

A kihalt szentesi víziélet néprajzi és néprajzi maradványai

BEVEZETÉS.

Pusztulóban lévő ősi magyar életmód tárgyi és nyelvi maradványait kutatni szép, de igen nehéz feladat. Mit is láthatott és hallhatott a kutató az egykor híres szentesi vízi élethől 1936-tól mostanig? Hiszen már a szentesi halászatnak is bealkonyodott a XIX. század végén.

Nyilvánvaló, hogy ezek a följegyzések csak töredékes emlékei lehetnek az egykor híres szentesi vízi világnak, de éppen ezért tanulságosak is: az utolsó pillanatban mutatja meg ez a tanulmány Szentes elpusztuló vízi életének egykori képét öreg halászok szavai és a levéltár adatai alapján.

A szóhagyománynak viszonylagos gazdagsága mellett szegényesnek látom az összeszedhettem levéltári anyagot, mert bizonyosan tudom, sokkal több van ennél a csongrádmegyei és szentesi levéltárban. De ez a két gazdag levéltár a mai körülmények között, adminisztrációs okok miatt szinte hasznavehetetlen.¹

Arra törekedtem, hogy munkámnak hasznát lássa a néprajz is meg a nyelvtudomány is. Voltaképpen minden néprajzi munkának olyannak kellene lennie, hogy használhassa azt a nyelvtudomány is, és viszont, mert mind a két tudománynak közesek a problémái: a néprajz a nép életének tárgyi és szellemi megnyilatkozásait vizsgálja, a nyelvtudomány ennek az életnek a nyelvi jelenségeivel foglalkozik. Hogy a nyelvtudománynak meg a néprajznak együtt kell haladnia és a

---

¹ Sajnálatos kell megemlítenem, hogy a vármegyei levéltár halászatra vonatkozó anyaga egy perrel kapcsolatban még 1940-ben a szegedi törvényszékre került a levéltárból, és onnan dr. Páhy Ferenc főlevéltáros úr értesítése szerint 1948-ig még nem került vissza. Ez iratok szegedi törvényszékre kerültek körülményeiről nem kaptam a vármegyei főlevéltáros úrtól pontos adatokat, így hiába akartam azokat a törvényszékről visszaszerezni (ha még megvannak), dr. Páhy Ferenc vármegyei főlevéltáros úrnak ugyanis más beosztása miatt nem volt ideje utánanézni az iktatókönyvekben, mikor kerültek ki a halászat okmányai a levéltárból.

Nem tudtam megnézni a vármegyei levéltárban Schener György 1827-ben készült kéziratot munkáját sem (címe: „Tekintetes Nemes Csongrád vármegye Kereskedő, Posta és Egyéb Ország Utjait és Vizeit képező Abroszának Magyarázó Táblája”), melyet Zalotay Elemér 1933-ban ismertetett, mert a vármegyei levéltárban ennek a munkának nincsen semmi nyoma; pedig Zalotay ismertetéséből azt látni, hogy nagyon értékes adatok vannak ebben a munkában a szentesi vizekről, a vizek közlekedési alkotmányairól (pl. a lápokról is), leírja, hol nehéz az út a víz és a sár miatt, stb.

nyelvtudománynak a néprajz eredményeit figyelembe kell vennie, arra Mészöly Gedeon mutatott rá szófejtéseiben²

A néprajz és nyelvtudomány együttes szolgálata azonban csak úgy lehetséges, ha a népi élet megnyilatkozásait azon a nyelvjáráson írjuk le, melyen a kérdéses tájon beszélnek. Ha pl. a hal vízbeli tartózkodási helyét írjuk le, ezt csak akkor tesszük a néprajz és a nyelvtudomány célja szerint, ha a közlő halász szavaival mondjuk el. Nemesak azért, mert így hitelesebb, hanem azért is, mert így igazán népi a néprajz, amúgy felemás. E felfogás helyességét igazolhatom e tanulmány bármely fejezetével. Így van élet a leírt néprajzi anyagban: magunk előtt látjuk nemesak a hálót, a halat, a vizet meg a tájat, hanem az embert is, a halászt is, mert hiszen a néprajznak is az ember a közép-pontja, mint a nyelvtudománynak, és így a kihaló szentesi vízi élet rajzában is a ritkuló és elfogyó szentesi halászoknak s azok elődeinek élete tükröződik felénk.

Vagyis: az embert foglalkozásával és nyelvével együtt kell szemlélnünk élete színterén: jelen esetben a vizek, folyók, erek, rétek világában.

Hogy az embert, foglalkozását és nyelvét mennyire alakítja, változtatja a táj változása, azt munkám írása közben lépten-nyomon tapasztaltam.

Az erek, tavak lecsapolásával, folyók szabályozásával megszűnik a halászat, egymás után tűnnek el a halászati eszközök és az eszközökkel együtt eltűnik a nyelvből azoknak neve is. Így pl. a fűzfavesszőből font budár (=haltartó) ma már nem használatos, helyette az alkalmasabb, deszkából készített *bárka* van, s a *budár*-ral együtt eltűnt a nyelvből a *budár* szó is. Váradi Imre 82 éves öreg halász sem használja e szót, mert a *budár* eszköz maga is eltűnt. Mivel ma már nem hoznak *lápon* (= tutajon) tiszaháti almát, természetes, hogy *lápósalomáról* sem beszélnek a szentesiek. Nincs már *nagy-háló* sem a Tiszán, ezért *bérs* (= az a kis fadarab, mellyel nagy hálóra mérik az útfist) sem található, *százmáról* (= vetőháló-fajta) sem hallani, *reginás-tapogatóról* sem, *szigonyról* sem. *Budár*, *bérs*, *százma*, *reginás-tapogató*, *szigony* halászati szavak ma már csak Váradi Imre emlékezésében élnek, ha ő meghal, ezek a szavak is meghalnak sok mással együtt, mert a fiatalok ezeket az eszközöket már nem ismerték, s ha nevüket valaha hallották is, el is felejtették.

Csakugyan azt mondhatom tehát, hogy mivel az egész szentesi vízi-élet, halász-élet pusztulóban van, pusztulóban van a halászati nyelv is, s voltaképpen a halászat pusztulásával a halászat nyelvének eltűnését is látjuk. Ez a néprajzi és népnyelvi anyag ugyanis, amit itt közlök, ma már csak néhány ember előtt ismerős Szentesen.

Pedig valamikor bizonyosan halászok-pákászok lakták ezt a tájat. — e vidék vizei, rétjei ezt vallják, — és az itteni nép csak annyira volt

² E munka teljesen készen volt már, mikor Beke Ödön: „Szokás és néphagyomány“ c. cikke megjelent (IK. LVI. 19. kk.), Beke ebben a cikkében szintén hangsúlyozza a néprajz és nyelvtudomány közös ügyét.

állattenyésztő, amennyire a tájék megengedte. De a vizek eltűnésével eltűnt a vízi élet is, ezért tűnik el a szentesi halással együtt szerszáma is, nyelve is.

Az ősi foglalkozásoknak mindig gazdag a nyelve, még akkor is, ha kihaló életmódnak a kifejező eszköze.

Lám, Szentesen is milyen gazdag kifejezésük volt a vízi embereknek (ma már csak az öreg Váradinak van) a víz, különösen a folyó-víz egyes részeire és a vízpart, vízfenék alakulásának különböző módjára. A szentesi halászok ismerik a folyóvizet és a folyóvizek környékének alakulásmódját olyan jól, mint az általános földrajz tudós művelői (vö. e munkában „A víz és környéke” című fejezettel).

Gazdag a halászok nyelvében a víz jelentéstartalma is; a vízzel kapcsolatos szóösszetételek száma is nagy, mert a víz a halász legfontosabb területe.

Azt is jelenti a víz: 'folyó', azt is: 'tó'. Az 'áradás'-nak is víz a neve olykor. „A hasítás nyáron történt, mikor a víz elmént” (= az áradás elment). — Az 'áradás'-t még nagy-víznek is mondják. A folyó ágyában lévő víz: anya-víz, de csak akkor, ha az ártéren is van víz, de már fogy. A mély víz: bátor-víz, a kanyar után visszaforduló víz: cigány-víz. A csekély-víz a bátor vízzel van szemben, a lang-víz, a langó-víz meg a seb-csapat ellentét (seb-csapat = sebes víz, a víz sebje, ahol az örvény van). Van lusta-víz is.

A vizet nagyhálóval meghajtyák. Ha sűrűn meghajtyák: megtörik a vizet nagyon, ilyenkor aztán elbúvik a hal a gödörbe.

Jól tudja maga a halász is, hogy nagyon kell ismernie a vizet, mert azt mondja: „A halásznak tunni kell, hogy mejik hejjen mijen a víz-járás”, azért „víz-én járó ember” a halász!

Ebben a munkában még hírmondója van a halászélet ma már teljesen kipusztult ágának: a régi híres szentesi halhasításnak. Hírről van ez a gyűjtemény néhány — tudtommal másutt ismeretlen — halászszerszámról is. A száz máról ilyen néven nem tud a néprajzi irodalom semmit; az algyői tükrös tapogatónak — mely eddig magában volt a néprajz tudományában — mása akadt a szentesi régiás tapogatóban. A nagy-hálóval való halászás itt közölt leírása is egészen eredeti, a halász szavai szerint való, egészen részletes, sok, eddig figyelmen kívül hagyott lényeges mozzanattal. A pëndő-láló-val való halászatról is többet tudunk úgy és életesebben hat, ha a halász szavaival mondjuk el (l. e. munka megfelelő fejezetét).

Sem a néprajz, sem a nyelvtudomány nem volt kíváncsi eddig arra: hogyan tudja a halász a halak ívását, de azért megírták a nyelvészek az ívik ige eredetét — a halászok tudománya nélkül — rosszul.

Azt sem kérdezte még meg senki, hogyan tudja a halász a jég z a j-lását. Ezért van az, hogy Budenz óta még ma is azt gondolják a legtöbben, hogy Szenczi Molnár Albertnek a jég z a j-ról adott jellemzése merő kitalálás (vö. MUSz.), ezért nem törődött a mai nyelvtudomány Szarvas Gábor régi magyarázatával a s z a j, z a j eredetéről, mely — igen alapos okkal — egyeredetűnek mondja a 'lárma' jelentésű zajt

a jég s z a j -ával, z a j -ával. — A komp, dereglye, ladik v a r r á s á r ó l nincs részletes leírásunk, e nélkül pedig nem teljes ezeknek a közlekedési eszközöknek és v a r r szavunknak a története, Váradi Imre szentesi öreghalász most szolgál tudományával a komp, dereglye, ladik varrásáról is.

Adataimat mindig a helyszínen jegyeztem le a halászok szavaival, s azokat az igazság iránti alázattal változatlanul közlöm, hogy a tudomány világában forrásként éljenek. Írásom nem zavarta a halászokat, azok hozzám bizalmatlanok nem voltak, hiszen egyik-másik gyermekkorom óta ismert.

A szentesi vízi élet élőnyelvi és levéltári anyagának minél nagyobb távlatban való szemléletére két kiváló mű is módot ad. A Herman Ottóé (A magyar halászat könyve³ I—II. Bp. 1887.) és a Jankó Józsefé (A magyar halászat eredete³ I—II. Bp. 1900). A közvetlen környék halászatáról Ecsedi István tudósít (Népies halászat a Közép-Tiszán és a tiszántúli kisvizeken. Debrecen, 1933.), összefoglalóan „A magyarság néprajza” II. kötete (írta Györffy István és Viski Károly) meg Vargyas Lajosnak a halászatról írott cikke tájékoztat „A Szovjetunió” című műben (szerk. Bolgár Elek. Bp. 1946.). Az újabb kutatások eredményeit is figyelemmel kísértem a Néprajzi Értesítőben (rövidítése: Ért.).

Nyelvészeti tekintetben Munkácsi tanulmánya volt a kiinduló pontom (A magyar népies halászat műnyelve), de felhasználtam természetesen a lényeges újabb eredményeket is (l. pl. a lápos horogról), ezenkívül magam is igyekeztem egy-két kérdést a megoldáshoz közelebb vinni (pl. a *sebës* szó jelentéstörténetével) vagy megoldani (az *ívik* szó eredetét).

A néprajz, a nyelvtudomány meg a földrajz mellett a gazdaságtörténet is jut itt néhány érdekes adathoz. Láthatjuk, hogy a tiszai *lápokon* (= tutajokon) való szállítás milyen fontos szerepet töltött be Szentes gazdasági életében. Nemcsak magát a fenyőfát úsztatták le a Tiszán lápként, melyet még Máramarosban eladtak, hanem magán a lápon hoztak még ölfát is, sőt is, almát is.

Szentesnek vízen és szárazon élénk kereskedelmi kapcsolata volt egész Nagyváradig. A város ökreit a váradi vásárban vették, a szentesi szárított halat is Erdélybe vitték.

Már Fényes Elek szól a szentesi szárított halszálak délre való szállításáról. A gazdaságtörténet feljegyezheti azt is, hogy a szentesieknek besózott szárított halból a multban számottevő kivitelük volt. Halhasítás idején olyan jól kerestek Szentesen a halászslegények, hogy jobban jövedelmezett nekik a víz, mintha arattak, nyomtattak volna.

Jankó Jánosnak az a véleménye, hogy a magyar nem lehetett „par excellence” halászó nép (i. m. 599.). Cs. Sebestyén Károly érveinek figyelembevételével nagyon valószínű (Cs. Sebestyén: Az ősmagyarok halászata. Ért. XXVII. 106.). Érdekes ehhez megjegyezni, hogy bár Szentesen a XVIII. és XIX. században élénk halászat volt, és a szentesi szárított hal messze földre elkerült: a szentesi református eklezsia kéz-

³ Ezután ezt a két művet csak a szerző nevével idézem, a megfelelő lapszámmal.

íratos története nem szól egy szót sem a halászsokról, pedig a város lakói foglalkozásának egész fejezetet szentel. A halászatot a krónika szerzője nem tekintette külön foglalkozásnak.

A szentesi halászat pusztulását a Tisza és a Körös szabályozása meg a környező kisebb vizek lecsapolása megindította, az első és második világháború meg befejezte. Így hatnak a föld felszínének változásai és a háborúk következményei az illető földön élő népek foglalkozására is, nyelvére is.

Ha munkám lendít valamit a néprajzban és a nyelvtudományban, az elsősorban három szentesi halász érdeme.

Hadd mondok hát köszönetet itt is ezeknek az öreg szentesi halásznak megértésükért és szívességükért. Rácz Imrének, Komendát Bálintnak (azóta már halott mind a kettő) és Váradi Imrének, aki jó egészségből tapossa a nyolcvankettedik esztendőt. Tőle tudtam meg legtöbbet, ma már csak Váradi Imre a hírmondója a szentesi vízi életnek 1881-től napjainkig.

Köszönettel tartozom a Budapesti Magyarorságtudományi Intézetnek is, hogy az anyaggyűjtéssel kérésemre megbízott és támogatott (1940—42 nyarán).

Tanulmányom rajzait dr. Szádeczky-Kardoss Samuné úrasszony volt szíves elkészíteni: fogadja érte köszönetemet.

Végül, de nem utolsó sorban megköszönöm munkám megjelenését az Alföldi Tudományos Intézetnek, ez Intézet igazgatójának: dr. Bartucz Lajos egyetemi tanár úrnak.

Munkámhoz szójegyzéket is szerkesztettem. A szójegyzékhez való tájékoztatót a szójegyzék előtt találja a szíves olvasó. E tanulmány fonetikai írásmódja olyan, hogy az ne zavarja az olvasás folyamatosságát. Nem jelöltem pl. a zöngétlen mássalhangzó előtti zöngés mássalhangzó zöngétlenülését, mert nyelvünkben ilyenkor kivétel nélkül zöngétlen mássalhangzót ejtünk (ezért nem írtam: *aszí*, hanem: *azt*). A mássalhangzó előtti hosszú mássalhangzó ejtésbeli megrövidültét sem jelöltem, mert az ilyen helyzetben lévő hosszú mássalhangzót a magyar ember kivétel nélkül röviden ejti (ezért írtam így: azír *kellét* kimosni . . . , nem pedig *azt*: azír *kellét* kimosni . . .). Viszont jelöltem az *éggy* hosszú *ggy*-jét, mert ezt a papirosnyelven beszélők már röviden ejtik, de a népnyelvben mindig hosszú-*ggy*-vel hangzik, ha utána magánhangzó vagy szünet következik.

Most pedig lássuk, mi van még meg 1948-ban az egykor gazdag szentesi vízi életből. Együttal e tanulmány végén feleletet kapunk arra a kérdésre is, hogy érdemes-e a népi kultúrát gyűjteni, lehet-e még valami értékeset megmenteni a magyar vidékről modern szempontú gyűjtő munkával.

SZENTES VIZEI.

Szentes és környéke arculatát bővizű folyók, kacsaringós, sűrű erék és fokok, akadálytalanul áradó vizek, csekélyebb és mélyebb tavak, vizenyős semlyékek, gazdag állatvilágú rétek, rengeteg nádasok, fiatal suhások és vén füzesek, úszó szigetek, itt-ott kiemelkedő földhátak jellemezték egészen a XIX. századig.

Nagy, fehér csér gázolta a vizet, gém-sára kiabált rekedten: gál, gál! — és hosszú lábaival lépdelve szedte ki a térdig érő vízből a halat. Falkástól topogott a bakesó a csekélyben és mutatta a halásznak, hogy hol a hal. Vígán halászott és bogarászott a szárcsa, hosszúnyakú hűbos vöcsök bukott két ölnyire is a hal után, és vadludak legelték a réten, vadrucák kutatták a nádasok környékét. Gólyák vigyázták a vizek szélét, de nemcsak békát, halat ettek, hanem öt-hat kis rucát, libát is elnyeltek.

A zombékon bibic költött, vízbe mártott orrával vízibika bömbölt, nádiveréb cifrázta, s a Kurcán még a város alatt is számtalan volt a fehér hattyú, hát még kint a Körösön!

A nagy-odús fűzfából vidra járt le a vízbe halért, róka ólálkodott a réten, réti farkas kóborolt a tájon.

Bökénytől Csépaig még Váradi Imre idejében is sík víz volt mindenütt, túl a Kurcán pedig, egészen a Kucori-esárdáig hatalmas rét, rengeteg nád, a mai Szentes helyén az erek sokasága. Csak a mai Kurcaparti-utca volt ki mindig a vízből; ma is az a város legmagasabban fekvő része egészen a volt sóházig, ahol tehát a mai Síma Ferenc-utcának nevezett rész találkozik az Ady Endre (egykori Haruckert-utca)val.

Érthető tehát, hogy Csallány Gábor a szentesi Veker és Kurca partjain több helyt nagyobb mennyiségű őskori hálósúlyt talált (vö. Síma: Szentes tört. I. 17 l.), hiszen ez a vidék már a honfoglalás előtt is halászattal foglalkoztatta lakóit.

Zsilinszky szerint: „Az ősmagyarság a Körös folyónak *Kurcza* nevű ága mellett mocsaras, de halfogásra alkalmas helyen szintén halásztanyát ültött (az előbb említettem mai Kurcaparti-utca táján) és a tatárjárás előtt már lakott helység volt itt *Szentes* (Zendus, Scentus), melyet 1241. évben a tatárok teljesen elpusztítottak. Ugyancsak a Kurcza vize mellett azon a ponton, ahol az kibővül és a *Kontra-tavat* (stagnum Curisa) képezi, e tó partján 1138. évben már *Ingó* (villa Ingu) falu állott és a határában elterülő halastavat, melven a Kurcza átfolyik. II. Béla 1138. évben szintén a dömösi prépostságnak adta“ (Zsilinszky: Csongrád vm. tört. I. 47).

Zsilinszkynek e megállapításához csak azt fűzöm hozzá, hogy a mai Kontra-tónak az 1138-beli oklevélben előforduló *Curisa* neve etymologiaiag a *Kurca* folyó nevével azonos. „In uilla *Ingu* est Stangnum (!) quod uocatur *Curisa* in quo nullus preter Dimisiensem habet partem“ (= Az *Ingu* nevű faluban van egy tó, melyet *Curisa*-nak hívnak, mely teljesen a döméseké). Knauz: Mon. Eccl. Strig. I. 94. Egy 1075-ből való oklevél ugyanis ugyanazt a vizet *cundura*-nak mondja, és ez a mai *Kontra* etymologiai előzménye. „Terram s a p i (ez a mai Sáp-halom és környéke) simul cum arboribus, in heridetatem monasterio sancti Benedicti dedi, quam circumtenet aqua, que nominatur *cundura*, usque ad *curice* flumen, sicque diuditur ab aliis.“ (Vagyis: Sáp földjét, melyet a Kontra-tó vesz körül, a fákkal együtt a Szent Benedek rend kolostorára hagytam örökségül egész a Kurca folyóig, és így ez elválasztatik a többitől — rendelkezik I. Géza 1075-ben. Knauz: Mon. Eccl.

Strig. I. 58.). Hogy e *cundura* - *Kontra* szónak mi az eredete, nem tudjuk.

Ma már ez a *Kontra*-tó teljesen kiszáradt, helyén szántóföldek vannak a szegvári vasútállomással szemben. 1839-ben azonban még tó volt itt, és a sápi gát átvágásakor lészák felállítására kért engedélyt Szentés tanácsától Fischer Ábrahám helybeli halászat haszonbérő társa, Fekete Márton (Városi levéltár, 1839-i tanácsi jegyzőkönyv, 203—204.), hogy halat foghassanak.

A sápi gát átvágását az tette szükségessé, hogy a *Kontra*-gát a víz folyását feltartóztatta: „A Szegvári határ mentében készített *Kontra*-gát a víz folyását feltartóztatván Annak a Földmérnök által kijelelt helyen Április 2-n leendő átvágatására Fehér Imre al kapitány és Boldisár Mátyás külső Tanácsbeli Urak kiküldetnek, 16 napszámot és 4 Lándzást magok mellé veendőik” (1839-es tanácsülési jegyzőkönyv, 83. lap, városi levéltár).

Bizonyos, hogy ez a *Kontra*-tó volt Szentés határában a legrégebb halászó tó. Hogy ezenkívül melyek voltak még nevezetes halászó tavak, biztosan megmondani nem tudjuk, mert az 1838. február 17-i tanácsi jegyzőkönyv is csak általában beszél róluk: „A Panaszolkodónak állítása, hogy a Város több halászó Tavait elgátoltatta, és ekként a Szerződést meg sértette, nem áll, mivel a Folyóvizek és Tavak valóban haszonbérbe kiadva, ezeket pedig a Város el nem töltötte” (A városi tanács 1837—38-as jegyzőkönyve 61. lap. Városi levéltár).

Sokat emlegetik a tanácsi jegyzőkönyvek a sártói töltéseket. A Sártó a Veker torkolatával szemben volt, túl a Kurcán. 1832. pünkösd hava (május) 27-én „A Sártói Gát töltésre A 4-ik Tzd, úgy, hogy még ma elinduljanak, ki rendeltetik és Esk. Nagy János felvigyázóul kiküldetik” (Tanácsi jegyzőkönyv 1831—32, 96 l.). Ugyanez év okt. 14-én olvassuk: „A Sártói töltésekre homokolni az 1st 2^{ik} Tizedbeliek minden fertály föld után 1 öl” (Ugyanott, 168. l.).

Szentés legnevezetesebb halászó vize a Kurca volt. Láttuk, hogy a Kurca nevét már I. Géza 1075.-ben kelt adománylevele említi a *Kontra* tóval kapcsolatban. Ugyanez az oklevél említi a *Curicea* folyón lévő vámot is, mely a mai bikaaknál volt.

Ez a kurcai-vám egész a legújabb időkig (1903-ig) folyamatosan megvolt (Zalotay: KogEmlk. 304.), még az öreg Váradi is emlegette ezt a kurcai kompot. Ő is úgy mondotta: „a felső-csordajáráson vót, a vámházná.” — „A másik komp a Mönház-melletti zugba vót. Ott vót egy kompjáró” (telát a mai Síma Ferenc-utca 1 számú házzal szemben lévő Kurcára vivő közben). Az öreg Váradi ezt az előtte élt nemzedéktől hallotta.

A Kurca a hármas Körös bal partján ágazik ki, a teési pusztán; a *Kontra*-tón keresztül Szentestől nyugatra dél felé kanvarog és Mindszenten felül ömlik a Tiszába. Ma már csak csatorna (Vö. Zsilinszky: Csongrád vm. tört. I. 3, Zalotay: i. m. 303.). A Kurca voltaképpen a Körös régi ága.

Kétségtelen, hogy a Kurca még a XIX. században is elég nagy folyó víz volt, mert 1832. október 28-án a városi tanács úgy rendelkezett, hogy

„A Kurca gátja kiigazítására A 3-ik Tizedbeliek“ (rendeltettek. Tanácsülési jegyzőkönyv 1831—32: 168. Városi levéltár.)

Nagy víz lehetett 1832-ben a Kurcában, mert az ezévi május 6-i és október 14-i tanácsülés is kirendelte gátat javítani az első, illetve a harmadik tizedbelieket.

Az 1839. év tavaszán is nagy volt a víz a szentesi folyókban és erekben, erről beszélnek az ezévi tanácsülési jegyzőkönyvek is. 1839. július 20-án jelenti a tanácsnak Özvegy Tatár Mihályné Somogyi Judith, „hogy Férje a' Kurtzába holt“ (Tanácsülési jegyzőkönyv 1839. 158. lap).

Hogy a Kurca Szentés legnevezetesebb halászó vize volt, bizonyítja az is, hogy ennek mentén maradtak meg legtovább a híres szentesi hasító-gunyhók vagy ahogy a tanácsülési jegyzőkönyvek mondják: sózó kunyhók (lásd a „Halhasítás Szentesen“ című fejezetet).

A Kurca nevezetes örvénye a Nagyörvény (a felsőpártiak nyelvén) vagy Nagyörvény (a kisériek szerint). Van Szentesen Nagyörvény-utca is, ennek kezdete a Nagyörvény-nél van. „Ma már nagy része szárazon van“ (Zalotay: i. m. 311.). A Kőnc-örvény a Nagyörvénynél lentebb van. A Kisörvény, Szent Ilona örvénye és az Átalsó-örvény kívül vannak a városon.

A Kurca és a Körös révén Szentés vízi úton élénk kapcsolatban volt Szentmártonnal, Ücsöddei, Szarvassal, Szentandrással, Gyomával, egészen Váradig. Az öreg Várad Endrődig volt. Nagyapám még sokat emlegette Ücsödöt és Szentandrást. Ma már, a vízi utak megszűntével nincs semmi kapcsolata sem Szentésnek ezekkel a helységekkel. Én a Várad felé vízi úton irányuló egykori közlekedési, kereskedelmi kapcsolat emlékét sejtem ebben a szentesi szélásmondásban: „De lültem. Mint Panna asszon Váradon!“ (Az mondja önmagáról, aki sokáig szomszédol valahol.).

Zalotay Elemér, a csongrádmegyei múzeum igazgatója szíves levélbeli értesítéséből tudom, hogy ő 1926-ban egy mindszei ásatás alkalmával hallotta Ambrus Pál 84 éves embertől, hogy az körösi hajós volt és hajékon Szentésről Nagyváradra jártak, onnan ölfát, sót, gyümölcsöt és más egyebet szállítottak. Sokszor kötöttek ki a kurcai Nagyörvényben. A körösi hajósok a Tiszára nem mentek ki. — A Kurca fontosságát mutatja az is, hogy Várad Imre szerint a hajók a Tiszáról is bejöttek a Kurcán a város alá: „Sót Szolnakhú hoztak. A Kurca-torokná (tehát Csongrádnál a Tiszáról a Körösre, onnan a Kurcába) gyűttek hē a hajók“, a „dombi kocsmáig“, tehát a menház melletti kompig. Oda a sóház már csak egy hajtásnyira volt.

A Kurcán vízimalom is sok volt. Ezek a nagy víz elhúzódása előtt kimentek a Tiszára. A Kurcáról a Tiszára meg vissza a vízimalmok a Görgye nevű vízen meg a Csótén jártak. A Csóté az 1850-es években száradt ki. „Nagy vízker behúzóttak a Kurcára. Még Szentésen vótak vízi malmok nyécvanba (1880) is“, mondotta Várad Imre.

A Veker Zalotay szerint valamikor a Marosból ágazott ki Radna mellett a Körögy-gyal együtt (vö. A Veker-folyó fejlődéstörténete. Földrajzi Közlemények, LXVII.), s Szentés felett szakadt a Kurcába. „A Kurcába a folyó elég nagy eséssel és erősen kanyargó mederben, erodált partok között ömlött az ármentesítés előtt. Innen a neve is: Zuhogó.

Vekerlaposnak nevezi a nép a Hékedí majortól északra elterülő kisebb vízállásos rétet“ (Zalotay: i. m., különnyomat 7. l.). — „A Zuhogó-gát Kis-Nagy Imre tanyájánál van“ (Váradi).

„A Dóczy csatorna, Alsó Önesér és Önesvize laposa után a Tőkeér torkollik a Vekerbe a jobboldalon, majd a Köteleki és Kutér, baloldalon pedig a Guzs völgye. A mellékerek találkozásánál terebélyesedik a Veker-Laposa, amelyben a kisebb medencék és szigetek a lapos ősi térképét igen változatossá tették. A legsajátosabb lápvilág ez, közepén még ma is jól kivehető a két nagyobb és mélyebb víztükör feneke“ (Zalotay, i. m., különnyomat 7.).

A XVIII. században még nagy folyó volt a Veker (Zsilinszky: Csongrád vm. tört. I. 3.). Az 1750 június 4-i tanácsi jegyzőkönyvben azt olvassuk, hogy Kis György béresén: Szalay Istvánon „edgy lóbéli kárát“ pretendállya „azért, hogy szállásánál reája bízott lovait egyben fűzvé, a Vekerre itatni nem maga vitte le, hanem Dobroczka István fijasckájára (kiis alkalmatlan volt arra) bízta és attol küldetvé, a Vekerben a Sárban belé dült és oda fulladott“ (Szentés Mező Város Protocoluma 1740–82: 79. l.). Kompjárata valószínű a Veker csárda mellett volt, vagyis ott, ahol a kunszentmártoni kövesút keresztülmegy a mai Veker csatornán. — A Veker-név eredete ismeretlen.

Régen, még a múlt század első felében is sok kisebb ér tartozott a Vekerhez. Így a Csököny-ér, Horgas-ér, Feketerét-cre. — A Gödény-lapos név bizonyosan arra mutat, hogy gödények tanyája volt ez a lapos, valamikor tehát tó, vagy állandó vízjárta terület.

A Kórógy a Mágoes-érrel egyesülve Szegváron alól ömlik a Kurcába (nem a Tiszába, mint Pais mondja: Magyar Anonymus. 123.). Anonymus szerint a Kórógy (Couroug) vize mellett ütött tábert a Böldi révén átkelő Ösbő és Velek kapitány serege, mikor Mén-Marót bihari vezér ellen mentek (50. cap.). Egykor valószínű a Kórógy-csárda közelében volt a kompja, tehát a mai Holub-malommal szemben. Pais Dezső szerint a Kórógy név a kóró köznév -gy képzős származéka. (Pais: Magyar Anonymus 123.).

A Kórógy környékéhez tartozott a „Csikós-ér“, Bűs-ér, Csukás-ér, Rontó, Mucsi-tó.

Kaibanban a Veker és Kórógy között volt a Rekettyés.

A Fertő vize sok bajt okozott a lecsapolás előtt. „Fertői oldalon lévő Gazdák’ szóvali Folyamodások következtében A már eddig is tetemes károkat okozott Fertő vizének a Kórógyba leendő leeresztésére Verner Mihály tanácsnok és Nepper Alajos mérnöki Segéd Urak a magok mellé veendő Hadnaggyal kiküldetnek“ (1838. márc. 2. Az 1837–38. tanácsi jegyzőkönyv 94. l.). Íme, a Fertő lecsapolására vonatkozó első elhatározás.

A Tiszán, Kurcán, Körösön, Kórógyon, Vekerén és az ereken kívül fokok sokasága hálózta be a tájéket. (A fok mivoltát l. „A víz és környéke“ c. fejezetben).

A tanácsi jegyzőkönyvek sokat emlegetik a káka foki-töltéseket (pl. 1839. ápr. 13-án az 1839-es tanácsi jegyzőkönyvben). A Keskeny-fok a Körösön volt; róla már csak a tanácsi jegyzőkönyvek tudnak,

az öreg Váradi nem tudja, hol volt. — A *Vetye-fok*: a Kurcából jött, a Várhát mellett. 1744. április 20-án esongrádi Havám Miklós panaszkolja, „hogy Péchy Istók 80 kéve nádját elhordotta, amint a maga nádgyát a *Vetye-fok* ában meg esmérte. De Péchy Istók tagadgya, és ellenben állattya, hogy a maga nádgyát hozta, amellyet a *Keskenyben* állított ki“ (Tanácsí jegyzőkönyv, 1740—82: 51. lap).

A *Vecseri-fok*: a Kurcán van. Körülfogja az Erzsébet-kertet meg a ligetet. A Vecseri fok ásott csatorna, arra terelték a vizet a Kurca eredeti ágyából. Ahol a híd van: ott zárt víz volt, két gát zárta el. Az egyik gát ott volt, ahol a Vecseri-fok kezdődik, a másik gát a Konc-örvény előtt van ma is, de most át van vágva mind a kettő.

Tiszai fokok voltak a *Húnyos-fok*, *Bódi-fok*, *K...va-fok*. Volt még bizonyosan több is, a levéltárak bizonyosan őrzik még soknak a nevét.

Valamikor a mai város területét is a Kurca kisebb erei hálózta be, de ma már ezeknek az ereknek a helyén is szép, rendezett, fás alföldi utcák vannak. Váradi Imre még emlékszik rá, hogy 1891-ben vagy 92-ben pünkösdkor felment a víz a Kurcáról a Szalai-utca árkában egész a Singer boltjáig (a Szalai- és a Jókai-utca sarkán), s az árokban halak is voltak.

Szentest még az én gyermekkoromban is víz vette körül mindenfelől. Nyugat felől a Kurca még ma is megvan (már alig van víz a medrében), kelet felől a *Nagyvölgy*-et már lecsapolták, s ahol a város terjedése úgy kívánta, utca lett a helyén. Itt volt a mai MÁV osztálymérnökség helyén az állomástól a városba vivő út meg az orosházi út közötti Nagyvölgy-részben a régi koresolyapálya. A Dózsa György-utca (volt Széchenyi-utca) páros oldalának mostani kezdete és a vasúti kövesút között már a Nagyvölgy medre volt: ide is hamarosan házak épülnek. A Jókai-utca a kunszentmártoni kövesútig tartott csak, azon túl a Nagyvölgy volt, mely a Nagyhegyből ered s „végighaladva Szentest keleti szélén, a Bereklapson át a Kontra-tóba ömlik“ (Zalotay: Szentest régi vízrajza. Kogutowicz-Emlk. 308.). Ma már a Jókai-utca egész a vasútig vivő keramit-útig kiépült, a Nagyvölgy medrét ezen a szakaszon is betöltötték, és házak, utcák épültek helyére.

Az én nagyvám a mai Klauzál-utcát mindig „*Kispögy-ajj*“-nak mondotta. A *Kispögy*, mint Zalotay írja (i. m. 307.), a Nagyvölgyön jóval belül, de azzal párhuzamosan haladt, a mai „*Kispiac*“ környéken volt a forrása, a mai Klauzál-utca vonalán haladt délnek. A Klauzál-utcának Kossuth-utcán túli folytatása: a Simenyi Ernő-utca még ma is jól mutatja, hogy itt valamikor vízmeder volt: árka mély és szakadékos. A Vásárhelyi-utcánál felvette a Kiseret, a Vajdatelepnél a Gógányba szakadt, a Gógányér pedig a Nagyvölgybe.

A mai IV. kerületnek a szentesiek nyelvén *Kiser* a neve. Ez a *Kiser* a város legalacsonyabban lévő része. 1750. táján még itt csakugyan *Kis-ér* lehetett, bizonyára ott, ahol most a *Kiser-utca* van, a Kurca közelében, mert a szentesi ref. ekklezsia 1751-re vonatkozó feljegyzése szerint „az árvízről (egynéhány itt való házak) a *Kurca* és *Kis-ér* mellett szenvedtek“ (kézirát a szentesi ref. egyház birtoká-

ban). Az öreg Váradi is mondja, hogy „a Kisérbé (tehát a város mai IV. kerületi részében), *lapos hejjekén nádaék vótak, halak.*”

A *Gógányérről* Zalotay azt írja, hogy az „Szentés déli részén a Nagyvölgybe, illetőleg a Kontra tóba ömlő jólképzett medrű ér. A Kiséi iker testvérének nevezhetnők, amely a Kishát déli végeinek vizeit gyűjtötte össze. Alsó folyása vízben gazdag, mert itt találkoznak a belterület egykori mederhálózatának majdnem valamennyi vizei. Ennek következtében az ármentesítés előtt vizes rétság alakult ki a Kontra tó szomszédságában, amelyben kiterjedt nádtermő területek és bő zsákmányt ígérő halászó helyek voltak. Petrák fel is jegyzi krónikájában (ez a krónika a második világháborúban elveszett, kézirat volt), hogy az „1765-ik esztendő tavaszán 2 mázsa 85 fontos harcsát fogtak, Buzi János nevezetű ember” (Zalotay: i. m. 309.).

A *Balisáriér*: a mai Szalai-utca felől a mai Borza-utca irányában folyt, a Batthyányi-utca táján felvette a *Kis-* és *Nagygörgös* ereket, a vármegyei közkórháztól délre ömlött a Kurcába, ennek a torkolatnak *Csorgó* volt a neve (Zalotay: i. m. 306.).

A *Kis-* és *Nagygörgös-ér* emlékét őrzi a *Kis-* és *Nagygörgös-utca* neve is. A *Kisgörgös-utcat* újabban Bálint-utcának nevezték el, elég kár, hogy nem hagyták meg ezt a földrajzi eredetű nevet. Hogy a *Kis-* és *Nagygörgös-ér* csakugyan a kórház mellett ömlött a Kurcába, azt az is mutatja, hogy a szentesi mépnelyben a kórház melletti dűlőnek *Görgös-dűllő* a neve. A *Kis-* és *Nagygörgös* szintén a „Kisipac” környékén eredt, mint a *Kisvölgy*, csak hogy a Kisvölgy délnek, a *két Görgös* meg északnak folyt, a mai Bartha János-utca volt a vízválasztó.

Váradi Imrétől tudom, hogy volt Szentesen egy *Görge* nevű víz is, de ez a város területén kívül volt. „Ezén ment ki a Tiszára a vízimalom a Sós-rompán alól. Ott jártak ki a vízimalmok a Jurinákbtól (= a Jurinák-örvényből) a Tiszára.” Ez a *Görge* a mai *Görgös-dűllő*-től Váradi szerint 1—2 dűlőút távolságra lehetett.

A ref. eklezsia történetéből tudjuk, hogy a mai Kossuth-térnek azon a táján, ahol most a Kossuth-szobor van és az Ady-utca elején, a XVIII. sz. közepén még mély tó volt, melybe a történet író idejében egy kis gyermek bele is fulladt.

Hogy a mai Szentés jó része valamikor vízjárta terület volt, azt a szentesi *mirhók* is bizonyítják. A *mirhó* olyan árok, mely a telkek lábjaiban van: ide eresztették le a vizet a házhelyekről. Ilyen *mirhó* van pl. a mai Deák Ferenc-utca jobb és a Dózsa György-utca bal oldala telkeinek lábja között a mai Bajcsy-Zsilinszky-utcától ki a felsőpárti újtelepig. Ezek a *mirhók* ma már teljesen kiszáradtak, a kereszt-utcákban már rég el is tűntek, de a lábbal összeérő telkek között az árok még a felsőpárton megvan, esőzéskor teliszalad vízzel. A *mirhók* kereszt-utcákban meg-megszakadó végei még ma is jól láthatók az utcáról is, így pl. a Szalai-utcában, de másutt is. Ezek a *mirhók* a Kurcába vitték a vizet.

A *mirhókról* Váradi Imre azt mondja, azért kellett: „A vizek fenn vótak az udvarokba. Ahun laposabb vót az úcca, az úccán ső bírtak sőhová ső menni. Még házak is dűltek össze a’ miatt, hogy nem ment le a víz a Kurcára.”

A Szentese-környéki vizekről földrajzi szempontból Zalatay Elemér írt a már említett műveken kívül az Aranykalász c. folyóiratban (Területünk érhálózatának keletkezése. I.: A Kurca kialakulása; A Körös-Tisza Maros apályai és áradásai. Aranykalász I. 50, 58, 78.).

A NAGY SZENTESI ÁRVIZ 1750—51-BEN.

Egykorú leírás.

Gondolhatjuk milyen sokat szenvedhetett Szentese lakossága a sok víz miatt, de az is bizonyos, hogy a tatárjárás, török dúlás idején a sok víz és a rengeteg nádas jótékony menedéket is nyújtott a bujdosóknak.

1777-ből arról értesülünk, hogy „A vizek miatt ritka esztendő mülík el, melyben királysági, veresegyházi, bökényi, tökei és fábiáni áradás pusztákon mind vetéseiben, mind pedig kaszálóiban károkat ne vallanak a lakosok“ (Városi lt. Acta urberiala (!) 29. sz. idézi Sima: i. m. 306.)

E feljegyzés előtt 17 évvel, 1750-ben kezdődött az a nagy szentesi árvíz, melyre sokáig visszaemlékeztek a szentesiek, melyről egykorú feljegyzés maradt fenn a szentesi református eklezsia történetében. Ez az igen becses kéziratos egyháztörténet 1700-tól 1825-ig nagyon értékes gazdaság- és művelődéstörténeti megkérdőrajzi fejezeteket közöl Szentese város népéről, s szép magyar nyelven, nagy hozzáértéssel, mai szakszerűséggel ír a szentesiek viseletéről, szokásairól, gyermekneveléséről, háza tájáról, foglalkozásáról és életmódjáról. Sajnos, a halászat nem érdekelte a kézirat szerzőit, nincs is benne a halászatról semmi. De a szemtanú eleven stílusán írja le a híres és szomorú 1750—51-ik évi szentesi árvízet. Ezt a részt szószerint közlöm nemcsak azért, mert 200 évvel ezelőtti állapot híu tudósítása, hanem azért is, mert ebből világosan láthatjuk, hogyan is élt, hogyan viaskodott az alföldi ember a nagy vizek korszakában az idő viszontagságaival.

„Hallatlan és példa kívül való víz áradások e mi Tartományunkban Karátsony Havában lettenek, mellyekhez hasonlót még a Török világban is élt öreg Emberek sem értek, hogy valaha ott árvíz megfutotta volna a határt a hol most die 8 Decembr. érkezett hírével edjűtt maga is Bűs éren, és mindjárt ezen utában a Királysági földön lévő minden szénákat felvett és salva venia, ganéjjá tett. Die 14 immár olyan rendkívül áradtak minden vizek, hogy mindenütt, valahol gátak, hidak, töltések voltak előtte, azokat eiszaggatta és széllyel hordta az árvíz, és naponként mindinkább inkább jött és nevelkedett; annyira hatalmat vett pedig mindenfelé mivelhogy az esztendőnek végéig is nem tsak semmit nem láttatott szállani vagy apadni, sőt inkább mind nagyobbra áradni, hogy az egész mezőt és minden szállásokat Szent Mihály Halmáig felvett és elborított. Innen vagyon, hogy a holott az idén szép buza termő szántó földek voltak, most ott, midőn ezeket jegyezzük, sűrű nádat és gyékényt vágtak a lakosok, mellyekben az ember is alig mehet elő, mellyektől idővel ugyan tsak megszabadult a föld.

Az MDCCCL-dik Esztendőben. 10. Nemzetes Médi Mihály Uram Fő Bíró negyedszer, vagy ötödször nem tudom bizonyosan, Nem kevés bajt okozott Ő Kegycimének ez az árvíz, mivelhogy mind Vekerre, Korógyra kompokat, szálakat kelie készíttetni s Révészeket állítani; mert már annyira nevelkedtek a vizek, hogy némelly Kútágások a Korógy parlon, a vízből tsak térdig vagy addig sem érnének ki és a benne termett nádnek tsak üstöke látszanék ki.

20. Ollyan tsudálatos víz áradás ez, melly még eddig is meg nem szűnt, hogy a kemény fagyaláló Télnek hidegsége ennek semmit nem ártana, hanem valamelly felé útjárt venné, mindenütt szélteben szabadon folyyna nagy sebességgel, Példának

okaért; die 12 Januarii, olyan sebessen áradott a Fertőről, hogy ha valaki a Szél Hálom útján elindult, egyenesen a Soldos Demeter Uram szállása mellett 's azontúl mindenütt szárazon el mehetett; mire pedig estvére vissza tért volna, lehetetlen vala azon az úton eljönni, hanem kénytelen volt a Derek Egyházi útra kikerülni; ott is, a hol az árvizen által lehetett jöni, mivel hogy már azon nap a Fertői öszve szakadt a Kórógy ágával, majd kerék agyig ért.

30. Keserves Tél vala ez, nem csak, hogy az árvíz előntötte, elborította sok Gazdáknak szénáit; hanem hogy sokaknak, sőt többeknek a város lakosai között mind szállásokat, istállókat aklait 's mind ezek körül levő Széna 's Szalmabéli takarmányaikat felvette, úgy kellett éjjel nappal nagy sietséggel hordani, mint néha napján a rabló Tatár előtt minemű sietséggel hordozóskodtak régi Atyáink: mind az által némellyek (olgy alkalmatlan helyen lévén szállásaik) tellyességgel minden takarmányokból kárt vallottak. Némellyek a jégen járást csináltak hozzá, valamint a feliből a mi javatskája lehetett, úgy hordozgatták ki bátorosabb helyre, valami partra vagy hátságára; némellyek ismét fényő szálakat furdalván öszve, azoken felette sok bajoskodással huzták, vonták a mit kaphattak; de (a mi mind ebben legkeservesebb és bosszúságosabb volt) némellyek a hová kihordhattak is valami kevesset, és hirtelen a mint lehetett, marháiknak valamely takarmányból állást ahol helyett imig amugy készítették ismét (mellyet már ingyen sem gondoltak, mert az Attyáik is ott soha árvizet nem tudtak) ujonnan őket felvette és tovább kergette 's költöztette; panaszkodtak sokan, hogy harmadik helyekem is tartózkodtak meg, úgy hogy, eléggé nyomorúságaikat 's kárvallásaikat senki elő nem számíálhatja.

Továbbá a Télnek kemény kegyetlensége is nem kevésbé sanyargatott bennünket; mert felgyebb elmúlt egyréhány esztendőktől fogva olgy szertelen havazó, szélvész, fergeget senki nem látott, mint a minemű die 10. Febr. és kivált 18. eiusdem 's következő napokban volt. Ugyan is die 17. elkezdette Szerdán reggel a zápor eső hóval elegy másik reggelig minden megszűnés nélkül; Csőtörtőkön reggeltől fogva pedig az irtóztató havas fergeget Szombatig mind egy aránt éjjel nappal felettébb savanyú, sebess és háborús szélel, szüntetlenül esett. embernél magasabb fűvásokat csinált; elgondolhatni valami részent, melly nyomorúságos idő volt, de eléggé bizony lehetetlen ki beszélni; a takarmány és ahol 's eny hely nélkül való marháknak 's Gazdáiknak melly igen keserves vala, semmi jót jószágokkal, magokkal nem lehetvén; sokaknak marháikat a zivatar elhajtotta, 's haszontalan vala, olgy idő volt, azt mondhattuk, hogy ha Isten meg nem enyhítette volna, nem csak a barmok 's oktan állatok veszték volna el, de még az embereknek életének is halálos veszedelme lett volna; de Ő Felsége kegyelmesen die 24 megenyhítette. Ez az idő vala az, mellyben a megszorút és éhség miatt annyira megszelidült nyulak az árvíz miatt valami száraz hátra kiszorulván, az ott lévő szállásra fényes nappal is menni és a takarmány alatt eddegni nem féltek; de valamint ők bátrak, vagy ugyan szemtelenek is, hogy valamennyiszer hajigáltattak, elűztettek, mind annyszer mihellyt a kunyhóba bé ment az ember, ők is a széna alá vissza jöttek: ugy az ebek is, nem annyira kegyetlenek voltak rajtok, mellyek talán ő maguk is a hideg miatt restellettek meleg fekvésekből felkelni, tsak láthatlannak tartván a nyulaknak mellettök 's környölöttök való bagdátolásokat.

Ez az idő hát (mellyben hazugságot beszélni senki felőlünk ne véllye) mikor a nyulakat a szállások körül elevenen kézzel is fogták ugyan bőségesen; mert soha mióta Szentes Szentes, soha mondom, az időtől fogva eddig, a nyulak olgyan

bővsége mint most, nem volt; utoljára már nem a husáért, hanem csak a bőrért fogták az emberek. Ez alkalmatossággal történt dologot tetszik feljegyeznünk, melyet Nemzetes Médi Mihály mostani Fő Bíránk Urunk asztalánál die 21. Febr. Belső és Külső Személyekből álló számos vendégnek hallottokra, a mezőről szivtén most hoztatott bizonyos hírről beszéltetett, tudni illik: Elsőben is. Hogy a sok alkalmatlan időkben már némely embereknek marhái a nagy éhség miatt döglönek; ezé 's ezé is meg döglött. Annak utánna: Hogy a Farkasok is nagy kegyetlenséggel sokaknak marháikban nagy károkat tettek; ugyan is láttattak egy seregben néhol 32 edjűt kóborolni, prédát keresni. Végezetre pedig nevezetesen; Hogy ugyan nemzetes Fő Bíró Uram istállójában a szálláson egy Farkast a Béres füleinél fogva vont ki a jászolból vagy marhák közül, elevenen, szintén ezenn a máii napon, 1 i. Hushagyó Kedd előtt való vasárnapon.

Mind ezeken kívül, még a fűtőből is annyira megszőkültek sokan, hogy nem csak kerítetéseket, nád falakat, itthon való akol töltéseket, de még istállójoknak, sőt Házoknak fedelczeit is felégetni kénytelenítettek; midőn az Ekklezsia szolgálainak is különben fűtőről nem lehetett provideálni; hanem egy kazal régi dudvás szalmát vett az Ekklezsia egynehány forintokon.

Végezetre, a Telnok szetrelen kegyetlenségét nevelte, hogy Hushagyó Keddre másodszor állottak bé a folyó vizek a kemény fagy miatt erőss jéggel, annyira, hogy szabadon járhatnák akarmelly teréhvél, mind egy lévén a Kureza a Tiszával egész Bődig (= tehát kb. a mai hajóállomás tájáig, ahol az én gyermekkoromban, az 1910-es években, még megvolt a kövesút mellett a Kucori-sárda) semmi hátság vagy sziget ki nem tettván sohol semmi nád vagy gyékény nem lázott; mert az előtt a víznek sebessége miatt lenyomattatván elfagyott, csak az iszonyú sík jég sebessége miatt lenyomattatván elfagyott, csak az iszonyú sík jég volt minden felé. Nem is találtatott volna sohol híg víz, hanem itt a Kureza mellett lévő fűzfákon túl a Hattyúk tsináltak valamelly olvadást, melyhez igen nagy sereggel gyűlvén, a városnak bánatos népét az ő harmoniás éneklésekkel örvendeztetették éjjel 's nappal, mint megannyi ékes szavú czimbalmokkal, melyet osztán nem soká követett az időnek engedelmessége.

Jóllehet pedig valamennyire már enyhülne az idő, mind az által a sok víznek a barom járó földnek nagy részét elborítván csak a kopár síkon kelle tekergetni a sovány szegény marhákat, oda is nagy veszedelmekkel és a Gazdáknak sok károkkal usztatván a hideg vizeken által, a hová hajlani akarnák; úgy hogy egy szóval keserves vala a hová valaki menni akar vala is ilyen dolgában. Semmit se említettünk bár az árvízről egy néhány itt való Házakról, melyek a Kureza és a Kis Ér mellett szenvedtek; de sokkal kevesebbek voltak itt, mint néhol másutt, nevezetesen Vásárhelyen is hol a Tabán, mint a Noé Bárkája úgy állt a víz között. De bezzeg megbetsülhetetlen lett a mi kárvallásunk inkább mint a vásárhelyi Uraiméké; mert lakosaink közül sokaknak csak egy marok sem maradt a vécseikből szárazon; többek a kiknek maradt még ugyan valamelly rész, de csak annyi helyen a hol valamelly hátszága volt a szántó földnek, mely sok keserves kár-vallásokból a Nemes Vármegye parantso-latjára conscribáltott ugyan a Betsületes Tanács, de micsoda hasznára lett a Szegénységnek nints még énlésünkre. E rút mord-telet igen szép Tavasz követte mindennek termékenységeivel. (Az 1750 – 51. évről szóló feljegyzések „A Szentesi Refor. Ekklezsia Históriaja” 1700-dik Esztendőől fogva 1800-ig melyben ennek

Allapotja, nevezetesebb Tagjainak Életek, emlékezetet érdemlő Dolgaik, Változásai, össze-szedetve elő-adódnak. Tiszt. Béládi István, Gál István és Kis Bálint Prédikátorok által I-ső kötet.)

Erről és a többi nagy szentesi áradásról megemlékezik Fényes Elek is, valószínű az itt idézett kéziratos mű volt a forrása. „A' Körös és Tisza nevezetesebb áradásai voltak: 1751-ben, 1816. és 1830-ban” (Magyar Országának mostani állapotja, 1839: IV, 168.).

A RÉTEK.

Szentesen még a múlt század második felében is határtalan volt a „nádló rét”, ahol nád on kívül gy í k í n y, k á k a, c é t - k á k a meg c é t k í n y termett sok egyéb növényvel együtt. A víz-járta területen gazdagon termett a növények sokasága, melyet g a z - n a k hívtak; a gaz jó takarmány volt.

E határtalan szentesi rétnek sokat köszönhetnek a város ősi lakói. Török, tatár, német, rác dűlás idején ez a rétség volt a város lakóinak biztos menedéke.

Nemesak nád, gyékény termett ezen a réten, nemesak jó kaszáló volt ez, híztak itt disznók is. „Sertéseket, különösen szőke mangaliczákat, szinte nagy bőséggel nevelnek a lakosok, mellyek a vizek elapadása után a' rétségekben hamar meghíznak” (Fényes: Magyarországnak mostani állapotja, IV, 157.).

De a rétségben hízlalt disznók a hasznos nádat, gyékényt meglehetősen pusztították, mert azt írja Fényes Szentesről: „A' Tisza rétjén eddig bőven termett nád és gyékény, hanem ezek gyökereit száraz esztendőkhben a' sertések elpusztítván, most haszontalan giz-gazt terem” (Fényes: Magyarországnak mostani állapotja, IV, 166.).

Rét volt régen nemesak a mai Alsó- és Felső-rét, hanem volt pl. „Bökényi rét” is. 1838. febr. 22-én „Az Ányási Kertészség Elöljáróinak többszöri kérések folytába az általuk haszonbérbe kivenni tzelzött Bökényi-rét A következő Feltételek alatt ajánlatott:

1-ör A Körösön innen lévő részből 1000 Hold egy tagban a keskeny fok árka kihagyásával holdanként 3 f. 12 xrért a' Körösön túl lévő rész ugyantsak holdanként 1 f. 12 xrért ppénzben adódhatik ki. 2-ör A Haszonbérlok a' nevezett Földben lehető székek, vagy más akármely ok miatt lehető terméketlen föld javítására vagy pótlására nem számolhatnak” (Tanácsi Jegyzőkönyv. 1838: 78—79 l.).

Túl a Kurca egész a Tiszáig rít volt, ennek emlékét őrzni ennek a tájnak máig megmaradt neve: a *Felső rít* v. rét, mely a Kucori csárdánál kezdődött és az *Alsó rít* v. rét, mely Szegvár felé van. A Felső- és Alsó-réten ma már rendezett új telepek, tanyák és szántóföldek vannak, de Váradi Imre azt mondja, hogy még a múlt század második felében is „az egész Alsó- Felső-rít mind nádas vót, jární nem birtak ott nagyon. A Gógány is nagy sémjék. nádas vót.”

A rét jellegzetes alakulása volt a *zsombík*. „Vótak azok a z s o m b í k o k. Itt is ojan vót a csordajárás. Körülötte fű nvől. Mikor lélíp az embér a zsombíkrúl, akkor térgyig ír a víz. Nem ázik el, az embért

is megbirja.“ — De ma már az ilyen „zsombíkos hejkek“-ről is csak öreg emberek tudnak, rég kiveszték azok, a mai szentesiek már azt sem tudják: mi az a zsombík. Eltünt a rét, vele együtt a zsombík, és ez a szó is kivesz az öregekkel az emlékezetből, csak az írás őrzi.

„Az Alsó-, Felső-rét abból ílt, hogy vadálatot fogtak törrel. Ojan csapdákat készítettek, a réteken a totyogókba tették. A vízbű nem láccott ki, bogarászó rucákat, vízi madarakat fogdostak. Madártojásokat széttek, azt éttik.“ — Így emlékszik még ezekre az öreg Váradi, de külön nevükre ezeknek a rétes-embereknek már nem emlékszik. Nyilván afféle pálkászó emberek voltak.

Ezen a vízjárta tájon valamikor rengeteg l e n g e n á d (= apróbb, rövidebb, vékonyabb szárú), p i r o s - s z á r ú - n á d (= kemény, mint a vessző, azt szerettték tetőbe), g y é k é n y, k á k a (= nagy, magasra megnőtt. Síma. A hegyin van egy kis bugó. Se görcs, semmi nincs rajta), c ő t - k á k a (= alacsonyra nőtt, nincs rajta levél se), c ő t k í n y (= réteken termett; olyan kemény, mint a fa, tüzeltek vele katlan alá is) termett.

A tanácsi jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy a rétek nádja, gyékénye, gazza a város jelentős jövedelmét tette, ezért ezeknek vágása meghatározott rend szerint történt. 1832. dec. 2-án például így rendelkezett a tanács: „A' Nádló rétnek elosztása, avagy fel szabadítása kérdésében a' Betsületes Község közzül Jakó Ferencz, Nemes Sarkadi János, Borbás Mihály... magoktól meg jelenvén, A n á d l ó r é t n e k o s z t á s á t e l h a t á r o z t a t n i, olly meg jegyzéssel, hogy a' fábjányi árendás földek után úgy szinte a házas és házatlan zselléreknek is semmi, azon tekintetből, hogy már a nyáron részesítették, ne adattassék-e szerént minden urbáriális és allódiális egy fertály föld után, k é t k e r é k f o r d u l ó j á v a l k e l l ő o s z t á s r a a' felső rétre az első tizednek először, azután ott a másodiknak Eskütt Jósa István, Lakos András, az alsó rétre először a' harmadik, utána a' negyedik Tizednek Eskütt Pál József és Horváth István kirendeltetnek, — a felsőrért osztályt kezdődik a Csongrádi határnál a' Kureza parton, az alsó réten a... foknál a' Kureza parton“ (Tanácsi jegyzőkönyv 1832—33, 27—28. l.).

A rét osztály egysége, amint látjuk, a k e r é k volt, az imént idézett esetben: k é t k e r é k f o r d u l ó j á v a l kapott mindenki, akit a rendelkezés szerint a „nádló rét“ megilletett.

A Kiskunságban úgy mérték ki k e r é k - k e l a jogosítak kaszálóját, hogy a város ilyen mérési célra hitelesített kocsija kerékének egyik küllőjére szalmacsutakat kötöttek. A kocsí megindult és a küllőre kötött forgó szalmacsutakon figyelték meg, milyen hosszú volt egy-két-három-négy vagy nyolc k e r é k f o r d u l ó, amennyi kaszáló az osztályost éppen megillette. A mérés csak hitelesnek elismert kocsí kerékével történhetett, melynek megvolt a megkívánt átmérője (Mészöly Gedeon egyetemi tanár úr szíves szóbeli közlése, köszönet érte). — Szentesen 1834. aug. 10-én ilyen osztályt tettek:

„A' rét osztás eránt, minden fertály Urbáriális föld után 8 k e r é k. Egy ház után 3 k e r é k. Ugy tsak házzal bírónak 3 k e r é k, Zsellé-

reknek 2 kérék...” (1834. aug. 10. Tanácsí jegyzőkönyv, 1833—54: 169. l.).

A rét világában a réti hadnagyok vigyáztak a rendelkezések megtartására. 1832. október 7-én „A Rétnék pusztítása felől a' Réti Hadnagyok jelentést tesznek” (Tanácsí jegyzőkönyv 1831—52. 156. l.).

1832. július 8-án úgy rendelkezett a tanács, hogy „Tul a' Kurtzai Rétről G a z vagy G y é k é n y vágást tsupán írásos jóváhagyás mellett” enged meg (Tanácsí jegyzőkönyv 1831—52. 115. l.).

Kellett ez a szigorú intézkedés, mert 1832. febr. 29-én is „Panaszba tészik, hogy a' Nádló Rétet az álló tilalom ellenére, az Adófizetők közül is ugyan, de kivált a' Nemesek szélire vágják és hordják, melly visszaélésnek eleit venni kérik” (Tanácsí jegyzőkönyv, 1832. 53. l.).

1832. febr. 26-án a Római Catholica Ekklesiának meg a Reformátának egy-egy ezer kévét, az Evangelica Ekklesiának négyszáz kévét engedett át, 2600 kéve megmaradt a városnak (Tanácsí jegyzőkönyv, 1831—52. 54. l.).

A nád ára ebben az időben: minden 100 kéve 10 váltóforint.

Mivel Szentesen sok volt a nád, nemesak a háztető készült nádból, hanem a kerítések is az 1700-as években. Az 1747. december 18-i tanácsí jegyzőkönyvből tudjuk: „Tóth Györgyné ellen nem csak Nagy Mihály, Horváth Györgyné, Tót Istvánné, Borsos Nagy Istvánné és Kis Jánosné hiteles Tanúk által meg bizonyíttatott, hanem magais coram figura Sedis meg vallotta, hogy azt ő beszélte mások előtt, hogy az Úr gyakran mégyen a' Molnár András Nádfalára étszakais, és ott két felé feszíti a nádfalt, s úgy beszél Mólnár Andrásnéval, már egy nehányszor el is pirongatta onnét mindeniket...” (Szentés Mező Város Protoc. 1740—82. 64. l.).

A nád-kerítés meg a városba behordott réti gaz, gyékény természetesen sok veszedelmet okozott, ezért a nád-kerítést az 1839. június 22-i tanácsülés felszedette, a városba behordott nádat, gyékényt kihordani parancsolta. „409. Fő Kapitány Dobosy Mihály Ur jelentvén: hogy a' több ízben kihíresztelt tilalmak ellenére is a' Városban sok réti gaz és gyékény behordatván, lerakva heverne, és a nád kerítések fel nem szedettek.

Kihíreszteltetni, hogy a' ki nád kerítését egy hét alatt fel nem szedi, és nádját gyékényét a Városból egy hét alatt ki nem hordja, annak nádja és gyékénye, valamint nádkerítése is, a tűz elleni köz bátorság azt kívánván — felszedetik, és téglá égetésre kihordatik” (Tanácsí jegyzőkönyv, 1839. 147. l.).

A Reformáta Ekklesia Históriajában azt olvassuk, hogy „A házak ezen idő szakaszban vájogból rakódtak, tetejek náddal vagy gyékénnyel volt fel verve tsinosan, zsindely kevés volt, tseréppel pedig az 1800ik Esztendő előtt tsak Erdélyi Mihályé. Szalmával fedett egy se volt.” („Az Ekklézsia Tagjainak Házaikról, Házi Eszközeikről” című kejezet kezdete).

A gyíkiny is nevezetes és kedvelt tetőfedő volt tehát. „Akki abbú csinálta a házát a' jó járt. A nád felpérdül a nap után, ha eső van, oszt meleg gyün, de a gyíkiny nem” — mondotta Váradi.

Nemcsak házak fedésére használták a gyékényt, gyékény-kötél, gyékény-kosár, gyékény-ponyva ma is van. Régen a kocsikra is használtak gyékény-ponyvákat. 1839. október 5-én „A Bíró Molnár Imre Úr jelentvén, hogy a Város kotsijai Számára öt gyékény ponyvát egy-egy ezüst huszasával... megvett ... kifizettetni kéri” (Az 1839. évi Tanácsi jegyzőkönyv 260 l.).

Nád, gyékény káka még ma is sok van a Kurcában, de rét már sehol. Az ifjabb szentesi nemzedékből azok, akiknek a földdel már semmi kapcsolatuk sincs, tehát csak városlakók, ázt sem tudják már, mi az a rét; a pákász, rétes-ember kifejezéseket meg már senki sem ismeri.

Az ifjabb szentesi nemzedéknek nem róhatjuk fel, ha nem tudja is, mi a rét, de a szótárírónak e tekintetben nem szabad tévednie. Téved Bárczi, mikor azt mondja, hogy a rét: „mező”, mert bizony a rét: nem mező. A MTsz. szerint: „rét: mocsaras, lápos, tavas hely, mely halászatra is alkalmas. (Általánosan haszn. Herman O. Halászat K.).” — Az én tapasztalatom szerint a rét: az év nagy részében vízjárta, haragos zöld füvű, több helyen totyogós, ingoványos, lápos, náddal, gyékénnyel, kákaival, cötkákával és egyéb vízi növényekkel, zsombékkal, sűrű gazzal felvert tájék, melyen a járást csak a rétes ember, pásztor, halász tudta. Kaszálónak, legelőnek kiváló. — A rét szónak még nincs megoldva az eredete. — A mező viszont nem vízjárta terület!

A berkiek (Szenteshez tartozó telep ez most, Szegvár felé) valamikor mind kosárfonók voltak: gyékényből készítették a híres szentesi kenyérsütő gyékénykosarakat.

„Az Alsó Kurcán termő gyíkinyt a berkiek vágják, a Felső Kurcán termőt a tápaiak vágják még ma is. A gyíkinyt augusztusba le kell vágni mind, mert ha hideg van, l e r o g y i k” (ekkor aztán már körélnék nem alkalmas).

Nemcsak a nád meg a gyékény jelentett nagy jövedelmet a városnak, hasznáért őriztetiék a füzeseket is: „Török Miklós a Fűzesekre felvigyázó Csőszsége folyamodik” 1838. márc. 7-én és ezt ugyanez év május elsejétől meg is kapja (Az 1837—38-as tanácsi jegyzőkönyv 107. l.). A füzesekre való vigyázás azért volt szükséges, mert Szentesnek nem volt erdeje, s ha nem őrizték volna, kivágták volna mind a fűzfákat, természetesen minden rend nélkül. Fényes Elek is említi, hogy Szentesen „Erdő nincsen, hanem a Tisza és Kurca partjain fűzesek vannak, de ezek kevés tűzifát adnak” (Magyarországnak mostani állapotja IV, 166.).

A Kurca partján ma már nincsen füzes.

VIZIMADARAK.

Az állóvizek lecsapolásával és a folyóvizek szabályozásával a szentesi vízimadarak is megfogyatkoztak, de azért még a Tisza meg a Körös környékén, a kubik-gödörökben található vízimadár szép számmal. „A bökinyi csárdától Csípaig, Sasig sík víz vót, egyebet nem látott az ember, csak madarat.”

A vízi madarat csak madár⁴-nak, vagy vad-madár-nak mondja a szentesi halász. Közülük Váradi ezeket emlegette:

„A bakesó kissébb, mint a gém. Ahun bakesó, gémsára van: ott hálnak kell lenni. Falkástúl jár a bakesó: topognak“ (a vízben). A madár nevét hangjától kapta. V. ö. a gém-sáráról mondottakkal.

A bakesó vak, vak hangja érteti meg ennek a madárnak vak-varjú nevét. Az EtSz. (a bakesó alatt) kérdőjellel felveti a hangutánzó eredet lehetőségét is. Bizonyosan hangutánzó eredetű ez, a bakesó bak-tagja is hangutánzó, a -só kicsinyítő képző.

„A baktá majd ojan, mint a bíbic, csakhogy nagyobb. Az is ott il a rítbe, ojan hamu szín még fehér van benne. Kiát úgy, mint a bíbic, csakhogy másfajta hangja van.“ — Szótárainkban ezt a nevet nem találom. Váradi szerint a lócsér-t hívják baktának.

„A bíbic ojan zombíkos hejkekén szeret. Szíkháton. Ojan zombíkos az, ott tojik a zombíknak a tetején. Vótak azok a zombíkok. Itt is ojan vót a csordajárás. Körülöte fű nyől. Mikor lép az ember akkor térgyig ír a víz. Nem ázik el, az embért megbírja. — A rítbe is sok vót azelőtt (bíbic). Kiabál: bíbic, bíbic! Rítes hejkekén vad madarak annyi vót, csuda sok! A bíbic bogarász.“

A vízi-bika: „ojan az is, mint a gémsára. Hamuszín. Bömböl a vízbe. Beletösz az órát a vízbe, oszt úgy bömböl. Bigéret-bogarat még halat észik.“ A bölömbika ez, vízi-bika nevét is a hangjáról kapta.

A csér. „Hosszú óra van neki, két col hosszú. Csérrog. Csak az apróbb halat tuggya kilkezdeni. Az Alsóritén, az Ónodi-tanyánál ott tanyázik mind az a sok csér. Ott gázolja a vizet. Ahun nagy, fehér csérek vannak tavakba, kubikokba, ott van hal. A csér avval il. Van lócsér (nagy. Ez, Derzsi Kovács Jenő tanár úr szerint „Magyarországon ritka madár, ezért nem valószínű, hogy a nép ismerné és külön névvel nevezte volna el“ (levélbeli szíves közlés, itt mondom köszönetet érte). Kékessy is azt mondja a lócsér-ról: „Színe világoszürke, csőre (helyesebben orra) korallpiros, lábai feketék. Nálunk nagy ritkaság (Kékessy: A magyar vadász kézikönyve 53.). Viszont én ezt az adatot Váradi Imrétől hallottam, aki szakkönyvet soha nem olvasott, ezt a madárnevet azelőtt én sem hallottam. Ezért mégis csak kell „külön névvel“ elnevezett lócsérnek is lennie. — Van még kis-csér is.

A gém-sára: „térgyig író vízbű kivészi a halat. A gém-sára ojan nagy, mint a gója. Belelát ez a vízbe is. Csakhogy van: vörös-gém, kék-gém, a Tiszán még van kis faszka-gém, a Kurcán is van, ott köt“ — mondotta Váradi.

„Az erdőbe ment egy ember lovat keresni. A gém-sára ezt monta: gál! Az vagyok uram teremtőm, lovat keresék, monta az ember. Akkor azt mongya a bakesó: vak! — A vót uram teremtőm, vak, — monta az ember.“ A bakesó-t hangjáról vak-varjúnak is mondják. (MTsz.).

„Vótak kanalas gémek is. Ojan kerek óra vót, mint a

⁴ A halak, madarak neveit tudományosan nem határoztattam meg, mert így jobbnak láttam.

kerekfejű kanál. Belenyúlt a vízbe. Ojan széme van annak a madárnak, jobb, mint a halásznak.“

„A madarakat vassal (= csapdával) fogták.“ — Ezeket a vasakat a totyogókba állították, ahol nem látszottak ki a vízből. A földhöz is hozzá erősítették, mert különben nagyobb vad madarak az ilyen vasakat elvitték volna.

„A gödén y ojan, mint egy tyúk, akkora.“

„A gója is megérszi a halat is, rucát, libát is. Elnyel ötöt-hatot, oszt kiokággya.“ — „Vitte fél oda a kímíny tetejire, oszt ott hánta ki a gyerkeinek.“

„Fehér hattyút kint láttunk Csípa felé.“ 1750-ben, a nagy árvíz idején, tömérdek hattyú volt a Kurcán. Az egykorú krónikás így emlékezik meg róluk a reformáta eklezsia történetében: „Nem is találtatott volna sohol híg víz (ugyanis tél volt), hanem itt a Kercza mellett lévő fűzfákon túl a Hattyúk tsináltak valamely olvadást, mellyhez igen nagy sereggel gyűlvén, a városnak bánatos népét az ő harmóniás éneklésekkel örvendeztették éjjel s' nappal, mint megannyi ékes szavú czimbalmokkal, mellyet osztán nem soká követett az időnek engedelmissége“.

„A vadlúd jobban (=inkább) legel. Ritékbe vadludak legeltek.“

„A vadruca hallal, bogárral il. Apró halat észik. Totyogó vizekbe, tavakba annyi vót ezelőtt! Százával szált a laposrúl a másik laposra, ahun vizet tanáltak.“

A szárcsa. „Fehér óra van, a homlokán vagy egy fehírség. Az is hallal il még bogárral. Belebukik a vízbe.“ Szárcsát a Nagyvölgyben még én is láttam gyermekkoromban.

„A nádi-veréb: az ojan szípen beszil az a nádiveréb. Füttyül vagy mi a fene. Cifrázza a nádi-veréb.“

A vöcsök. „Nagyobb, mint a szárcsa. A szárcsa ojan, mint a vadruca. A vöcsök bukik a vízbe, két ölet is elmegy a víz alatt. Hallal il. Hosszú nyaka van, búbos egy kicsit a feje. Szürke, fehér, fekete tolla van neki.“

A szentesi vizek környékéncik vadmadaraira csaknem úgy emlékezik Váradi Imre, ahogy Fényes Elek ír a csongrádmegyei madárvilágról 1859-ben: „Vad szárnyasok közül: ezer meg ezer vad kácsák, vad ludak, szárcsák, buvárok, vízi tyúkok, vöcsök, károlykatonák, bakcsók, sok nemű szalonkák, közönséges és fekete gólyák, minden féle gémeek, és nevezetesen a' magyar kalpagot ékesítő kócsagok, a' pusztaszeri nagy tóban, de másutt is hattyúk, és gödények, nem különben tűzokok, darvak a tágas pusztákon, e' magyar Mezopothamián egész sereggel...“ (Fényes: Magyar Országnak mostani állapota, IV, 157.).

A GÉM, BIBIC ÉS GOLYA TÁRGYNEVEK NÉPRAJZI ÉS NYELVTUDOMÁNYI TANULSÁGAI

Takáts Sándor egész tanulmányt szentel a magyar nép immár el-
tűnt kedves madarának, a darunak (Rajzok a török világból, III. 74—
92.). „A XVI. és XVII. században népünk ajkán és énekeiben alig szere-
pel annyit madár, mint a daru. Darvak dívánjának (tanácsülésének)

nevezték a lármás gyülekezetet. A strázsáló katonát a vigyázó daruhoz hasonlították. Az éberség és a szemes figyelem jelképe a daru volt. A népnyelv szerint darulábon szaladt a német. A vigyázó darvak tolla strázsálta a vitézek süvegét. A ki valamit nagyon megfigyelt, arról azt mondták, hogy darvadoz.⁵ Darvász volt a darvakat kezelő és fogdosó madarász. A hazájától elszakadt magyar a darvakkal izengette övéinek maró honvágyát. A jól rendezett respublikát a darvak társaságához hasonlították“ (Takáts: i. m. III. 77.).

Szelíd darut tartottak rendtartónak a szárnyas majorság között még a mult század ötvenes éveiben is az udvarokban, de eltűntek a rétek, lápok, velük együtt a darvak, és ma már a nép is alig emlegeti a darut, nótában nagy ritkán. (Az emelő-daru: nem magyar földön termett, németből való fordítás.)

A gémről sem hallani ma már, csak vízi emberek emlékezéseiben meg a mult század költészetében. Nóta nem szól róluk, de a kút-gém-je az ő nevüket viseli, az ő emléküket hirdeti.

A XVI., XVII. században, de később is tolláért fogták, pusztították a gémet; a tolla a törököknél a legfőbb rangot jelentette: „A szultán például fekete gémtollat hordott a patyolat turbánjában“ (Takáts: Rajzok a török világból III. 84.). — „Körös, Cegléd stb. török adóban még daru- és gémtollat fizettek, jeléül annak, hogy ilyesmiben nem volt náluk hiány“ (Takáts: A magyar mult tarlójáról, 301.).

Gém-tollat a magyarok is hordottak süvegeiken.

Csokonai Vitéz Mihály 1790-ben fel is panaszkodik „A bagoly és a kócsag“ című prózái munkájában a gémek vagy kócsagok szertelen pusztítását. „De valami nem tudom micsoda különös jóval kell birni ennek a mi tollunknak“, mondja a kócsag a bagolynak —, „mellyet mi ártatlanul minden büszkeség nélkül viselünk; ők pedig (t. i. az emberek) kevélységre és haszontalan fitogtatásra hordozzák kalpagjaikon, a mint egy kócsag beszélé tegnapi gyűlésünkben, a ki elevenen elfogattatván látta, miképen fűztek tollainkból bokrétákat, millyen forgással lógott osztán a sok üres főkön, mint az elszáradt tőkőcsken az elszáradt, de még le nem hullott virág. A volt a legderekabbb hazafi, a kinek leg-hosszabb s legvastagabb bokrétája volt!“

Csokonai kócsagja meg is mondja a bagolynak: elmegy innen „Boldogabb hazába, a hol az emberek nem olly buzgó hazafiak, hogy a miatt rakásra öljenek bennünket. Kedves rétek, isten hozza aatok! nyugtassátok békével szerelmeseink elszáradt csontjait.“

Bár Csokonai elbúcsúztatta a gémet a magyar rétektől, ott van az még 50 év múlva is az alföldi tájon és a magyar költészetben.

A daru a szerelmi költészet és a honvágy izenetvivő madara volt, a gém meg az alföldi tájleírásé.

Tompa idejében még sok volt a víz az Alföldön, ezért mondja, hogy

Alföldi rónaság termő határiban

A gém és vadruca derék tavat talál:

(Az ördögsekkéről)

⁵ A „darvadoz“ szó eredetét Mészöly írta meg: Népünk és Nyelvünk V. 1—8.

Arany János egyik legkedvesebb öregkori versében, a „Vásárban“ meghatódva emlékezik vissza gyermekkorára, az Alföldre s az aratók vidám seregét boglya tetejéről néző suta gémre. Petőfi Sándor meg Kukorica Jancsit is olyan pusztán — kiskunsági tájon — bujdosztatja, ahol

A tónak szélénél a káka közepett
Egy hosszú nyakú gém eledelt keresett.

A kiskunsági táj, Petőfi születése földje sincs lapályon végignyúló ér nélkül, ér vizét megesapó halászmadár nélkül, de ott van a hosszú-nyakú gém is, a gólyafiak anyja is, a vízparton jajgató bóbic-sereg is:

Szélén a sötétzöld
Káka közt egy-egy gém nyakát nyujtogatja,
Közbe hosszú orrát üti a víz alá a
Gólyafiak anyja,
Nagyot nyel, és aztán
Főlemeli fejét s körül néz kényesen,
A vízparton pedig töméntelen bóbic
Jajgat keservesen.

A gém, gólya és bóbic annyira jellemző madara volt az Alföldnek, hogy Szentesen mindhárom madárnév tárgynévül is szolgált.

Sőt a kút gém-je, Herman Ottó értesítése szerint megvan nemcsak az Alföldön, hanem Győrben is, Veszprémben is (A magy. pásztorok nyelv. 291.); A kút gémje: a „gémes kútnak a gém hosszú nyakához hasonló része: hosszú rúd, amely az ágason mozog“ (Balassa: A magyar nyelv szótára). Csallóközben a kútgém-alakú kompótél-tartót hívják gém-nek (MTsz.).

Hogy milyen régi a kútgém elnevezés, nem tudjuk megmondani. Herman Ottó azt írja: „T. S.“-ra hivatkozva, hogy a XVI. és XVII. században a tőzsérek gémpénzt fizettek „marháik itatása után a gémeskutak használatáért“ (Herman O.: A magy. pásztorok nyelv. 248.). Ez az adat tehát a gémes kút régisége mellett vall, Párizs—Pápai szótárának latin-magyar részében is megvan a kút-gém: telo alatt (NySz.).

A régi nyelvben volt gém a sorompó kapun is: „Gém a sarampo kapun: repagulum arrectarium“ (NySz.), ez bizonyosan oszlopszerű kapuretesz volt. Van a régi nyelvben még retinaculum pyritae jelentésű gém is: Matthyas ispan es Matthyas deak az paytha felewl jewttenek be, zablyayok fel kewthwe es az pwkara rea wonwan az gemeth (RMNy. II. 189. NySz.).

Mind néprajzi, mind pedig nyelvtudományi tekintetben fontos, hogy Turkeve, Ecsegpusztá népe a kanalasgém orrának alsó kávájából evéshez használatos villát: gémvillát készített (Herman: A magy. pásztorok nyelvkinése 212.), mint ahogy a karcagiak meg a gödény orrának felső kávájából csináltak merítőkanalat (Herman: A magy. pásztorok nyelv. 650.).

A másik vízimadárnak, a zombékon költő bóbic nevének tárgynévül való használatára Szentesen kívül nem tudok adatot, Szentesen

„A bíbic fenyőfábú van, 7—8 szál összeálítva hevederrel. Úgy ál, mint a tutaj. A Tisza közepin van, vasmacskán még láncon lē van erő-sítve a Tisza fenekire. A kompkötelet az (a bíbic) tartja fēnn, hogy nē ír-jē a vízbe. Ha gyün a hjaó, a kompkötelet lē kell eresztēni. A bíbic lajpán van egy horogfa, ez a gója, ez tartja a kötelet fēnn egy csigán. A bíbicēn egy lámpának kell lēnni íccaka. A bíbic mellett jobbrú vagy balrú mín el a hajó.“

A szentesi kompkötéltartó, fenyőfából összehevederezett bíbic-en, láttuk, még egy vízimadár neve jelöl tárgyat: „egy horogfa, ez a gója, ez tartja a kötelet.“ — Emlékezzünk vissza arra, hogy a Csalló-közben kútgém alakú kompkötel-tartó van, ennek ott gém a neve. A csallóköziek tehát gém-nek, a szentesiek meg gójá-nak nevezték el ezt a komptartozékot — mindketten vízimadárról — bár alakra és szerkezetre a kettő, úgy látjuk, különbözik egymástól, már amennyire ezt a szűkszavú csallóközi adatból következtetni lehet.

Itt van tehát az Alföld harmadik jellemző madara is, a gólya, tárgy-névként.

Ecespusztán is volt gólya, de ott már mást jelent. Ott olyan öt méterig nyúló ágasfa neve volt a gólya, mely a pásztorkunyhó mellett arra való volt, hogy a pásztor a tetejéről a rétségben szemlélhesse a gulyát“ (Herman: A magy. pásztorok nyelv. 187.).

Itt a gólya tárgynév még a rétségi élet alkotmánya, mint a gólya-láb-nak nevezett faláb is valamikor a vízjárta területeknek volt közhasználatú közlekedési eszköze.

Bizonyos, hogy a földművelésben emelőként használt gólya is a rétből keletkezett, hiszen ezzel „szénát, szalmát raknak a kazalra“ (Herman: A magy. pásztorok nyelv. 187.); mivel azonban ma már nem réten kaszálják a szénát, átkerült ez az emelő jelentésű gólya a rétek nélküli élet nyelvébe is.

A halasi gólya (= ekekabola, ekelő) és a zempléni gálya (MTsz.) is a madárról kapta a nevét: 'Traggabel hinten am Pflug' (az ekekabalának ez a jelentése a NySz.-ban).

Virágként is emlegetik a gólyahírt és a gólya-köröm-két (= az akácvirágot vagy akácvirágnak kigömbülő végét, MTsz.), hirdetővén ezek azt, hogy nemcsak Petőfinek volt legkedvesebb madara a gólya, szereti azt a magyar nép is, mert együtt élt vele jóban, rosszban. a rétek, vizek világában évszázadokon keresztül, s kéményeink tetején még ma is megjelenik tavasz hírnökeként.

Íme, a rétségi tájnak, állatainak (gém, bíbic, gólya*), növényeinek (gólyahír, gólya-körömke), a rétségi táj emberalkotta tárgyainak (kútgém, gém-villa; kompkötel-tartó gém, bíbic, gólya; 'figyelő ágasfa', 'emelő', 'ekekabola' jelentésű gólya; gólya-láb) és ezek nyelvi kifejezéseinek egymással való kapcsolata.

Az adatok azt mutatják, hogy a bíbic és gólya tárgynevek nem terjedtek el általánosan, de a kútgém országszerte megvan. Ez a

* A gém madárnév eredete ismeretlen. A bíbic szó hangutánzó eredetű, (Bárczi: SzófSz.). A gólya a Góliát személynévből keletkezett (Horger: MNy, XXXVI, 219.).

tárgy és neve fényt villant a magyar föld, nyelv és ember szoros kapcsolatára is. A kút-gém és a gémek-kút már régen összenőtt az alföldi tájjal és a magyar emberrel. Mikor Mátyási József 1792-ben Frankfurtban emelő-darut lát, nevét nem tudja, de annak hosszú karját a kút gémmjéhez hasonlítja, az jut róla az eszébe. Ezt írja: „Egy illetén alkotmány ennyiből áll, hogy a’ parton építtetik egy gömbölyű kő épület, abból az égfelé nyúlik egy erős gerenda a’ mi kút gémmjeink módjára, arról ismét ostorfa formán ereszkedik lefelé egy erős lántz, mely a vége felé négy ágra oszlik, és mindenik ágának egy körme vagyon...” (Közli: Mészöly Gedeon: Nép és Nyelv IV, 60.).

Ezért lett az „ösztvér kútágas hórihorgas gémmel” az Alföld symboluma a költészetben is, a festészetben is.

A VIDRA

A hálnak örök ellensége a vidra. Ismeri minden halász, bőréért szívesen megfogja, ha alkalom adódik rá. „A vidrának drága a bőre, nem vészi bē a vizet, nem ázik el. Ezelőtt 25—30 forint vót a vidrabűr. A vidra ojan, mint azok a kis fajta kutyák. Hosszú döréka van, hamvas szőre. Lējár a vízbe, megfogja a halat, oszt meg-észti. Ojan körmei vannak, belevágja azt az élēs körmeit abba a halba, ki ál oszt az a hal, kiereszti jól a virit, kihozza a vízből. Faodúbúl járt halászni, nagy odús fűzfába tanyázott. A 3—4 kilós potykát meg-ette, felvitte a halat. Lőnn van a víz fenekin, onnan hozza fel a halat.”

„Makranci — öreg halász vót a’, a Zsúpba törtint az — észrevette, hogy hun a vidra. A kutyával fogatta a lukba (ezelőtt minden halásznak volt kutyája), de a kutva még nem mert bēmenni.

Addig szikszikēlte, hogy csak megfogta valahogy a vidrát.”

A SZENTESI HALÁSZOK.

A szentesi halászsoknak ikülön céhük nem volt, de a XVIII. században halász bírákról tudunk. „akik esküt tettek arra, hogy a jövedelem egy harmadát a város főbírája kezébe szolgáltatják” (Sima: Szentes tört. I. 244.).

A halászsok az uradalomtól, majd a várostól vették árendába a halászó vizeket. 1839-ben Fekete Márton volt a szentesi vizek halászsatja haszonbérője (Tanácsí jegyzőkönyv. 1839. 197—98. l.).

Hogy a halászsat jól jövedelmezett, abból is láthatjuk, hogy 1837-ben Csák Istvánnénak meg Rechnicz Ferencnek 154 forint 30 krajcár jövedelme volt csak a halhasításból és szárításból (Tanácsí jegyzőkönyv 1837—38: 138—39. l.).

Még a mult század második felében is igen jelentős volt a szentesi halászsélet, akkor még bőhalú volt a Tisza, a Körös meg a Kurca. „Vót vagy 50 kishalász, a’ mellett vót 5 nagyhaló még az én gyerekkoromba. Nyócvanegybe lőttem halász, akkor öt nagyhaló vót” — mondotta Váradí Imre.

Halászsról névszerint legrégebbi időből az 1744. március 30-i tanácsí jegyzőkönyvben olvashatunk: „6° Vas János több halászsár-

sai val edgyütt a' Vendégfogadóban mulatván, Kerekes János szóbúl vélek öszve kapott, és amint Tkts Ns Vgye Eküdtye Balog Gáspár, Vámos, Blasi (?) András, Herajter Klimekh János hiteles bizonygátételekkel megbizonyították, Istent és eget irtóztató káromlásokkal, úgy mint atta, teremtetten égtelen gvalificált káromlásokkal illette; Kerekes János ugyan nem tagadgya, hogy ő nem káromkodott, de *vádollya társaitis*, kik magokat hiteles bizonygátételekkel purgállyák. Azért Kerekes János, hogy tömlöczben vettessék, és publice a' deresben érdeme szerént Keményen megverettessék, deliberraltatott" (Szentés Mező Vároša Protocoluma 1740—1782, városi levéltár.).

Váradí Imre szentesi öreghalász, a szóbeli adatok legnagyobb részének közlője.
Imre Váradi, vieux pêcheur de Szentés, qui nous a transmis la plupart des renseignements.

Vas János halász tehát 1744-ben több halásztársával együtt mulatott „a' Vendégfogadóban“, és e közben Kerekes Jánossal szóváltásba, egymás becsmérő szidalmazásába keveredtek. Nem a szentesi halászokra jellemző eset ez, hanem általános korabeli, sőt: általános emberi.

A halászok nyáron „gunyhóba íltek. A Zsubba (= Zsupp-szigetben) vót 20 gunyhó, a Kis-Tisza-szigetbe vót 15, a Körözsön is vót vagy 25 kishalász. Kishalászok télén nem halásztak. Hálót kötöttek, mer annak sok varsa kell. Vót ojan, hogy vésszel halászott tavakba. Nagyhálóval télén is dógoztunk“.

„Vót ojan, akkinek nígy-öt családgya vót. Csak megílte belülle. Az a kishalász is nyári vásárra csinált 3—4—5 mázsa szárazhalat, egy kis summát kapott, vött belülle búzáat. A szárított hal mázsája 10—20 forint vót, a nyers hal mázsája egy forint vót még nyócvan krajcár. Itt a piacon 5—6—7—8 krajcár vót kilója. Az asszonyok háton horták a heti piacra tót garabojba 15—20—25 kilót, ki mennyit birt, mert hát csak nehéz vót háton hozni. Az asszon horta a halat a piacra még a

házakhoz. Vót Szentésen 50—60 asszony is, akki árulta a halat. Ócsó vót, tudott venni mindénki. Vöttük is!”

A száraz halért vett búza volt a szentesi halász egész évi kenyere. „Vót ojan halász, akki ebbű vött egy kis fődet, öregsigire komótul ílt.”

„Hírös öreghalászok” (= nagyhalóság) vótak: Sós Imre, Fekete Imre, Paczó Sándor. Nyócvannígybe (= 1884-ben) monta Széké (= Székely) István tesvírjinek, hogy nē mēnnyenek el ríszre. Halász-szunk! Hatan vótunk. Nyári vásárra (július végére) negyven mázsa száraz hal lett. A ríszesek nem kerestek annyit, mint mink!”

Ilyen virágzó volt régen a szentesi halász-élet.

A halászok „erős, egíssígēs embērek vótak. Szerette a bort mind: borral íltek, hallal. Húst nem igēn vettek. A bort hozták halír cserébe. Vízet szíp keveset ittak. Vót ojan embēr, akki azt monta: köszönnye mēg az a víz, hogy mēgmosdok benne, nemhogy mēg mēgigyam.”

A halászok a vizet, a víz környékét, a halat, a halnak vízbeli tartózkodási helyeit kitűnően ismerték.

A szentesi halászokat a Balatonon is megbecsülték: halászokat Szentesről oda is vittek. Még hasítóasszonyokat is. Váradi Imre anyja híres hasító-asszony volt: „első asszony. Neki vót nyócvan asszony a keze alatt,” mondotta az ősz Váradi.

A halászok ruhája: „szűrkánkó (kabát hejjett vót). Akki nem birt subát venni, szűrje vót. Minnyájának csizmája, mer bakancsba hamar belemēt a víz. Nyáron ing, gatyá, vagy térgyig író rossznadrág.”

A halász hallgatag nép, nem dalól. Történeteket nem hallottam tőlük, babonáikról már nem tudhattam meg semmit sem. Ezek elröp-pentek: nem jegyezte le őket senki.

Az a néhány kis-halász, aki még a szentesi Tiszán található, már nem egyenes folytatója a hagyományos szentesi halászatnak. Az igazi halászeletet ők már nem is ismerik.

Váradi Imrének még megvan a nagyhalója is, igencsak minden halász-szerszáma, még rákvarsája is van, de már csak az istálló padlásán. Hajója erősen megrongálódva még megvan a szentesi múzeumban. Váradi azt mondja, megvan vagy száz éves, mert már akkor is régi volt, mikor ő vette. A szentesi halászelet a szemem előtt pusztul ki. A szerszámok még megvannak, de már nem dolgoznak velük, az öreg Váradi is megvan még jó egészségben, de már csak beszél egykori kedves foglalkozásáról: a vízre már nem megy ki, nem „dógozik.”

A VÍZ ÉS KÖRNYÉKE.

Herman Ottó a halászatkal kapcsolatos térszíni formákról még nem szól, mert a magv. kutató csak magával a halászatkal foglalkozott, a vele látszólag lazábban összefüggő térszíni formákat figyelmen kívül hagyta. Ecsedi István „Népies halászat a Közép-Tiszán és a tiszántúli kisvizeken” című kitűnő tanulmányában részletesen és alaposan foglalkozik ugyan ezekkel a kérdésekkel, mégis hasznos dolognak látszik, ha Ecsedi adatait jobban megvilágítom és kiegészítem azokkal az adatokkal, amelyeket Szentes környékén gyűjtöttem. Szükséges ez már

csak azért is, mert Ecsedi a tiszai halászattal csak Szolnokig foglalkozott, a Szolnoktól délre levő halászattal nem. Pedig nyelvészeti és néprajzi tekintetben igen fontosak azok a térszíni elnevezések is, melyek Szentesen használatosak. Több olyan nyelvi adatot sikerült itt följegyezni, melyeket máshonnan nem ismerünk. Azt is látni fogjuk, hogy a halászathoz fontos térszíni formák többnyire egymásnak a függvényei. Ahol például kanyar van, ott van a szírt, a szírt mellett az őrvíny, az őrvínnel szemben, a tulsó part mellett van a lang-víz; a szírttal szemben lévő part lankás, ennek a neve: lágy-ódal; a lágy-ódalon van a limány is, a limány ajjába, vagyis a limány víginé, ahol a folyó mindig a legszélesebb: ott van a fenéken a porong; porong a limány előtt is szokott lenni; az iszap pedig a limány fenekén van.

Minderről eddig — tudomásom szerint — semmi érdemeset sem tudtunk, pedig ezeknek ismerete nélkül nem érthetjük alaposan a halászat legelemibb, de legfontosabb kérdéseit.

„A halásznak tunni kell, hogy mejik hejjen mijen a vízjárás,” — mondotta Váradi Imre. Aki nem ismeri a vízjárást, nem tudja, hogy hol kell tanyát vetni (a hálót halfogásra kivetni). A vízjárás a meder esésének a függvénye, ennek meg a folyó partjainak a térszíni formája a következménye. Ebben a tekintetben különösen fontos: a kanyar. A Tiszában sok a kanyar, a víz nem egyenes irányú partok között halad, hanem irányát folyton változtatja: kanyarog. A kanyarban annak a partnak, melynek a víz nekivág: szírt a neve. A szírtban (hátsó hangrendű!) a víz a partot nagy erővel mossa, mert a szírt irányában volna a folyó legnagyobb esése, oda zúdul a víz, ezért a szírt nagyon magas és mivel a szírtot alól az odazúduló víz kimossa: a part itt be szokott omlani a vízbe. Szentes mellett a hajóállomáson alól mindjárt következő kanyarban a Tisza egy folyószélességgel eltolódott keletre azért, mert a szírt folyton omlott, a szírttal szemben lévő tulsó oldal meg feltöltődött. Ott ugyanis a víz lassan folyik, ezért a homokot ott rakja. A szirtos part folytonos omlása következtében. „Ijen nyárfa, fűzfatuskók békukdosnak a vízbe, ahon mennek” (a halak). „Ojan szirtos hejjekén, mijebe vizekén. Ijen tuskók a seb-csapaton a legtöbb van”. De nemcsak a meredekpartú kanyart nevezik a vízi emberek szírtnek, hanem a szírt mellett levő sebes vizet is hívják így: „Gyerünk át a szírtre halászni!” — „Mentem fél ezen a szírtön él!” — „A tutajos a szírtot keresi a’ fél a langóvíztűt. A szírtba van a seb-csapat: az mindig megláccik, mer szélbe is fúnyós.” — A seb-csapat tehát a szírt mellett folyó sebes víz. „A sebesapat az őrvíny. Fúnyós, egyenes, sebes. Ha nagy szél van, a szél úgyhogy nekifú a szél belefú, ott van legerősebb hullám”. — A seb-csapatnak van töcsérje. Itt van az őrvíny, vagy Komendát Bálint szentesi halász szerint az őrmíny. A víz fenekén ilyen helyt gödör van. Az őrvíny, őrmíny kavargó, forgó víz, ezért hívják forgónak is. Az őrvíny, őrmíny ha halászat tekintetében jeles hely, rendesen valami nevet visel. A szentesi halászok emlegetik még a Labodárt: „őrvíny vót, nagy őrvíny a szentesi határ alsó víginé” a Tiszán. „Nagy kanyar van ott,

sok hallal. Rönteg hal á j j a (állja; de most már nem, a halász jelen időben mondotta, de a múltban értette) azt a fájt, mer az egész ojan lang-víz. — A Zsúpi-örvény is, a Labodár is el van szakadva a Tiszátú“. Nevezetes az Ányási örvény is Mindszenten alól.

Komendát Bálint szentesi halász szerint a seb-csapat on belől van a bű-seb; ott olyan mély, mint a közepe. Váradi Imre öreghalász szerint a seb-csapat meg a bű-seb egy és ugyanaz. „Odavótam kecézni, megakattam a bű-seb en.“ Mivel a seb-csapat on szoktak kecézés közben megakadni, mert ott vannak bebukdosott fatövek és faderekek, melyekben a háló meg szokott akadni: én a tapasztaltabb Váradi magyarázatát fogadom el, vele együtt a seb-csapatot és a bű-sebét én is egynek tartom.

Megjegyzem, hogy mély vizet bátor-víz-nek is hallottam nevezni, a nemmély víz: csekéj-víz.

Seb-csapat, bű-seb, bátor-víz kifejezéseket szótárainkban nem találok. Herman Ottó id. művében szerepel ugyan a sebes szó, de igazi értelmé pontosan nincs meghatározva: „a Márna a sebesben él“ (l. a könyv mesterszótárát). Tömörkény István „Bazsarózsák“ című kötetének „Szirtesek a partok“ című elbeszélésében megvan a seb szó: *A vízezkének kicsit erős a sebje.* Az író a víz sebje kifejezést nyilván a szegedi halásztól hallotta.

Ma azt mondjuk: sebesen megy valaki, de a régi nyelvben a tűz, a szél meg a víz is sebes volt. — 1240. körül van már Sebüs folyó, 1252-ben Sebüs ág, 1262-ben Sebüs rivulus, 1270-ben Sebüspotok, 1370-ben Sebesér, 1406-ban Sebesvág, 1412-ben Sebesfolyó, 1495-ban Kissebesér, 1521-ben Nagysebesér (Oklsz.), és tudjuk, van Sebes-Körös is.

Ezekből arra következtetnek, hogy a seb es, a víz sebje, bű-seb a vízi életnek igen régi kifejezései.

A folyónak azt az oldalát, ahol a szirt és a víz sebje van, seb-ódalnak is mondják, nemesak szirtnek.

A szirttal csaknem szemben, de egy kicsit lejjebb, a másik parton van a lágy-ódal. Itt van a lang-víz. A lágy-ódal a szirt ellentéte: partja szinte észrevétlenül emelkedik ki a vízből: partját az a homok alkotja, melyet az alig-alig folyó lang-víz lerakott. A seb-csapat ellentéte a lang-víz. „A szirt (itt ezen a seb-csapat értendő) ojan sebes, hogy nem tud befagyni. A lágy-óda rra odarakja aztat a sok szotyét (piszkos jégtörmelék), annáfogva odaszorította az egész vizet a szirta, az nem bír sohasé befagyni, ojan sebes.“ Ezzel szemben „a lágy-ódal szíle béál hamarabb, mint a seb.“ Bizonyára túlzás az, hogy a szirt nem bír sohasé befagyni; 1940 telén bizonyára a szirt is befagyott. De az bizonyos, hogy a sebes víz nehezebben fagy jéggé, mint az alig-alig folyó lang-víz. Váradi Imre azt mondja, hogy a szirttal csaknem szembe lévő túlsó part mentén lévő víz jég-erediskor (jég-induláskor) neveződött el lágy-ódalnak. Amint ugyanis a szirt jelenti a kanyar meredek partját is meg a szirt mellett levő sebes vizet is, éppen úgy jelöli a lágy-ódal a sebes víz ellentétét: a lang-vizet is.

Megjegyzem, hogy az itt emlegetett lágy-ódal Ecsedi halásza

rapálynak meg palájnak nevezik, a szentesi szirtnek meg Ecsedi könyvében fok a neve.

A lágy-ódalon van a víz limánya. A víz limánya olyan helyen van, ahol csekélyebb mélység mélyebb résszel találkozik. Olyan helyen nekiverődik a víz a csekélyebb résznek, és fordul, kavarog, forog, keveri, hajtja egymást a víz, de nem gyorsan: az a víz limánya. A MTsz.-ban közölt limány jelentése 'örvény'. Annyi bizonyos, hogy Szentesen a limány nem örvény, mert Váradi Imre ezt határozottan tagadta és azt mondotta: „Az örvény lágy-óda limány; az örvény ajja limány, ott sok halat fog az embőr jégerediskor. A limányon nem min a jég: ott lehet halászni a lágy-ódalon. Ha jégeredis van, vagy nagy áradás, akkor a szitrú átveria halat a limányra a jég még a nagyon sebős víz. Jégerediskor a limányba fogják a halat, még sebős áradiskor.”

A *limány* bizonyosan szláv jövevényszó, s valószínű a szerb nyelvből került hozzánk, mert a szerbben: *liman* 'Wirbel' (Miklosich: Etym. Wb. der slavischen Spr. 170) és Szegeden is: *limány* örvény (MTsz.).

Halászat tekintetében a folyóvízen legfontosabb a szirt és a szirttal szemben levő lágy-óda, jobban mondva: az ezek mellett levő seb-csapat, örvény meg a lang-víz. Tanyát legtöbbször ilyen helyen vetnek. A tanya a víznek az a része, ahol a hálót a halfogásra kivetik. A folyóvizeknek ez állandó halászó helyeinek: a tanyáknak, rendszerint külön nevük van. A Körösön „minden tanyának vót neve: Határ-tanya, Fejszés-tanya, Jaksor-tanya, Parti-tanya, Falu-ajja, Pörjés-tanya, Tűzköves-tanya, Tehenes, Tetű-hát, Csiga-tanya, Tőke-tanya, Virágos, Nagy-Szávó, Kis-Szávó, Kesej, Köröstorok, Lucskos, Telekajja, Kompajja, Csárdajja, Keskényajja, Csizmástőke, Tőkeszirt.” — Uj hálót készítettünk). „Elmentünk fél a Határtanyába a szelevínyi vízén, megvetettük az esthajnal tanyát, utánna megvetettük azt a parti tanyát: abba harminckét merítő halat fogtunk” — mondotta Rácz Imre. A Tiszán a következő állandó halásztanyák voltak: Elek-tanya, Sziget-óra, Nagyböggő, Sáros-tanya, Taprika (a Táplicza, nem a Tiszán van, vö. Herman O. m. 75), Zsúp, Róka-tanya: a Zsúpszigetben. Kuttyás: a Zsúpi örvény ajja, Sugár: a Labodár eleje.

Herman Ottó ezeket a halászhelyeket, tanyákat csaknem mind említi. A Herman említette szentesi tanyák közül Váradi Imre nem ismerte már a Faktort-Csücs-c-tanyát: a Herman idézte Kólyuk-at sem ismerte, de Kőjuk-at mondott.

Amint láthatjuk, a tanya elnevezésekben sokat szerepel összetétel második tagjaként az -ajja, pl. Komp-ajja, Csárda-ajja, ennek jelentése ez: 'a kompon alól lévő', 'a csárdán alól lévő'. Az ajja ellentéte az eleje, pl. a Labodár eleje. Valaminek az eleje ott van, amerről a víz jön, valaminek az ajja meg ott, amerre a víz folyik.

A kanyarban olyan nagy erővel folyik sok helyt a víz, hogy az a kanyar után visszafelé folyik. Ez a cigányvíz. Némelyik helyen 500 méterre is visszafolyik (úgy értendő, hogy régebben volt ez így, ma már nincsenek ilyen nagy cigányvizek). „Ha egy lápot (tutajt) bevett a cigányvíz: fénapot is ott kovájgott, mire ki tudott belőle kecmerégni az oláj.

A kanyar ellentéte a síma-dörök. Azt a folyószakaszt nevezik így, amelyik egyenes, nem kanyarog. Partja nem olyan meredek, mint a kanyar szirtja: hanem lankás, alacsony. — Tudtommal a síma-dörök elnevezés sincs eddig sehol sem feljegyezve.

„Mikor a víz apad, vagy árad, van egy mizedés, ammin megy ki a víz, oszt kevés szerszám, háló kell, az a szorító. Elhálózta a szorítót” — mondja a halász.

Ez a szorító szintén régi és valamikor nagyon elterjedt kifejezése lehetett a vízi életnek, mert a halászó hetési ember is használja: „A méllébe (= a mélybe) nem áll be (a halász), hanem hálójával elállja a csörgü-t, szorítu-t, azt a helyét a pataknak, hol a meder elesekélyesül s arra felé hajtja meg a mély vizet, arra szorítja a halat” (A halászó hetési ember. Ért. 1902:52 l.).

A fok olyan kisebb csekély érszerű vizet jelent, mely a Tiszából, Körösből, Kurcából kivisz. Eddigi feljegyzéseink a fokot nagyobb vízbe bevívó érnek mondták: csak Sárközből tudok olyan adatot, mely a szentesihez hasonló jelentésű: „fok: t. áradáskor jön ki rajta a víz a tavakból;” (MNy. XI. 379.). továbbá a Nagykunságból: fokok vízjárta keskeny medrek, melyekben a folyók magas vízállásakor van víz. Inkább a folyóból indul ki” (Győffy: A szilaj pásztorok 42.). Szentesen is „jóval a hajóállomáson felül vitt ki egy fok: Húnyos-fok, éccer egy éccaka megfogtam ott négy mázsa halat.” Szentes mellett van a Vetye-fok, mely a Kurcával volt összeköttetésben. Bódi-fok: egy Bódi nevű facsósznak volt ott a kunyhója: „pásztor Bódi; annak vót a fia pásztor Gyurka bácsi”. K.... -fok: a szentesi hajóállomásnál. A megépített kövesútnál rontották el.

Vízi elnevezés a hát is. A régi szentesi halászok ezzel a névvel a vízből kiemelkedő hátszerű földrészt jelölték. Pönkőc-hát és Vár-hát a Kurcánál ma már nem vízből kiemelkedő földhát, mert víz nincs körülötte. Régebben azonban halászkunyhók voltak itt, és még halat is hasítottak. „A Pönkőc-hát és a Vár-hát mikor nagy víz járta, kivót a vízből” — mondotta Várad Imre.

JÉGZAJLÁS ÉS JÉGEREDÉS.

Budenz ezt írta a zaj (=jégzaj) eredetéről szóló cikkében (MUSz.): Molnár A. nyilván a zaj 'fragor, strepitus'-hoz akarja a zaj (=szaj) 'glacies'-t kötni, hogy annak értelmezésébe a 'cum fragore'-t fölvette” — és nem fogadta el Szenczi Molnár Albert értelmezését, pedig annak volt igaza.

A XVII. századi szótárírókat igazolja a XX. századi halász. Várad Imre, mert ő ezt mondotta a zaj-ról: „Mikor jó nagy hidegök vannak, elsőbb csak pille-jég megy, viszi az a fojó víz. Azután minden nap

erősödik, akkor aztán őrvíny-sarkoknál a lágy ódalon (tehát ahol lassú a víz) megál, mert ott l á g y a b b a v í z, nincs ojan erős fojása, mint a s í m a d ě r í k o n. Ahun csekéjebb, erősebb a fojása. Őrvíny sarkoknál, a lágy ódalon rakodtík, rakodik, rácsúszik eggyik a másikra, tornyot rak. Terēm hozzá, ahun gyēnge a víz, az őrvínyékbe. A sima d ě r í k o n e r ő s a v í z, n e m b í r t e r ě m n i j ě g, n e m b í r m ě g á l n i a z a j l á s. Ojan zuhogás van ott, r ě c s ě g ě s, r o p o g á s, h o g y ! Van ojan magos is (a jég), hogy másfél öl magosra is felcsúsztatva eggyik a másikat. Úgy feltorkollik, hogy eggyik hejjen van másfél öl magos. A kilencvenes évekbe vót, a Zsúpna sokkal magosabb vót a víz, mint a Labodárná (a Labodár lejjebb van). Mikor elszabadult, a komp fĕntmaratt a jég tetején. Az a sok jég, ammit alányomott a víz, az a komp alatt maratt, annak a tetején fĕntmaratt a komp. Ez a z a j l á s, e z s o k á t a r t, s o k á i g z a j l í k. R ě c s ě g, r o p o g, t ě r í k. Fĕlnyomja a víz a másik tetejire, l ě s z a k a d, āra m ě g i n f ě l c s ú s z í k. Ēgy h ě t i g z a j l í k, a k k o r r a b ě ā l. Ha lágy az idő, nem bír erősönni, nem bír szaporonni.

Az álóvíz nem zajlik, a' csak b ě ā l.

A halászkok nyelvében tehát az a s z a j, z a j, mikor a beállás előtt „terēm a jég“, „rakodik“, mikor „ojan zuhogás, van ott, r ě c s ě g ě s, r o p o g á s, h o g y !“

Ebből az következik, hogy a 'fragor, strepitus' jelentésű z a j és a folyóvízi s z a j, z a j: ugyanannak a szónak különböző jelentésváltozatai. A rokon nyelvek azt mutatják, hogy a s z a j, z a j a vízi élet műszavaként csak a vogulban él a magyaron kívül: vogul s a i 'Treib-eis' (NyH.⁷ 141.), különben maga e szó még finnugor korbéli.

Szarvas Gábor a 'fragor', 'glacies' jelentésű s z a j - t, z a j t - t egyeredetűnek tartotta és magyarázta már 1887-ban (Nyr. XII. 243—44.), fejtegetését igen meggyőző analógiákkal támogatta is más nyelvekből; csak éppen a halászkokat nem kérdezte meg a jégzajlásáról sem ő, sem utána több mint 60 év óta senki a nyelvészek közül.

Ezért beszél Szinnyei is két külön z a j -ról, (NyH.⁷). Bárczi Szófejtő Szótárában is ezért van egy finnugor és egy ugor eredetű z a j. Érdekes, hogy Bárczi Szarvasnak idéztem szófejtésére nem is hivatkozik, ellenben Melichnek egy igazán csak odavetett ötletét, hogy a 'lárma' jelentésű z a j szláv eredetű lehet (Nyr. XXIX, 149.), érdemesnek tartja feljegyezni a szóra vonatkozó irodalomban.

A jégzajlás tehát télen van, az első vékony jégképződéstől, a pille jég t ő l kezdve és tart addig, míg a víz be nem áll.

A jég e r e d ě s ezzel szemben tavasszal van, a jégnek olvadással való megindulását jelenti.

„A jég e r e d ě s, mikor mán ves z a j ě g tavasszal, ezelőtt Sándor, József-nap tájon. Árad a víz, v ě s z i f ě l a j e g e t, mikor v i k o n y o d í k, m ě g k e z d i i t t v a g y o t t. F ě l v ě s z i a z ā r a d á s, e z t h í j j á k j ě g e r e d ě s n e k. Az ojan erős, a víz a jeget élire áligattya, a' f ě l f o g j a a v i z e t, m í g v a l a h u n m ě g k e z d i, m ě g n y o m j a, o s z t a k k o r m í n t o v á b b .“

A befagyott vízen a gyermekek úgy közlekedtek, hogy „k e c e -

csontot (=lólábszárcsontot) kötötték a lábukra, egy vasas bottal taszították a lábuk közt, úgy mentek. (=A vasas botot a jégnek feszítették, így jutottak előre.) A lólábszár ki vót fúrva, oszt rákötötték a lábukra.

A HAL.

A magyar hal szó megfelelői megvannak a többi finnugor nyelvben is, ezért bizonyos, hogy nemcsak vadásztak eleink a finnugor nyelvegység korában, hanem halásztak is.

A halász jól ismeri és nevén nevezi a hal minden egyes testrészét. Szentesen a hal egyes részeinek ezek a nevei: 1. szárnya 'úszója', 2. kórmánya 'farka', 3. húgyóka a hasa alatt van. „Ott még lehet tunni, hogy kan vagy nyöstíny. Megtörlik a farkát: ha kan, tej gyün ki belül, ha nyöstíny, akkor pedig ikrá. Mikor összezsapnak ívásba: a kan a tejet szórja, a nyöstíny az ikrát. Összevégyül, így lesz kis hal. Nyócad napra az kikel.” — „A város hozatott ezelőtt ikrát is. A' gyütt abba a fűzfamohába, ára tojta rá a hal. Vittük a Hótt-Körözsbe, Kurcába. A város így nevelte a halat.” — 4. ptykéje 'halpikkeje', 5. pukantója: benn van a gyomrában, 6. kuppantyúja: avval lilézik, 7. szironnyája a kuppantyúján belül. Az nagyon piros, az ha megsértődik, elvérzik, elpusztul a hal. „Ha a bárkába a szironnyáját nem tuggya kimosni, megdöglik, megfullad.” — 8. szemé, 9. óra, 10. bajusza (bajusza majd minden hálnak van. A harcsának nagy, hosszú, a süllőnek nincsen), — 11. ódalbordája (potykának), a kecségében porcogó van végig. 12. fejcsont a potyka fején, 13. girince 'gerince a farkáig'. 14. száka kecségébe, vizába, tokba nincsen, csak porcogó.

„Három-négyszáz kilós potykának van jó nagy ikrája, bē van burkolva ojan hárttyával: egy darabba kigyün, milió van benne... ojan vikony hárttyába van a tej is, mint az ikrá.”

A (hal) ptyke-szó eredete ismeretlen (Bárczi: SzófSz.). A ptyke változata a petyke 'kockás darabka' (Háromszék), ez viszont — nézetem szerint — a petty 'kicsiny csepp' származéka. „Várj egy pettyet.” (MTsz.).

A szentesi halászok két csoportra osztják a halakat. A ragadozókról azt mondják: „kapó-halak, ezek ölik a másikat.” Ilyen a csuka, harcsa, búció, ményhal, süllő. Sárreften is kap a hal a csalétek után (MNy. XI, 381.). A másik csoportba a szopó-halak tartoznak. „A szopó hal nem őrzi a másik halat. Szopják a kavicsot, sárga földet. Szopó hal a ponty, márna, kecsége, tok.”

A halak megkülönböztetésének egyik módja az is, mikor megmondják, melyik a „főhíhal”. — „A domojkő főhíhal fajta,” „a vörös-szárnyú keszeg: főhíhal.” — A fehér-hal elnevezés, úgy látszik, általános az egész országban, megvan Komáromban a csekélyebb értékű szálkás hal megjelölésére (Herman: 784.). Hetésben „főhíhal = fehérhal, pontyféle” (Ért. 1902:32.) és a Fekete-Úgy környékén is. Erdélyben: „A csuka és harcsa kivételével valamennyinek közös, általános neve: fejrhal” (Mikes Hádor: Ért. 1903:290.).

A barát-hal⁶ v. orsó-hal. „Az a Tiszán van, az nincs a Kurcán. Ojan, mint ammiyen az orsó. A fejitől a húgyókjáig vastag, a farka vikony (A halászok barát-f. sz-nak is mondják). Barna. Finom hal, éheti a kis gyerek is, mer nincs benne szálka.“

A cigányhal, vagy compó vagy aranyhal: „Annak ojan a pitykéje, hogy késsel nem lehet lekarni, ojan nyálkás, csak csúszik rajta, hanem tégláhon vagy fáhon odadörgöli (az ember)“ — mondotta Váradi. Komendát Bálint is azt mondta: „Az nehéz tisztítani, de lanyhú vízzel, pörnyével könnyen lehet tisztítani, mert apró pitykéje van, osztán keményen áll a bűriben. A lanyhú víz még a pörnye leviszi a nyálkát.“

„Itten vót a Kurcába ezelőtt sok compó. Fogtunk 20—30 kilót egy varsával. Neki vót tíve a járásának. Megnyől ojan másfél-két kilósra. Tóba van inkább.“

A csuka kapó hal. „Az is megnyől négy-öt kilósra is.“ A csukával kapcsolatos az a szólás, mely ma már nem él, de 1744-ben még odakiáltotta egyik asszony a másiknak: „olyan irígy vagy, mint a csuka!“ „Nagy Pál Istvánné panaszollya, hogy Kurczára mentiben bértért bizonyos dolga végett Földesi Miklós Úr Házában, az alatt valaki korszót fel borogatta, melly dolog eránt magát mentette Konkolly Mihályné, hogy az Isten verje meg ha cselekedte, arra mondotta Nagy Pálné olyan irígy vagy mint a Csuka, melly perlés közben Konkollyné Nagy Pálnét vízzel végig öntötte. Konkollyné nem tagadja, sőt nyilván megvallja, hogy sok helytelen beszédiért s nyelvességiért öntötte meg, minthogy a maga Házánál ki akart rajta fogni. Egymás-közt a Törvény Szék előtt meg edgyeztenek egymást illendőképen megkövették“ (1744. ápr. 20. Szentes Mező Város Protoc. 1744—82. 53. lap).

Ha a jégen csúszkáló gyerek elesik azt mondja: csukát fogtam. Ha nagyot esett, azt mondják rá: nagy csukát fogott.

A „domojkó fehér fajta hal. Piros a szárnya, azir elnevezték domojkónak. Finom, húsos hal, megnyől ojan kilósra. Rövid, vastag, sujjos hal. A Nagy-Koncha fogtam két mázsa domojkót, mikor bënt vótak az oroszok“ (1943-ben) — mondotta az öreg Váradi.

„A tarka dubér ojan erős pitykéjű, csak úgy, mint a compó. Megnyől ojan kilósra. Nem szálkás hal. Apró pitykéje van neki.“

„A harsa nagy. Van 70—80—100 kilós. Ojan barnaszínű. Annak nincsen pitykéje, síma. A' csak nyálkás.“ — Petrák azt írja elvesztett kéziratosa krónikájában: „1765-ik Esztendő tavaszán 2 mázsa 85 fontos hartsát fogtak Buzi János nevezetű ember a gógány rétségbe“ (Közl: Zolotay: Aranykalász I. 93.).

„A törpe harsa megnyől ojan negyed-félkilósra. Abba sincs szálka. Vikony, hosszú; picike kis feje van neki, mint a kígyónak. — Kis rossz azok a törpe harsák.“

„A kárász szíp, kerek. Aransárga ez. ojan szíp sárga. Az is megnyől másfél-kétkilósra. Tiszán is van még a Kurcán is. A kárász is inkább a tóba van, a lusta vizet szereti.“

⁶ L. a vízi-madarakhoz írt jegyzetet.

A „kard a keszeg ojan, mint a kard, nagy szöme van. — A harcsával összevesztek éccér. A kardának menta a harcsa: ha nekém akkora szemem vóna, mint nekéd, meglátnám a halászt, mikor kibúvik a gunyhóbú. A kard-keszeg még azt monta a harcsának: ha nekém akkora szám vóna, mint nekéd, elnyelném a halászt. Összevesztek, a kardót elkapta a harcsa, osztán elnyelte.”

A keszegnek említette még Váradi Imre a következő fajtaát: „A karika keszeg: ojan kerek, nagyon finom húsu. A dévér keszeg: kerek, szíles, vannak benne kilósak. A Kurcába is: a Tiszába is van. Jó hal az is nagyon” (A Balatonon: lepény-hal).

A kecsége. „A hátán vígig girinc van. Élős. Az ódalán két sor apró kis tüsköfélé van, kettő a hasa ajján. Ezt szoktuk lédarabolni a tisztításkor a hasa ajjáról még az ódaláról, mert az apró. A girinciről nem, mert az hosszabb. Abba aztán nincsen csont semmi se. Se szálka, se csont, csak porcogó. A kecségének, toknak alól van a szája. A kavicsos, köves hejjet szereti. Áló vízbe elpusztul. Pitykéje nincs. A kecségét a húgyókáján fogja még a horog. A farkával veri le a horogról a gilisztát, vagy a kérészt. Belecsapódik abba az élős horogba oszt az megfogja. A kérészt fürdi ki a fődből.”

„A kűsz ojan pirike. Az ívik leghamarabb a Kurcába. Nem fogják a halászok.”

„A taknyos maca tüskös nagyon. A girince így ál fél (mutatja). Annak a girince ojan mirges, hogyha megszúrja az ember kezit, még a hideg is kileli rúlla. Apró pitykéje van neki. Van ojan ember, akkit megszúr a taknyos maca, elszídi, ojan mörge van neki.”

„A márna csak a Tiszán van. Az a sebös vizet szereti. Majd ojan színű, mint a potyka. Csakhogy hosszabb, karcsúbb. Szálkás. Az a legszálkásabb hal a halak közt. Apróra megirdaltam: a szálkát nem tanájják meg, lényleti az ember. Finom jóízű hal, kövér.”

„A menyhal tarka az is, ojan színű, mint a harcsa, csakhát szagos a húsa. De azír jó nagyon. Abba is van ojan kilós, másfél kilós. Ojan tarkabarna csíkok vannak benne. Annak nincs pitykéje, síma.”

„A potyka vagy ponty: aranyárga, van fekete is, az cigány-potyka. Szálkás, de nem nagyon. Kurcába, Tiszába, Körösbe van.”

A sőreg. „Az ojan 2—3 kilós. Anná nagyobbát nem láttam. Abba nincs csont, csak porcogó. Se a kecségébe, se a vizába, se a tokba, se a sőregbe, egybe se. Csak porcogó van vígig a girincin. Hát a feje: az osztán csont. A fejibe a csont alatt porcogó van.”

A sügér. „Tóba van jobban, de van a Tiszán is. Nem túlságosan szálkás. Ojan, mint a tarka-dubér. Megnyől negyed kilósra. Rövid, vastag.”

A süllő „nem szálkás, csak éppen a girince vígig csont, aztán még az ódalbordája. A feje hosszacska, az óra ojan sugár. Van akki kétkilós még azon fölül, 3—4—5 kilós. A’ megnyől, észí a másikat nagyon, vannak neki ojan nagy fogai. bajusza nincs,” (a Balatonon fogas-nak hívják).

A „tót süllő v. tarka süllő az is megnyől egy kilósra. Tarka, fekete csíkokkal, mindenütt van.”

„A tok a Dunáról gyün mind ide. Kézzele nem lehet hozzányúlai,

mér ojan élés a girince, hogy elvágja az embernek a markát.“ — Egy szer egy Kondor János nevű öreghalász fogott egy szép nagy tokot. „Monta Tóth Sándornak: na, Sándor, eriggy, add el Kasnak (szegedi ember volt ez a Kas). — A' vót tán negyven kilós. Forint ötvenír megvétte“ (t. i. Kas).

A viza. „Elvive fogtunk ezelőtt, a nyócvanas évekbe. Nagy vót a víz, csak a Dunárúl gyüött ffél. Az öregék monták, hogy viza, itt nem tanyázik az effajta vízén. A viza ojan tarka-kík színű. Barnás csíkok vannak benne. Köves hejjen szeret, a sebés vizet szereti nagyon. 70—80 kilósra megnyól.“

Lehet, hogy a Tisza mostani halainak ismerői előtt esodálatosnak látszik, hogy szentesi halász vizáról is beszél, hiszen a viza tengeri hal. Ez igaz, de a viza fel szokott jönni a fekete-tengerből a Dunába, onnan meg a Tiszába. Fényes Elek ezt írja: „A halak bőségéről világszerte ismeretes Tisza, úgy a Maros. Körös és Kurcza folyók a legközelebbi száraz esztendőkhben igen megfogyatkoztak hal dolgában (1847-ben írja). Fognak ezekben csukát, potykát, kecsegét, harcsát, menyhalat, szőreget, tokot, vizát és sok rákot, mellyek a Kurcza vizéből legjobb ízűek“ (Magyarország leírása II. 418.).

Váradí Imrének még most is van néhány négyszögű rákvar-sája, ma már csak ezek a nyomai az egykori híres szentesi rákászásnak. „Sok rák vót a Kurcába, Hótt Körösbe. Hoztunk annyit haza ezelőtt, zsákszámbra. Nagy keresettye vót ezelőtt a ráknak. Vótak ezek a rákvarsák. Kerestek ám vele, vót ojan nap, két ember húsz forintot is keresett kinn a Körözsön, lènn itt a Kurcán is.“

Itt említem még meg, hogy Szentesen nagy keletje volt még a második világháború előtt is a finom békahúsnak. A szentesi békázást részletesen leírja Ecsedi (Népies halászat: 121. lap), ezért itt nem is foglalkozunk vele.

A HALAK ÍVÁSA ÉS AZ ÍVÍK SZÓ EREDETE.

Eddig még sem az ethnographusok, sem pedig a nyelvtudósok nem voltak kíváncsiak arra, mit tudnak a halászok a halak ívásáról, mikor mondják a halászok, hogy ívík a hal, ívna a halak.

Ennek azután az lett a következménye, hogy mindaz, amit a nyelvtudomány az ívík ívás szavak eredetéről megállapított: elfogadhatatlan.

Budenz az ívík ige eredetéről való tanítását Czuczor-Fogarasi-nak arra a megjegyzésére alapította, hogy „íváskor seregesen járnak a halak.“ Ebből arra következtetett, hogy a magyar ívík eredeti jelentése 'fluere, currere' volt és az észti jōkse-val egyeredetű, mely ebben a kifejezésben: kala jōkse-b, azt jelenti: „die Fische gehen (zum Laichen) den Fluß hinauf“ tkp. 'piscis fluit, currit': vagyis a halak ívása magában csak azt mondja, hogy 'a halak seregesen járnak, (MNYSz.)' MUSz.

Azt, hogy a halak ívása csak annyit jelent: a halak járnak,

senki sem bizonyította be. Ehhez meg kellett volna kérdezniök a nyelvészeknek a halászokat, pákászokat, de ezt, mint már mondtam, nem tették.

Viszont az igazságnak tartozunk annak a megállapításával, hogy Budenz sehol sem mondja azt az észti *kala jökseb* kifejezésre, hogy ez azt jelenti: 'a halak ívnak', 'die Fische laichen'. Ilyent Budenz nem is mondhatott, mert ez az észti kifejezés csak azt teszi: 'a halak m e n n e k, voltaképpen: futnak, (tudniillik az ívó helyre)'.

Budenz ezt az észti adatot bizonyosan Wiedemannak 1869-ben megjelent észti-német szótárából vette, mert annak legújabb kiadásában (Estn.—Deutsch. Wb³ Tartu 1923) szószerint ezt olvassuk:

jökma, jökse, -sta 1. 'laufen, rennen, fließen, raha *jökseb* das Geld coursiert; lecken (v. Gefäßen) (kala *jökseb* 'die Fische gehen [zum Laichen] den Fluß hinauf'; 2. 'zufallen'; 3. 'belaufen' (*sönnid jöksevad lehmadega* 'die Bullen belaufen die Kühe'); 4. 'laufen lassen'.

Ebben a szótárban tehát megint nincs még csak nyoma sem annak, hogy a *jökse-* azt jelenti: 'die Fische laichen'. Igaz, hogy a szótár német szómutatója a 'laichen' alatt utal a *jökse-, jökma* szóra is, de csak azért, mert ez alatt a címszó alatt van ez a kifejezés: *kala jökseb* = 'die Fische gehen [zum Laichen] den Fluß hinauf'.

Az észti nyelvben nem a *jökma* szóval fejezik ki az 'ívik' fogalmát, hanem ezzel: *kudema* (-oen), *kudama*, *kudenema*, *kuduma* (kalad on kudus 'die Fische laichen' ('Laich' koelma.) 'Laichzeit': *männi-aeg*. (Wiedemann: Estn. Deutsch. Wb³, Tartu, 1923).

Hogy nem a *jökma* jelenti az észti azt: 'laichen', hanem a *kudema*, azt Tuksam-Muuk: Saksa-Eesti Sõnaraamat c. szótára is bizonyítja (Tartu, 1939):

'laichen' *kudema* | 'Laichen' *kudemine* | 'Laichzeit' *kudemisaeg* | 'Laich' *kudu* (kalal, konnal).⁸

Wiedemann tehát azt mondotta 1869-ben: *kala jökseb* = „die Fische gehen [zum Laichen] den Fluß hinauf.“ Utána Budenz is azt mondotta 1881-ben: *kala jökseb* = „die Fische gehen [zum Laichen] den Fluß hinauf.“ Setälä már egyszerűen csak azt mondja 1896-ban: „*kala jökseb* = „die Fische laichen“: „magy. *ívik* 'laichen' = fi. *juoksen* 'laufen' (estn. *kala jökseb* 'die Fische laichen') JSFOu. 14 3:15

Ebből nyilvánvaló, hogy az észti *jökse*-szónak Setälä költötte a 'laichen' jelentését. Setälätől tovább vándorolt ez a költött adat Paasonenhez (S-laute 47), onnan Gomboczhoz, aki ezt írja: „f. *juokse* 'laufen', fÉ. *kala jökseb* 'die Fische laichen' ~ m. *ívik* Setälä JSFOu XIV, 3:15. Paasonen, S-laute 47“ (Gombocz: MNv. XVI, 115.). — Paasonen azonban nem tartja ezt az etymológiát olyan biztosnak, csak „ansprechende, jedoch nicht ganz sichere vergleichung“ ez Paasonen szerint is (S-laute 47)!

Ezek után a magyar *ívik* 'laichen' ige eredetét tárgyaló munkák után jelent meg Wiedemann észti-német szótárának 3. kiadása és

⁷ En ritkítottam.

⁸ Az észti szótári adatok kijegyzését Juhász Jenőnek és Lavoltha Ödönnek köszönöm.

1939-ben Tuksam—Muuk német-észt szótára, de ezek, mint láttuk, semmit sem tudnak arról, hogy: „*kala jökseb* = die Fische laichen“, ami azt jelenti, hogy az észt nyelvben nem jelenti és soha nem is jelentette a *jökse*- azt: 'ívik'. — Ezt a jelentést tehát feltétlenül törölnie kell Bárczinak is Szófejtő Szótárából.

Azt már láttuk, hogy az észt úgy mondja ezt: „a halak ívnak“ = „kalad on ku d u s.“ Nos, a finn is a *kutea* igével fejezi ki az 'ívik' fogalmat, s azt mondja: *kalat kutevat*, nem pedig azt: *kalat juoksevat*.

A lappok is a finn *kutea* szónak megfelelő igével fejezik ki az 'ívik' fogalmát (Wiklund: Kleine lappische Chrestomatie 80.).

Amint az észt *kala jökseb* csak azt jelenti: 'a halak mennek' (t. i. az ivóhelyre), éppen úgy a németben is: *die Fische streichen* csak azt teszi: 'a halak mennek' (t. i. az ivóhelyre). Budenz ugyanis a német *streichen*-re hivatkozik a *kala jökseb* jelentésének magyarázatában, ami helyes is, de egyik sem jelenti azt, hogy 'a halak ívnak'.

Azt, hogy a halak ívnak, így mondja a német: *die Fische laichen* (nyelvjárásokban még bizonyosan van más szavuk is erre a fogalomra). A *laichen* helyett sohasem mondják ezt: *streichen*.

A két fogalmat (*mennek* és *ívnak*) nem is fejezheti ki ugyanavval a szóval sem a finn, sem az észt, sem a magyar, sem a német, mert más az ivó helyre való vonulás és megint más az *ivás*. A halászok ezt a két fogalmat mindenütt külön-külön szóval fejezik ki.

Mivel az *ívik* halászmesterségbeli szó, a halászok között ternett, ennek értelmét akkor tudjuk helyesen, ha arra figyelünk: mit ért a halász az *ívik*, *ivás* fogalmán, mikor mondja a halász azt, hogy *ívik a hal*. A halászok jelentésmagyarázata adja meg a nyitját az *ívik* szó eredetének is.

Váradi Imre szentesi öreghalász ezt mondotta szó szerint: „Mín a ponty falkástú: öt-hat-tíz egy bukorba. Májusba, júniusba szokott. A harsa ívik májusba, mikor a fűzfa kifakad, akkora levele van, mint egy egér füle, akkor mán ívik a harsa. Kiláccik félódalt, ott lubickol, úgy verik egymást a farkával. Freszti a tejet (a kan), amaz az ikrát, avval csapják össze. Ha mín az ember, lehet látni: ahun van egy bukor, amott is egy bukor. Csak lopva lehet őket megcsalni. Ha az ember árnyikát meglátta (a hal), nem mín ki oda (a füves sekélyvizű részre).

Verik egymást, ívik, össze csapnak. Úgy vágja fél a vizet! Mer hát igéncsak a naggya mind nyóstíny, az apraja mind kan. Ezelőtt vót rá eset, hogy egisz nagy csapat: hús-harminc ívott. Még lehet látni messziről: ahun gyün ni, egisz falka! Akkor fenn jár, nyomja a vizet. Mikor kiér gyöpös hejre, akkor össze csap, osztán ívik. Borzasztó szíp azt nízni is! Hogy mennyi ott a hal akkor! Akkor osztán nem lehet fogni halat hálóval, egy koppanás, oszt úgy mín (széjjel a hal)! Ijen hejjekén, mint a Kurca, jobban lehet fogni.

Hajtya egymást íváskor (a hal). Mikor *mögógódik*, átmin a tulsó ódarra. Ha meglátta az ember árnyikát: *vágódik vissza* (= hirtelen irányt változtatva ellenkező oldalra úszik). Annyi van azon a gyöpén

ikra, lehet látni. Rá van ragadva āra a fűre. Nyóc nap múlva kikel.

Az a harcsa úgy űrzi az ikráját! Mer az igēcsak fafandzsára⁹ (= fűzfatorzs vékony, szőrszerű gyökereire), āra ívik rá. A harcsa mījebb vízēn ívik.“

Megállapíthatjuk ebből, hogy Váradi Imre szentesi halász nem azt érti íváson, mikor „Mín a ponty falkástú...“ Ez a *mín* értelem szerint megfelel az észti *jōkse-* (= *kala jōkseb*) igének és a német *streichen-* nek, az ívóhelyre való úszás kifejezésének, de a magyar halászok sem mondják a *mín*, *gyün* (pl. „Még lehet látni messziről: ahun gyün ni, egisz falka!“) igékkel azt, hogy 'laichen', mint ahogy az észti *jōkse-* sem jelenti azt: 'laichen'. Az észti *jōkse-*-nak ezt a jelentését nyelvészek csí-nálták.

Hanem igenis azt érti az öreg Váradi íváson, mikor „Kiláccik fél-ódalt, ott lubickol, úgy verik egymást a farkával. Ereszti a tejet (a kan), amaz az ikrát, avval csapják össze.“ — „Verik egymást, ívik, össze csapnak.“

De a halaknak ez a lubickolása.; egymás verése, össze csapása, ívá-sa, csak azután következik. „Mikor kiír a gyöpēs hejre. akkor össze csap, osztán ívik.“

Algyőn is mondják a helyett: ívik a hal, azt; hogy össze csap-nak. Herman Ottó följegyezte, hogy a velencei tóbíró szerint „a hal ívik vagy földik (A magyar halászat 787).

Kónya Babós József pákász szerint is „Csak úgy csobog ilyenkor a víz (Hej! mikor még a faluba is behal-latszott az ívó hal csobogása! az volt ám a jó világ!) így ívik a hal“ (Nyr. XXXIX. 131.).

Hogy ez az igazi ívás, ekkor *ívik* a halászok szerint a hal, azt mu-tatja a finn 'laichen' jelentésű *kute-* szóval egy tőről való *kuti* is, mely nemcsak azt jelenti, hogy 'ívó halcsoport', hanem azt is: 'nagy zajos gyülekezet' (Szinnyei). Etymologiailag persze nincs ennek a finn *kute-*, 'laichen' szónak semmi köze a magyar *ív-ik*-hoz de mind a finn *kute-*, mind pedig a magyar *ív-ik* jelentéstartalmában benne van az ívó halak csobogó zajának képzete.

Az *ív-ik* (a hal) azt jelenti tehát, amit más szóval úgy is mon-danak: földik (Velencei tó). *össze csapnak* (Szentés, Algyő), *verik* egymást (Szentés).

Sőt a Székelyföldön azt is mondják: *vínak*, *vívna* a halak, *víjik* a hal (MTsz.); természetes, hogy amit Agárdon úgy mondanak: Idei ívású, tavali ívású ponty (mely az idén vagy tavaly kelt ki), azt a Székelyföldön úgy mondják: Idei *vívású*, tavalyi *vívású*. Sőt nemcsak a Székelyföldön van *vívású* hanem Abauj, Bars és Borsod megyében is (MTsz.).

Már 1689-ből is előkerül a *vívás* 'ívás' értelemben a következő mondatban: „Az hering a maga természeti jóságával tetsző, mikor új és a szaporodástul avagy *vívástul* meg nem rosszul“ (Te-leki: FLél. 53. NySz.). PP. is szól a „Halaknak *vívások*“-ról 'piscium ad sobolem congressus, ovorum emissio' értelemben (NySz.).

⁹ A fa-fandzsa szó eredetéről: Nyíri: MNy. XXXVII, 29.

Erre persze azt mondotta a Nyr. XXXIX. évfolyamának szerkesztőse, hogy a *vívnak*, *vínak* a halak, *víjik* a hal, *vívás*, *vívású* népetymologia, a nép összezavarta az ívás-t a vívás-sal (Nyr. XXXIX, 27.).

Lehetetlen itt népetymológiára gondolnunk, mert akkor azt kell föltételeznünk, hogy a Székelyföldön és Borsodban, ezen a két egymástól messze eső vidéken egymástól függetlenül estek a halászok abba a hibába, hogy egy formán zavarták össze az ívás-t a vívás-sal.

Az *ív-ik*-nak *fördik*, *összezsapnak*, *verik* egymást synonymái éppen ellenkezőleg: az bizonyítják, hogy a *vívnak*, *vínak* (a halak), *víjik* (a hal) volt az eredetibb, és az *ívik*, *ívnak* ezekből fejlődött.

A *vívnak*, *vínak*, *víjik*-ból úgy lett *ívnak*, *ívik*, mint ahogy a szláv *visaky*-ból *iszák*, szláv *vnuk* $\geq$ *vunuk > *vonok > birtokos személyraggal *vonoka* > *onoka* > *unoka*, *visel*-ből *üsel*, *viasz*-ból *iusz*, *éasz*, *vimád*-ból *imád* lett (Melich: MNy. IX. 395—96.).

Arra a netaláni ellenvetésre, hogy a 'fechten' jelentésű *vív* nem ikes, az *ívik*, *víjik* meg ikes, azt lehet mondani, hogy Miskolczynál előfordul ikesen is a *vív*: „A kutya uráért a tolvajokra reájok ugrik s vélek meg-vívik“ (Misk: Vlkert. 190. NySz.). Arany is így énekel a Buda halála 12. énekében: „Ott nem az istenkard által Buda vívik.“ Csokonai is azt mondja: Itt *vívik* hazánknek sok hadra nőtt fia.

A népnyelvben nemcsak *vív*: *vívik* van, hanem: *fül*: *fülik*, *fogu*: *fogyik*, *forr*: *forrik*, *ri*: *rívik*, *odatűzik* a nap (Keszthely), *nyitik* a virág (Nagybánya). Nyr. XXXIV, 343—344; *lép*: *lépik*.

A hang és jelentéstani vizsgálat azt bizonyítja tehát, hogy az *ív-ik*, *ín-nak*, *ív-ás*, *ív-ású* az ismeretlen eredetű magyar *vi*, *vív* ige származéka, és eredetileg *vín-nak*, *vi-nak*, *vív(ik)*, *vív-ás*, *vívású* volt, ebből lett az *ín-nak*, *ív-ás*, stb.

E szószármaztatás főbizonyítéka az, hogy az *ív-ik* (a hal) jelentéstartalmát a magyar halászok úgy is kifejezik: *fördik* a hal, *összezsapnak* és: *verik* egymást, azaz: *vívnak*, *vínak* a halak.

De a *víjik*, *vívik*, *vívás* nemcsak jelentéstani ok miatt eredetibb az *ívik*-nál, *ívás*-nál. („összezsapnak“, „*verik* egymást“ a halak, *fördik* a a hal), hanem azért is, mert Uzonban (Erdélyben) ugyanezt a fogalmat így fejezik ki: *vigik* a hal: *vigás* = *vívás*, azaz 'ívás'.

Az uzoni *vigik* 'ívik' és *vigás* 'ívás' nem engedi a népetymologia föltetését a *víjik*, *vívik*, *vívás* esetében, mert akkor hogyan magyarázzuk ezeket az eddig ismeretlen és figyelmen kívül hagyott uzoni szavakat. Ezekre aztán igazán nem lehet ráfogni, hogy népetymologia teremtette őket.

Buzsi András uzoni halász szerint a szél-hal ... „*vigik* áprilisban.“ a paducz ... „*Vigik* áprilisban.“ A esuka „*vigik* márczius és októberben.“ A haresa „*Vigik* mikor virágját hánvja a búza (májusban).“ A pozsár ... „Aratáskor *vigik* (augusztus).“ A menyhal ... „Decemberben és márcziusban *vigik*.“ Az orsó-hal ... „Szentgyörgy napján *vigik*.“ A sügér ... „Mindig tele van ikrával, e miatt sohsem tudják mikor *vigik*.“ „Geesege ... *vigását* nem látták.“ (Mikes Híador: Adatok Erdély őshalászatához. Ért. 1903: 289—290.).

Csak úgy mellékesen jegyzem meg: milyen pontosan tudta Buzsi

András a szélhal, paducz, csuka, harsa, pozsár, menyhal, orsó-hal vigásának az idejét.

A gecsege, sügér vigását nem látták. de a többiét igen! No, ha látták, tudják az uzoniak is, milven az, mikor vigik a hal.

Mivel ezek az uzoni *vigik*, *vigás* adatok nem sajtóhibából lettek. de népetymologia sem teremthette őket, eddigi ismereteink figyelembevételével kell őket megfejtenuink.

Mivel Erdélyben *ójik* és *óvik* a hal. *óvnak*, vínak a halak, és *hal-óvás*-ról is beszélnek (MTsz.), az uzoni *vigik* 'ívik' és *vigás* 'ívás' nem lehet, más mint a 'fechten' jelentésű *vi* -g képzős származéka, olyan, amilyen *ri* mellett a *ri*-og (TMNy. 413.). A *vigik* -g képzője előtt azért nincs előhangzó, mert ma az egytagú magánhangzóra végződő szavakon a *riog*-on kívül előhangzó nélkül van a -g igeképző a *ló*-g (vö. *lód-ul*), *bő*-g (vö. *bő-d-ül*), *bé*-g, *bú*-g, *zú*-g (vö. *zú-d-ul*) szavakon is.

A *ri*-og azonban azt mutatja, hogy ha megvolt az uzoni *vigik* már a Bécsi Kódex korában is. akkor ennek *viog*-nak kellett hangzania, mert a mai *ri* abban az időben *réjo*, a *vi* meg *vi*jo alakú volt.

Mivel tehát az uzoni *vi-g-ik* (a hal) bizonyosan a *vi* 'fechten' származéka, ez az *ívik*-nak már többször idéztem synonymáival együtt (*összezsapnak*, *verik* egymást a halak. *fördik* a hal, *óvik* a hal, *óvnak* a halak) kétségtelen bizonyítéka a *óvik* > *ívik*, *óvnak* > *ívnak*, *óvás* > *ívás* fejlődésének.

A német *Laich* = ikra kapcsolata is most érthető egész világosan a gót 'springen' értelmű *laikan*-nal (ezt a kapcsolatot még nem láthatta világosan Hermann Paul, ezért kételkedik benne, vö. a *Deutsches Wb.* *Laich* címszavával), melyet igazol a német nyelvjárási *Laich-nak* 'lusus venereus' jelentése is (Kluge: Etym. Wb. der deutschen Spr.).

Hogy is mondotta Váradi? „Kiláccik félódalt, ott lubickol..“

Hát Kónya Babós József. azóta már bizonyosan néhai pákász? „Mikor elívtak¹⁰, nagy ficánkolással, lubickolással csapdossák a vizet. hogy az ikrát jól bevonja a hímnek sűrű, tapadó teje“ (Nyr. XXXIX, 151.).

„Borzasztó szíp azt nízni is“ — mondotta Váradi Imre az ívó halak csobogó összezsapására, arra, mikor „összezsapnak ívásba.“

¹⁰ „Mikor elívtak...“ Aki elolvassa ezt a közleményt, megállapíthatja, hogy a cikk írója megváltoztatta a pákász szavait több helyen. Ahol kétségtelenül a pákász szavait mondja a közlő, ott azt olvassuk: „Hej! mikor még a faluba is behallatszott az ívó hal csobogása!“ Nem akkor ficánkodnak tehát a halak, mikor elívtak, hanem: mikor ívnak. Mikor már elívtak, nem csapkodja a hal a vizet a halász szerint, az ívás után nem mondja a halász a halakról hogy „összezsapnak.“ Az sokszor megcsúsz, hogy az elívtott hal átugorja a hálót, mert könnyű, de ennek már semmi köze az íváshoz. „Azír csak min el potyka, mikor már elívtott, akkor könnyű a hal, osztán szilaj, ugorgya át a hálót.“ — Így mondotta ezt Váradi szószerint. Néprajzi közleményben, pl. halász-mondotta magyarázat leírásában egy szót sem szabad változtatni az elbeszélő szavain. A tudománynak nagy kára van a valóságnak és igazságnak az elferdítéséből.

A halászok számára éppen olyan gyönyörködtető az ívó halak nézése, mint a vadásznak a szarvasbőgés figyelése.

Éppen ezért kell a halászokhoz fordulnunk, ha olyan szó eredetét akarjuk megismerni, mely az ő nyelvükön termett és él nemzedékről nemzedékre.

A *Calendarium oeconomicum perpetuum* adata: „Az Csukák Szt. Mátyás napján *júvnak*“ (NySz.) — ezek után aligha nyom valamit a latban. Ilyen szó nincs sem az irodalomban, sem pedig a népnyelvben: *júv*. Az az egy adat bizonyosan sajtóhiba *ívnak* helyett, hiszen ugyane munkában *ívnak* is előfordul: „*ívik* a ponty“ (20). Ny Sz. Ezt a *júvnak* adatot eddig azért részesítették nagy figyelemben, mert azt hitték, hogy az észben csakugyan van egy 'ívik' jelentésű *jőkse*-ige, melyhez igen odaillett volna a magyar *júv*. Ilyen jelentésű észti szó azonban, láttuk, sehol sincs, de *júv* alakú magyar ige sincs!

De még ha volna is! Nagyon gyanús az már, ha a magyar nép finn-ugor korbeli, ősi foglalkozása egyik szavának megfelelője csak a finn nyelv egyik nyelvjárásában található, és a legközelebbi rokon nyelvekben semmi nyoma ennek a föltételezett rokonságnak.

Szinnyei nem is fogadta el a magyar *ívik* nak az észti *jőkse*-szóval való egyeztetését, mert Nyelvhasonlításába nem vette fel az *ívik*-ot a finnugor eredetű magyar szavak közé.

A HAL TARTÓZKODÁSI HELYE A VÍZBEN.

A hal évszakok szerint is meg a vizek állása szerint is másutt és másutt tartózkodik. Éppen ezért tudnia kell a halásznak, hogy hol számíthat bőséges zsákmányra.

A hal tartózkodási helye függ a víz medrének formájától, a víz mennyiségétől és az évszakoktól.

„A halásznak tunni kell, mikor mennyen vízbe, hun kell halászni“ — mondotta Komendát Bálint. „Télén jobban őrvínyekbe van a hal. Jégerediskor oszlanak szíjjel az őrvínyrű. Ha jégeredis van (=a jég tavaszi megindulása), vagy nagy áradás, akkor a szírtől átveri a halat a limányra (=a szírtől szemben lévő lágy-oldal melletti vízre, mert ott nem gyors a víz folyása, ott rakja a folvó a homokot) a jég még a nagyon sebés víz. A limányon szoktak a halászok halászni“.

„Áradáskor mindénfelé mín (a hal). Mín a Tiszábú ki, szílednek szíjjel: nagy vízkor kifelé igyekszik (a hal) a gvőpre, (=a hullámtérre). Ott győp van, tud legelni, ott nyő csak kint a gvőpön roppant! Nappal is, éjjel is jár. Ha van egy kis áradás: fogom a h e g y e s - k e c é t alko-nyatkor, egíssz íccaka kecézék a part mellett. Ijenkor legtöbb süllő halat lehet fogni. A süllő jobban elrejtőzik. Vannak ezek a fűzfa, nyár-fatuskók, azokná tanyázik, csak íccaka jár ki énni.“

„Mikor a víz apad vagy árad, van egy mījedis, ammin mēgy ki a víz, oszt kevés szērszám: háló kell, az a szorító. — Elhálóztam a szorítót — mondja a halász. Kērēsztiul rakja az embēr a szorítót varsával. Mer a hal, akar apad a víz, akar árad: mindíg ott mín, ahun mījebb.“

„A ponty füves, győpēs, sāsos hejjen ívik, ahun kiláccik félig a

ponty. Harcsa fatövire, bënt fa-fandzsára (ívik). A fa-fandzsa: szőrös fűzfátöve, vagy szőrös fadérík; fa-fandzsára tojják az ikrát." A fafandzsa tehát olyan fagyókér vagy faderék, ahol a magas vízállás következtében a vékony gyökerek szőr-szerűen vonják be a fa felületét. Ilyen fűzfadarabokat mindenütt lehet látni a Tisza árterületén. Szorítóra, fa-fandzsára nincsenek adatok szótárainkban.

Az árterület suhárs része szintén nagyon fontos a halász számára. A suha: fiatal, zöld fűzfaeredés. „Egy kis vízállással igéncsak odahúzódnak a halak a suha közzé.” Ilyen helyen használják a bukor-szákot.

A hal számára kedvező tartózkodási helyet maga a halász is igyekszik teremteni, mert úgy kényelmesebb a halászat. Hótt (nem folyó) vizekben a kadókat raknak le a halászok. Az akadó: egy csomó összekötözött fűzfa. Ezt leeresztik a víz fenekére, a hal ahhoz rakodik, vagyis odahúzódik a víz fenekére leeresztett fűzfacsomóhoz. „Az akadót békérittyük hálóval, oszt meghúzzuk. Hótt vizekbe lehet akadót lerakni. Ojan hejjen, hogy azt bē léhessēn keríteni.”

„A nagy hal nem mászkál. Csak a szíli-re gyűn ki. Gyűn eggy áradás: kigyűn (a hal a víz-) szíli-re, ahun mīj a víz.”

„Mikor apad a víz, ammenyire lēhet, mēgy vissza az anyavíz-be. Ha nincs annyi víz, hogy talpon mēnnyēn: félódalt kecmereg ki a Tiszára, vagy Körörsre.”

„A hal mindig víznek mīn, mer az ujjabb vizet nagyon szereti.”

1940. augusztusában, amikor ezeket az adatokat Komendát Bálint tiszai halászkunyhójánál gyűjtöttem, a következőképpen jellemezte a halász a helyzetet: „Most sok harcsa van, mán kezdődik a potyka is. Az a gyűvő hónapba észik (t. i. a horogról) legjobban.” A hal járásáról a következőket mondták: „A hal most vízközt jár, bënt: horoggal halász ijenkor minden halász egísz novembérig, míg jégzajlás nincs. — Mikor virágzik (vagyis a tiszavirág idején), akkor fēnt jár. Dílután akkor kezd virágzni a víz. Úgy pampognak a halak” (kapkodnak a virág után). „Jobb halak is észnek: a vízvirágot minden hal szereti.”

A hal járásának és a víz állásának megfelelően más és más halászószerszámra van szükség; olyan helveken, ahová hálóval nem fértek: régen szigonnyal halásztak, különösen ősszel.

A taszító-hálót, lápos-horgot (=ázir lápos horog, hogy a víz tetején van), tükör-hálót akkor használják, mikor virágzik a víz. „Emeli hálót tóba is, Tiszán lehet használni, a Tiszán igéncsak tavasszal, kiöntísékēn.”

„A kaparó-hálót fojószilbe, fokokná vetik bē: mikor a vízbe nem lehet bēmēnni mezítláb, akkor használjuk. Nagy-hálót mindig lehet használni, csak akkor nem, ha ojan nagy a víz, hogy nincsen part: akkor nem lehet. (Tehát nagy áradás idején: kora tavasszal a nagy-hálót használni legtöbbször nem lehet.) Kecét is lehet minden időszakra, mint a lapsolót (használni). A vesszővarsával őrvínynyakokon (=a forgók szélében) lehetett halászni. Harcsát fogott jobban vele (az ember).”

A halban legbővebb helyek a Tiszán az „örvín y e k”. Eggyes örvín y e k (bizonyos időszakokban) tilal m a s a k vótak (a halászásra). Csősze vót neki, őrizték. Ezékén a tilal m a s ö r v í n y ê k ê n csak tilalom t ö r í s k o r halászhattak. Ott vót ojan tilalom t ö r í s, hogy vót benne száz halász. Tilalom t ö r í s ősszel vót: októbertű novembërig.

A KÉRÉS Z.

„A k é r í s z a földbe il” — mondotta Váradi. — „Június tizedikén gyűn ki a vízbű, dilután úgy 3 órakor kezdődik, naplëmentre mán mindnek víge van.

A Tisza-ódalbú gyűn ki a vízbű. Vannak azok a sűrű lukak, onnan búvik ki. Nem mín ki a Tiszábú. Úgy rakodik a hajóra még a fenyőre. A búre orvosságnak szëdődött, patikába vëttik. Tuggya fene, mijen orvosságnak használták.

Vót rá eset, annyi vót, hogy nem lehetëtt átlátni a Tiszán. Azt mon-ták ezelőtt, ekkor döglik még, naplëmënte tájra. Akkorra héccër búvik ki a búribű.

Ha magosan szál, azt mongyák, n a g y v í z l ë s z; ha fënn, mago-san a Tisza fëlett szál. Ha alacsonyan szál, akkor nem lës z n a g y v í z (a jövő esztendőben).

Ezt a v i r á g o t szereti a hal, akkor nem ëszik a horogrú (t. i. mást). A halászok száríttják (az elhullott kérészeket, a virágot), avval horgásznak.

A Tisza virágzása nagy gyönyörűsége a szentesi halásznak: „szíp a' nagyon!”

„Eggyik embër k é r í s z n e k mongya, másik t i s z a v i r á g n a k. Ezelőtt kérésznek hitták, az öreg halászok kérésznek mon-ták. Ezt min-dënfajta hal szereti: a szopó-halak” — A k é r é s z szó eredete ismeretlen (Bárcezi: SzófSz.).

A HÁLÓRÓL ÁLTALÁBAN.

A h á l ó ugor korbeli szó, megfelelője megtalálható a vogul és osztyák nyelvekben (NyH¹⁷ 39.). Az ugor nyelvegység korában azon-ban természetesen nem kenderből való kötés volt ez, hanem, mint a vogul rege mutatja: „n y í r h á n c s - k ö t é l r e f ü z ö t t c s a l á n - h á l ó” (Munkácsi: Ethn. IV, 194.).

A mai hálót „c é r n á b ú” kötik (azaz fonálból). Még pedig a sze-rint, hogy milyen hálót akarnak á l í t a n i (=készíteni), különböző vastagságú cérnából. A m a r á z s a (egy hálófajta) mentül l a n g á b b, annál jobb. „L a n g a az olyan háló, amelyik vékony. A nagy hálót már erősebb cérnából kötik.

Régen rendszerint télen kötötték a hálót. „Kötöttünk télën ötën-hatan, egísz télën” — mondotta Váradi Imre.

A háló részeit l. az I. tábla A rajzán.

A pusztá hálót l é h í s -nek hívják, a l é h í s, l é h é s szó eredete ismeretlen (vö. Munkácsi: Ethn. IV, 207.).

Vannak olyan hálók, mint a r e g i n á s t a p o g a t ó, a k u s z a - k e c e meg a t ü k ö r - h á l ó, melyekben a háló nem csupán a l é h í s -

ből áll, hanem a „léhis“ mindkét oldalán van még egy-egy vastagabb zsinegből kötött, igen nagyszemű háló, ennek Szentesen *regina* a neve. „A *regina* iszlíkbű van (= vastagabb spárgából). Ojan, mint a háló, csak nagyszemű, közte van az aprószemű víkony háló.“ A Közép-Tiszán ennek *regina* a neve (Ecsedi: i. m. 85.)

E hármass hálószerkezettel a Dnyeper völgyében ismerkedett meg a magyarság. Hogy ezt az oroszoktól vettük át, azt bizonyítja a *léhis*-en két oldalt lévő 'ritka háló' jelentésű *rezsina*, *regyna* is, melynek Szentesen *regina*, Szolnoktól északra *regena* a neve. Ezek ugyanis, mint Jankó mondja (ő csak a *rezsina*-t ismerte), végeredményben az orosz *rjezs* szóval közös eredetűek, ez utóbbinak is az a jelentése: 'a két vagy háromsoros háló ritka rétege' (Jankó: 317—318.). A Szentesről most közölt *regina* hangváltozatot tudtommal eddig máshonnan még nem közölték, s ennek az előbbiekhöz való viszonya az Ecsedi-közölte *regena*-val együtt hangtani tekintetben még tisztázandó.

A *regina* arra való, hogy a hálóbba beleütdő hal a sűrű léhist benyomja a ritka szembe és az így képződött zacskóban a halat megfogja.

A nagy hálónak meg a lapsolónak a két szélén vastag kötél van, ennek *in* a neve. — „Hasonló használata van a magyar *in*-nak megfelelő vogul *tān*, *tōn* 'in' szónak, mely az eredetileg csupán rőnszarvas-inrostokból sodrott 'cérná'-nak, továbbá a 'hárfa-húr'-nak is neve“ (Munkácsi: Ethn. IV, 202.).

A felső *inra* *para*-t tesznek, hogy fenntartsa a víz színén a *para*-*in*-at. „A *para* hársfahajbű van, mer az puha, nem vészi bē a vizet. Mos csinájják fűzfábűl is, mert a *topoja* nyárfa drága. Azt Apatinbű hozattuk.“ — A *para* anyagául tehát hársfahaj, fűzfa és *topoja* nyárfa szolgált. A *para* finnugor eredetű szó (NyH.⁷ 146.).

A *para* voltaképpen jelentése: 'úszó fa, fakéreg, tutaj.' Hogy ugyanez a szó (*para*) jelentheti azt is: 'úszó-fa, tutaj,' meg azt is: 'háló-úsztató fakéreg', arra jó bizonyíték a szentesi *cētkiny*-nek (l. alább) *tutaj* neve, mert *tutaj*-nak a szentesi halászok nemcsak az összeheverezett és folyón úsztatott fenyőfákat hívják, hanem a 'hálóúsztató, hálófenntartó' *cētkiny*-t is: „*Cētkinybű* csinálunk háromágú *tutaj*-okat, azt felfűzzük zsinórra, jó erős spárgára. Minden *tutaj*-t hat colra egymáshon.“

Az *inra* a hálót tüvel szokták ráverni. „Egy ember szabja az ütőst a bērzzel (=az a kis fadarab, mellyel mérik az ütést). Az ütőstbe van belefűzve a háló. Ebbe szeggyük a hálót. Egy ütőstbe négy szem hálót szedünk. Ütőst csak a nagy hálón van. Ecsedi leírja, hogy a nagy háló alsó inát minden négy szem után összekötik. Ez a négy szemből álló szakasz egy üteg nevet visel. Egy üteg 15 cm. hosszú. Két szem hosszú és négy szem van rászedve“ (Ecsedi: i. m. 79.). Ami tehát Szentesen *ēggy* ütőst, az Szolnoktól északra *ēggy* üteg. Mikor ki van *ēggy* állítás, tekerünk rá ruhát, aztat leköttyük az utolsó ütőssel. *ēggy* ütőst 3 és fél col, a' mejik sűrűbb, 3 colos, a' melyik ritkább (az eleje): négy colos.“ — „A felső inon is, még az alsó inon is egyforma hosszú hálónak kell lenni. Nem szabad, hogy fére húzzon.“

— „Egy százöles hálót megcsinálni három embernek egy napba került. Egy bérzéli, kettő veri: egyik az inat, másik a parát.”

A nagyhaló és a lapsoló fontos alkatrésze az *apacs*. Van a nagyhalón *nagy-apacs*: a háló elején. Gömbölyű, kút-ostorfa vastagságú fa ez, ugyanolyan a háló végén lévő *kis-apacs*, csak rövidebb, a háló szélességéhez igazodik. Arra való, hogy a lél és ne húzódják össze a háló elején és végén. A lapsolónak mindkét apacsa egyenlő nagyságú. Bizonyára szláv szó, és a szlávoktól vettük át ezt a hálótartozékot is.

Nagyhalóval és lapsolóval való halászáskor tudnia kell a halásznak, hogy sáros-e a folyó feneké. Ha sáros, iszapos, „ennek nagyom meg kell pösölni.” A pös: sásból készült töltöttkáposzta-forma, azt bedugják a halászok a kétszeres *in*-ba, az aljába. Ez a puha sásból vagy szénából való pös nem ereszti bele a hálót az iszapba, nem vág el.

A pös német jövevény szó (vö. „hd. büsche pluralform zu busch, collectivbegriff, zips. poš, busch, junger laubwald; pluralform zips. ml. peš. Lumtzer—Melich: Deutsche Ortsnamen u. Lehnwörter 209.). Másutt hálóra szalmából tesznek pöst (vö. i. m. 209.).

Az *eresztő*-háló meg a *marázsa*-háló tetejében „cétkíny van para hejlett. A cetkíny ojan, mint a kutvatej, ártérén van. Fűteni is jó. Kiméntünk, oszt hoztunk estefelé egy háttal, oszt befűtöttünk.” A halászok nem ok nélkül használnak cetkínnyt a könnyű hálónak a víz színén való tartására. A para nehezebb, a cetkíny könnyebb. „A cetkíny jobban elláccik messzire. A cetkíny kerek, könnyen összeviszi a hal a hálót, belekevergőzik, meg se bír mozdulni.”

A *cetkínnyt* Herman O. csak Tápéról ismeri (779. l.) cetkény alakban. A szentesi újabb adat. Török jövevénytűző (Munkácsi: Ethn. IV, 203), az *euphorbia palustris* neve.

Az alsó *inon*, tehát azon a kötélén, amelyik a víz fenekén szokott lenni, ólom van ráverve. „Az ólmot bótba vettük, vasbogarácsba melegítik, ólomöntő-kanállal” formálják. Ólomöntő kanalat kettőt láttam a Csongrádmegyei Múzeumban. (I. l. tábla C.). A múzeum igazgatója: Csallánv Gábor kétségbevonta, hogy azok ólomöntő kanalak, de Váradi Imre az első látásra azoknak mondotta őket. Az egyik ólomöntő kanál nyele fa, a másiké, a kettősé: vas, közepire rongy van tekerve, hogy a meleg kanál nyelét fogni lehessen.

Ólom helyett régen a szentesi halászok vasból való lyukas golyót húztak a heggyés kecére. Ennek a hálónehezéknek a szentesi halászok közt bóné a neve. Ecsedi szerint a Közép-Tiszán (Népies halászat 71.), Szentesen felül a szentesi heggyés kecének bóné a neve. Szentesen ezzel szemben: „a bóné ojan jukas vas, azt húzták a kecének az inára ólom hejlett. Most már ólmot vernek rá, bóné nincsen.” A bónét kovács csinálta. Váradi szerint a bónét akkor használták, mikor még ólom nem volt. Még azt is megjegyezte, hogy a bónéval sok baj volt, ezért könnyen lemondtak róla, mikor az ólom divatba jött.

Munkácsi megemlíti, hogy a bóné Szabó D. szerint „háló neme”, Herman Ottó is említi, hogy a kece-hálót sok helyt mondják bónénak (Ethn. IV, 197.), bár egyébként a bóné „a hosszú kece vasa sina.”

A szentesi hálósúlyok közt vannak állati csontok is. A k u s z a - k e c e alsó inán lólábszár-csontok vannak: 9 darab. A h é g y è s k e c e végén régebben általában l ó á l k a p c a volt, ma már sokszor csérép. „A h é g y è s kecének a f a r k á r a azír kötötték azt az álkapcát, hogy nő forogjon, mint a téglá, mer az összecsavargatta a hégyses kecét. Az álkapca lapos, könnyebb, nem csavargattya össze a hégyses kece vígit.”

REKESZTŐHALÁSZAT

A VÉSZ,

A v é s z legősibb rekesztőhalászati eszközeink közé tartozik. (vö. Jankó: 575.) Váradí Imre idejében, a múlt század hetvenes éveiben, Szentesen még használták a v é s z - t: állóvízben, r í t e k b e (rétekben) halásztak vele. A C s i g a Szentesen tó volt valamikor, B ö k í n y - b e n van, ma lapos szántóföld. „Ottan is lehetett használni a v é s z - t.” A v é s z : „a tóba nádbú vót kötve gyíkinvkötéssel. Vót éggv öles magos még öt sukkos magos. Ez ojan vót, mint a kerítés. A' mellé jobbrú-balrú lehetett v é s z f e j e t csinálni. A v é s z f e j e k nádbú vannak. Két-három öl távolságra vannak csinálva. A v é s z f e j e k a t e j e j r e g a z t t é t t e k , h o g y n é l é g y é n v í l á g o s .” A v é s z f e j a l a k j á t a m e l l é k e l t v á z l a t j ó l m u t a t j a . A h a l a v é s z m e l l e t t h a l a d , m i k o r a v é s z f e j e z h e z é r , a „hal mindig körül-körül mín, osztán bémín.” A v é s z f e j e b e b e j u t o t t h a l n e m t u d t ö b b é k i s z a b a d u l n i .

Mikor ki akarják szedni, „bönyúlnak s z á k k a l . Addig halásznak, míg csak ki nem szedik.”

V é s z m a m á r n i n c s Szentesen, hírmondója is csak Váradí Imre.

A szentesi v é s z t l á s d a z I . t á b l a D r a j z á n .

Alakjának mása másutt tudtommal nincs.

A v é s z s z ó r ó l B á r c z i a z t m o n d j a , v a l ó s z í n ű f i n n u g o r e r e d e t ű (SzófSz.), de Szinnyei nem vette fel nyelvünk finnugor eredetű elemei közé (NyH⁷).

A LÉSZÁ,

Ma élő halászok már nem emlegetik, de a városi levéltár 1839-i Belső Tanács Jegyzőkönyvében önálló rekesztő halász-szerszámként fordul elő: „339. Fischer Ábrahám helybeli halászat haszonbérló Fekete Márton Társa folyamodik a' végett, hogy a S á p i g á t n a k v í z l e b o t s á j t á s t e k i n t e t i b ű l e l h a t á r o z o t t á t v á g á s á n á l h a l f o g á s v é g e t t n é k i l é s z á k a t f e l á l l í t t a t n i e n g e d t e t n é k m e g .

Oly fel tétellel, hogy a' l é s z á k e l ő t t i á t v á g á s t a f o l y a m o d ó S a j á t k ö l t s é g i n a' m i d ű n k í v á n t a t n i f o g k e l l ő l e g b e t ö l t t e t n i k ö t e l e s l e e n d , a l é s z á k n a k F ö l d m é r ő Ú r á l t a l k i m u t a t a n d ó á t v á g á s i h e l y e l ő t t l e e n d ő f e l á l l í t t a t á s á t M e g e n g e d t e i n i ” (r e n d e l t e t e t t) (1 8 3 9 . a u g u s z t u s 1 9 - é n . B e l s ő T a n á c s J e g y z ő k ö n y v e 2 0 3 — 2 0 4 .) .

Ezt a l é s z á t t e h á t a z á t v á g o t t g á t e l é á l l í t o t t á k a z é r t , h o g y a v í z l e f o l y á s á v a l e g y ű i t t a h a l n e s z ö k h e s s é k e l . E z a l é s z a t e h á t s z ű r ő s z e r e p e t t ö l t ö t t b e . A v í z á t m e n t r a j t a , d e a h a l f e n n a k a d t b e n n e . B i z o n y o s n a k m o n d h a t j u k , h o g y n á d f a l v o l t e z , t e h á t a z o n o s a v é s z l é s z á -

jával, csak feje nem volt neki, de erre nem is volt szükség, mivel csak az volt a feladata, hogy a vízzel kifelé igyekvő halat visszatartsa.

Herman Ottó szerint a lész a: lápén a magyar vejszének a szárnya. A lejsz a: Latorca mentén ugyanaz, mint másutt a vejsze-vész, „egyebütt csak a terelő, illetőleg rekesztő nád vagy veszőfalazat“ (Herman: 810.).

A lész a szó szláv eredetű. A szláv nyelvekbeli megfelelőinek jelentése: 'flechte, flechtwerk, geflecht' (Munkácsi: Ethn. IV, 263.).

A VARSA.

Az öregebb halászok ismerték még Szentesen az ősi rekesztőszerszámot, a vesszővarsát is. Verse hangalakban ez a szerszám Szentesen ismeretlen.

A vesszővarsa fűzfavesszőből van fonva. Hosszú. Benn van a szíve: a varsának az a belső része, ami megfogja a halat. Szíve csak a vesszővarsának van. A kötött varsának ugyanez a része versike.

Örvény-nyakokon (az örvény szélében, ahol a kanyar eleje van) lehetett vesszővarsával halászni. Ősszel, mikor rakodik a hal, akkor szokták használni. A vesszővarsa „körül van gajjalva, kívül léterhelve, hogy léménnyen a fenékre. Harsát fogott vele jobban (az ember). A harsa odarakodik. Motoszkál, osztán belemín a varsába.“ A vesszővarsát két-három napban nézték meg egyszer. „A nyakbú fől-szógált egy madzag, egy fa vót rajta, mutatta, hogy hun van. Vagy fentővel is kerestik. Fentővel sok idő telt bele, míg megtanálták a varsát.“ A vesszővarsát állóvízen is használták. Folyóvízen csak olyan helyen lehetett használni, ahol a víz az iszapot nem rakta. A lágy-ódalon tehát a vesszővarsát nem használták, mert ott beiszapolta volna a víz.

A nem-vessző varsákat, amelyek kenderből készített fonálból vannak, lágy-ódarra rakják a szílin (t. i. a víz szélén). A három-abrinesos varsa kétszárnyú, az öt-abrinesos: egyszárnyú. A kétszárnyú varsa versikéje (=vagyis a hálónak az a része, amelyik a halat megfogja: vesszővarsának ezt a részét szíve néven hívják) négyszegletes, az egyszárnyú hégység-versikéjű. A varsa részei: 1. szárny, az vezeti be a halat a 2. fejbe. A varsa szárnya legalább két öl hosszú. 3. két versike 'ami megfogja a halat'.

A varsa lerakása a következőképpen történik: Három karója van neki: két szárnya-karó meg egy fejkaró. „A szílső karót kiszúrja az ember egy sukkra a víz partjátú, hogyha árad is, el ne vegye. Mer ojankor szokta az ember a varsát jobban használni, mikor a víz árad. Akkor kimín a hal jobban a part mellé, osztán vezeti be a szárnya a fejbe. A másikat bjjebb (= a másik szárnya-karót), a harmadikat még bjjebb: a fejkarót.“

Ha egy csoportba több varsát tesznek le bizonyos elrendezés szerint, azt úgy nevezik: egy róta varsa. A kétszárnyú varsának róta-ba való rakását az itt közölt ábra jól mutatja. Ezelőtt fojó-víz en is használták, most állóvízbe állították. Az egyszárnyú var-

sát folyó vízbe használják. A folyó vízbe állított egy róta varsában 5-6-10 varsa lehet. „A víz fojásnak srégan tenni rótába. Azír kell srégan rakni, hogy a gaz el ne rakja a varsafejet. Mer ha srégan van, a varsafej nyomja a szárnyára a gatz. Először a fejkarót szúrjuk le rótánál, a következő varsa szárnya karóját úgy szúrjuk le, hogy az a víz alól lögyen a fejné, úgy vezeti a gatz. A varsafejné (tehát) két karó van: eggyiknek a szárnya karója, másiknak a fejkarója, ha rótába rakja.”

„A varsa száján mögy bē (a hal). Van első versike, hátulsó versike: abba megmarad a hal. Ha ní zēgeti (a halász) a varsát, akkor víz fölül ní zēgeti, oszt akkor a gatz viszi tovább a vízfojás. Ki is rázza a varsát, oszt a víz viszi el: azír kell a fejnek fölül lenni, a szárnynak pedig alul.” (A folyóvízi rótába rakott varsákat l. II. tábla A.).

A varsának ilyenféle rótákba való rakásáról Écsedi István nem tesz említést, bár ő a varsák különböző elhelyezésének igen sok módját említi (Népies halászat 25. kk.). Úgy látszik, Csongrádtól felfelé ezt a varsa lerakási módot nem ismerik.

Az állóvízi rótába rakott varsákat l. I. tábla F' rajzán. — A varsa név szláv eredetű, magát a szárnyas varsát is az oroszoktól vettük át (Jankó: 201—202.). Melich a varsa és verse szót (Szentesen versike) szlovénból valónak tartja (Szláv. jöv. I. 177.).

ŐRHÁLÓ.

„Csak akkora háló az, hogy keresztül íri a Kurcát vagy a tavakat. 35—40 öles. Rá húzza az őrhálóra a nagyhálót, mikor odaírt, összezsatojja a két hálót, oszt húzzák kifelé. Azír csak mín el petyka, mikor már elívott, akkor könnyű a hal, osztán szilaj, ugorgya át a hálót.

Az őrhálót fojó vízbe nem lehet használni. Az őrhálót szedik ki először, azután elcsatojják a nagyhálótól. A nagyhálónak két vígit összeviszik, akkor kihúzzák az egísszet. A nagyháló közepin van a zsák. Vannak azok a dögök: Labodár, Zsúp, Hótt Tisza, ijen hejjekén lehet az őrhálót használni.”

Az őrháló arra szolgál tehát, hogy álló vizekben bekerítsék a halakat a nagyhálóba.

Megvan az őrháló Szolnoktól északra is. (Écsedi: Népies halászat 35—36.), megvan Köröstarcsán is (Herman: 817.).

SZIGONYOZÁS.

Ez az ősi halászszerzőm, a szigony, Szentesen csak Váradí Imre házának padlásán található, meg a Csongrádmegyei Múzeumban. Használatukat ma már törvény tiltja.

Szentesen Váradí szerint kétágú szigonyokat használtak. A kétágú szigonyok a Közép-Tiszán használatosak (vö. Gönyei: A Néprajzi Múzeum szigonygyűjteménye. Népr. Ért. 29:177.). A szigony részei: 1. száka állá, ez tartotta meg a halat a lecséstől. 2. ága 'szigonyág'. 3. köpűje. 4. nyele. A nyele 3—4 öles hosszú rúd volt.

A szigonyt olyan helyen használták, ahol nem fértek a halhoz háló-

val. „A Kurcán halásztunk vele, a Tiszán is, nagy akadókná. Vót olyan eset, hogy az ember hatvan-hetven kilós haresát is felvett nagy szigony-nyal. Rígi öregék evvel dógoztak a Tiszán, az én gyerekkoromba ez egzisztált” — mondotta Váradi Imre.

Szigony kétféle volt: „n a g y s z a k á l l ú v ó t a r í g i , a k i s s z a k á l l ú v ó t a z u j j a b b . A nagyszakállú szigonyt mívízbe használták, de nem szerették, mer az nagyot szakított, ezír kisebb szakállút vettek” (a kis-szakállút l. a II. tábla B rajzán).

„Fatuskókná, mikor megakatt a (halász) kecéje, elővette a szigonyt, megszurkálta azt a fát. A szigonyt ősszel használták, mikor a hal rakodik lē: novembēr, decembēr elején, tilalmastöriskor. Ezelőtt vótak tilalmasok: őszig nem bántották azt a vizet: odarakodott a hal (vagyis léfíszkel verembe) télire, és mán novembērbe, decembērbe nem ojan s z i l a j a h a l , m e r h i d e g a v í z , j o b b a n m é g f o g j a h á l ó i s , k e c e i s . s z i g o n y i s , n e m l ő t t y e n s z í j j e l a h a l . N v á r o n s z í j j e l l ő t t y e n (t . i . a h a l) é g y k o p p a n t á s t ú l i s , d e ő s s z e l a s z u r k á l á s t ú s e m í n , m e r a k k o r h i d e g a v í z , l u s t á b b a h a l . ” Ú g y i s m o n d j á k : g ě m b ě r a h a l .

A szigonyozó halász a halat nem látta. „csak azt, ahun szalad, veri a nádat. Ha megszúrja (a halász), azt észrevéshi, mer a kezit mégrázza. Fojóvízbe fatövein szigonyoztak. A Tiszán nagy szigonyokkal. Van háromöles, háromésfélöles. Sok hejt nem birta felvenni a halat. Ha fejbészúrta, felvütte: a szakálla fogta a csontot: ha a lágyikját szúrta, akkor kiszakatt. Ha a girincit, a nem szakatt ki, a mán fogta. A farka kiszakatt könnyen.”

Ecsedi István (Népies halászat a Közép-Tiszán és a tiszántúli kisvizeken, 40. l.) megjegyzi, hogy az egyágú köpűs szigony ma már teljesen idejét multa, ma már orvhalászok sem használják, hanem széna- és szalmahúzó horog lett belőle. Ez az egyágú szigonyból levitézlett szalmahúzó horog ott van a szentesi szalmakazlak tövénél is, de már nem tudja senki sem, hogy mi volt a multja.

Jankó bebizonyította, hogy a kétágú, kívül szakás szigonyt a Volga mellett ismerte meg a magyarság, és ez török eredetű (Jankó: 479.). A szigony szó eredete ismeretlen.

HORGÁSZAT.

A szentesi halászok a Tiszán is meg az állóvizeken is különféle horgokat használnak. Ezek közül az egyik: a lápos-horog különös figyelmet érdemel, mert fontos bizonyíték a l á p szó eredetéhez (a l á p szó eredetéről Mészöly legutóbbi cikke: NNyv. I. 226. kk.).

A horog részei: a r ú g g y a és a s z a k á l l a , ebben akad meg a hal. A horog fél van p a t o n y o z v a , vagyis vékony spárgára: *patonyra* van kötve. A p a t o n y (Ecsedinél p o t o n y vagy p é k , l. i. m. 45.) 30 cm. hosszú erős madzag, ezen van a horog; a patony másik végén van a d ě r í k , ez vastagabb spárga. A horgon csalétekül g i l i s z t a vagy c s i p ě d ě t t vagy c s í k vagy k é r í s z szokott lenni. *Csíkot* régen a *Rablófenékben* fogtak, *Túlatiszán Félgyőn a Vidrába*. (A szentesinek Túlatiszta: a Tisza-Duna köze!) A d ě r í k fűzfakaróra van kötve, a fűzfakaró bele van szúrva a s z í r t b a (=a kanyarban lévő magas,

vízkimosta parthra, amely mellett *örviny* v. *örmíny* és *seb-csapat* szokott lenni). Ha a halász horgászni akar, azt mondja: *horgot nyútok*.

Szentesen a következő horgok vannak használatban:

1. *Csapó-horog*, másképp *kasza-horog*-nak is mondják, azért, mert rendszerint kasza órmából készítik. „A csapó horog: egy szem horog, éppen hogy csak beleír a vízbe, arra akasztanak halat. Örvínyek sarkára tesszik, a nagy hal ottan jár, szirtos hejyeken. Alig egy tíz centi méjen van a vízbe. Nagy, erős horog. 50—60—70 kilós harcát bír. Csapó horoggal leginkább harcát halásznak. Hajló fűzfakarón van. Fél van patonyozva, aztán úgy fél van dörékalva. A döréka 1 öl. Kéccerösen megfonnyák legalább is 1 méterre. A karón több hejjen rákötik, hogy ha valahun elszakad, biztosítva legyen.” (Vö. Ecsedi: Népies halászat 46.).

2. *Vágó-horog*. Ha a csapó-horoggal nem bírja a halász a halat bevenni a vízből, a vágó horoggal belevág, nehogy amaz leszakadjon a halról. A *vágó-horog* tehát segít a *csapó-horoggal* megfogott hal kivételénél. A *vágó-horog* egy méter hosszú rúdra van erősítve (l. a II. tábla D rajzát), leírja Herman is (267), Ecsedi is (Népies halászat 55.). A törökség által került a magyar halászatba (Jankó: 478.).

3. *Feneklős-horog* vagy *fenék-horog*: a víz fenekén van. 100—200—300 szem horog van rajta, minden tíz szemre van egy téglá, ami a horgot a víz fenekén tartja. A *feneklős* vagy *fenék-horog* 100—200—300 méter hosszú, a szerint, hogy hány szem horog van rajta. „Mer minden öltre egy szem horgot tesszünk, öre rakunk gilisztát vagy vízvirágot. Nyáron pedig árpacsipédettet.” Az árpacsipédett árpalisztból van, vesszőt tesznek közé. Megfő vízben, eldarabolják bicskával, akkorára, mint a csipédettet. Potykát, harcát, kecségét, barát-halat, orsó-halat fognak vele. Egyenetlen fenékű vízbe nagyon jó.

4. *Lápos-horog*. Mikor megkérdeztem, miért hívják ezt lápos horognak, ezt a feleletet kaptam: „Azír lápos-horog, hogy a víz tetején van. Mikor a víz virágzik, akkor a hal mind fenn kapkod, azt a vízvirágot észli, akkor halásznak vele.”

A lápos-horog tehát a víz tetején lebeg. Tizenkét szem horog van rajta. „A belső vígín van egy kabak tők, a közepin is van egy kis kabak tők, közte tizenkét-tizenhárom szem horog el van szórva.” A kabak-tők azért van, hogy a horgokat a víz felületén tartsa. A horgok belső végén van egy téglá, az tartja, hogy ne vigye el a víz. Evvel pontyot, harcát (kisebket), kecségét, márnát, tokot, sőregét halásznak. A lápos horoggal ott halásznak, „ahun nem fojik a víz, vagy gyöngén fojik” (l. a II. tábla C rajzát).

Lápos-horog nemcsak Szentesen van, hanem Tiszaugon, Inokán, Ókécskén, Tiszaújfalun és Alpáron is (Szabó Kálmán levélbeli közlése alapján Beke: Nyr. 67:100.). Szabó Kálmán erről a lápos horogról a következőket mondja: „A lápos horoghoz igen nagyszemű horgot használnak, s az inára 3—4 parát vagy kabakot kötnek. Ily módon a horogszemek mindig a víz felső részében lógnak, lebegnek. A lápos horog inának végén hosszú ereszt, ú. n. tökereszt hagynak, amelynek végére kötik a végkövet, vagy anyakövet. Ezen ereszték a

víz mélységének megfelelő hosszúságú. A horog mint a lá p, úszik a víz színén, természetesen nevét onnan nyerte. Leginkább a folyó Tiszán használják, csíkkal vagy keszeggel étetözik a nagy ragadozó halak, harcsa, süllő fogására“ (Éthn. Ért. 29:385, idézi Beke is Nyr. 67:100.).

A lá p o s - h o r o g eredetibb formájában egy szem horoggal van a kabak tököm. Ennek lá b ó - h o r o g a neve és különösen Tápén használatos (Herman: 346.). Ez utóbbinak pontos mása megvan az osztyákoknál, ezt ő k n y e l ē i p - k ā p - n a k hívják (nem l u m a a nevc tehát ennek, csak a halászati irodalomban jelölik ezt a szerszámot a l u m a szamojéd névvel. Vö. Jankó: 510.). Az osztyák n y e l ē i p - k ā p megvan eredetibb fahoroggal is, de újabb vashoroggal is a Demjanka völgyében. Rajta lopótök helyett f a k o l o n e van horogúsztatónak, de ez a különbség a magyar és osztyák úszó horog azonos voltát nem érinti: a magyar lá b ó - h o r o g, lá p o s - h o r o g kétségtelenül ugor eredetű (Jankó: 513—14.), s a lá b ó , lá p o s a horog víz színén úszó, lebegő voltát jelenti.

Mészöly Gedeon bebizonyította, hogy az 'úszó sziget' jelentésű lá p szónak semmi köze a finn 'tavacska' jelentésű l a m p i -hoz és társaihoz, hanem a lá b b ~ lá b igenévszó alakváltozata (Szeg. Füiz. 3:87, 126.). Bárczi ezt a szófejtést nem fogadta el (SzófSz.). Az a tény mármost, hogy a lá b ó - h o r o g n a k Szentesen és egyebütt lá p o s - h o r o g a neve, újabb és kétségtelen bizonyíték arra, hogy az 'úszó sziget' és 'tutaj' jelentésű lá p meg a 'víz színén úszó horog' értelmű lá p o s - (horog) és a lá b ó - (horog) csakugyan egy eredetű a lá b b ~ lá b igenévszóval. Ezek bizonyítják azt is, hogy a tutajnak lá p és lá b ó neve azonos tőnek a változata.

5. B ü k k ö n y ö s h o r o g. Fele a víz közt van. „Víz-közt is jár a hal, (ezért) a bükkönyös horog nincsen fenékén: víz-közt van. A bükkönyös horog bënt van jó 2—3 öltre a vízbe. Van rajta 70—80—100 szem (horog). Minden horog egy öltre van egymáshoz. A kezdő vigin van a kabak. Fönt van a kabak, lent van a tégl a fenékén a két vigin, közte parafák vannak.“ A b ü k k ö n y ö s - h o r o g r ó l Herman nem írt, Ecse dinél sincs meg. A bükkönyös horog nincs kikaróзва.

„Iccaka, e s t h a j n a l o n , r é g g e l i h a j n a l o n p u t t y o g a t ó v a l m é g e g y s z e m h o r o g g a l i s h a l á s z n a k .“ A p u t t y o g a t ó 6—8 cm hosszú, éppen olyan, mint a varrógép csónakja. Legjobb, ha csontból van, de ha csont nincs, fából is jó. A két vége fel van csapva, a közé p i b e v a n f ú r v a e g y n y é l , o l y a n 40 cm. hosszú. A halász másik kezében v a n e g y s z e m h o r o g . A h o r o g f e l e t t 10 cm-re e g y k i s ó l o m s ú l y . „A h o r g o n e g y k i s v i r g o n e h a l . A k k o r l é ü l a h a l á s z a l a d i k v i g i r e , e g g y i k k e z i b e a z s i n ó r , a m á s i k k e z i b e v a n a p u t t y o g a t ó . A z s i n ó r o n a h o r o g v a n 1 m é t e r m i j e n a v i z b e . A p u t t y o g a t ó t ú g y f e l p é r c é n k i n t ü t ö g e t i a v i z b e . A b e ü t i s á l t a l n a g y o k a t p u t t y a n , a p u t t y a n á s r a o d a m é g y a h a r c s a , b é k a p j a a k i s h a l a t ,“ a h a l l a l e g y ü t t t e r m é s z e t e s e n a h o r g o t i s (I. II. tábla E).

A szentesi puttyogatónak másféle k u t t y o g a t ó n e v e i s v a n . K é t s é g t e l e n ü l h a n g u t á n z ó e r e d e t ű s z ó , a t t ó l a h a n g t ó l k a p t a n e v é t m e l y e t o k o z . — A p u t t y o g a t ó , k u t t y o g a t ó a r r a v a l ó , h o g y „a z á l t a l a k i a d o t t s a h o r o g i n a á l t a l a f e n é k i g , i l l e t v e a c s a l é t e k h e z l e v e -

zetett hang a harcsát szendergéséből vagy tétlen közönyéből felriassza s rákényszerítse, hogy bár apró de igen éles szemeivel körültekintsen s a közvetlen előtte lebegő csalétket — bármi legyen is az, — megpillantsa és bekapja" (Jankó: 551—552.).

A kuttyogató, puttyogató a szlávok által került a magyarokhoz (Jankó: 546.).

„Ha a horgot nem használjuk, cserepecsíkba összeszéggyük, mer különben összegubajodik. Cserepecsíkba szípen ál." A nélkül nem is lehet a horgot szárítani. Minden vég horognak kell egy cserepecsík. A cserepecsíket fából csinálják. Szépen kifaragják fenyőfából vagy fűzfából, kivésik a közepét, hogy a horgot a cserepecsík kivésett közepére felfel lehessen szedni.

A horog szó eredete még nincs megfejtve (SzófSz.).

Megesik, hogy a horog-dörök elszakad. Ilyenkor a víz fenekén maradt horgokat fentő-vel keresik meg a víz fenekén. A fentő ezelőtt „ojan vót, hogy téglára rá vótak kötve görbe gajjak, öt-hat egy téglára, ez vót a fentője. A téglakörül vót fűzve gamókka" (vagyis: görbe, vastagabb ágas fagallyakkal) a' vót a fentője az öreg halászoknak." Váradi azt mondja, hogy most már ilyen nem használnak. Helyette vasmacska-szerű drótból készült eszközzel keresik az elszakadt horgot, de ennek is fentő a neve. Amit Váradi határozottan fentő-nek nevezett, azt Komendát Bálint katkány-nak hívta. Ez a szó katka alakban megvan Herman Ottónál is (800. l.), katkány alakban azonban nincs feljegyezve. Komendát Bálint azt mondotta, hogy azért csinálják a halászok a katkányt vastag drótból, hogy ha valamilyen megakad, ne törjön el, hanem ha nehéz a teher, kiegyenesedve akkor is feljöjjön. Mert megakadhat pl. fagyökerekben is. Viszont: amikor Váradi Imrétől Komendát adatainak ellenőrzésekképpen tudakozódtam a katkány-ról, ő azt mondotta, hogy a szentesiek nem katkánynak hívják ezt, hanem fentő-nek. (L. a II. tábla G rajzát). Váradi évek múlva is csak fentőről beszélt következetesen. Ebből nyilvánvaló, hogy ennek a szerszámnak fentő a neve Szentesen, Komendát a katkány nevet máshol tanulhatta.

Mint látjuk, a mai horog-nehezék téglából van. Régebben az ilyen horognehezéket bencső-nek nevezték. „Ki van fúrva, abba belekötö a horogdörékat. Ojan kis termés-küvek (= igazi kövek) vótak, abbú vót. Most már nem kell bencső: darab téglát ráköt, osztán jó van." A bencső, bencső Munkácsi szerint török eredetű (Ethn. IV. 266.).

BORÍTÓ SZERSZAMOK. TAPOGATÓK.

Kétféle tapogató van: síma-tapogató és reginás-tapogató.

1. A síma-tapogató úgy készül, hogy két fűzfát meggömbölyítünk, az aljába *abrincsol*, rá hálót és készen van. A síma-tapogatót mindenütt használják, ahol a tapogatót nem lepi el a víz: „csekéj vízén, füves, gazos, sásos hejjen" (l. a III. tábla A rajzát).

2. A reginás-tapogató. Abban különbözik az egyszerű tapogatótól, hogy *regina* van rajta kívül-belül, és akár kívül, akár belül

megy neki a hal, mindenütt megfogja. Ha a hal kívülről vágódik neki a *reginás tapogató*nak, a belső reginába belenyomja a hálót, ezáltal zacskó keletkezik, amiből a hal nem tud kiszabadulni. A hal megfogását világosan szemlélteti a külső reginán át benyomott ököl. Amint az ököl benyomja a reginába a hálót és zacskót képez, ugyanúgy lesz akkor is, ha hal ütődik a hálónak akár kívül, akár belül.

„Van olyan: egy öles rúddal tapogat vele (az ember) még másféllel.“ (I. a II. tábla F rajzát).

„A reginás tapogatót nád közt, gazos hejjen, vagy ahun akadók vannak, oszt nem lehet kivenni az akadót se, ott használjuk“. A reginás tapogatót, mint hosszú rúdja is mutatja, mélyebb helyeken használják. A *reginás-tapogató*ról Ecsedi nem szól, valószínű tehát, hogy Szentestől északra ez a halász szerszám nem ismerős.

A nyeletlen tapogató a Dnyeper középső folyása vidékéről való (Jankó: 465.).

Herman Ottó azt írja, hogy Szeged táján, a Gyevi fokon (Algyő) akadt a *tapogató*-nak legfejlettebb alakjára, „mely a szerfelett ügyes szegedi halászságnak mai korabeli találmánya. Ez a tapogató a három-soros hálórendszerre van fogva, a mennyiben két tükrőrháló közt finom laza léhesháló található... Amíg a fonott és az egyszerű hálóból alkotott tapogatók legfeljebb kötésig érők s átmérőjük alul ritkán éri el az egy métert: addig az algyevi tükrös tapogató vállig ér és terjedelmesebb is“ (Herman: 336.).

Jankó helyesen mondja, hogy ez nem lehet a szegedi halászok találmánya, mert ugyanez megvan az orosz földön is, a Dnyeper völgyében, a magyarok tehát még ott ismerkedtek meg vele. (Jankó: 465—66.).

Jankó felfogásának helyességét bizonyítja az is, hogy nemcsak Algyőn van ilyen hármashálóból való, tehát tükrös tapogató, hanem Szentesen is, és ott ennek *reginás-tapogató* a neve (I. a II. tábla F rajzát). Az algyői és szentesi reginás tapogató közt az a különbség, hogy a szentesinek hosszú, egy öles nyele van, ezzel tehát mélyebb vízben is lehet halászni, az algyői tapogatónak rúdja nincs.

EMELŐHALÁSZAT.

EMELI HÁLÓ.

Az *emeli-háló*t Szentesen inkább csak a Kurcán használják, tehát állóvízben. Valamikor a Tiszán is használták a nagy *emeli háló*t. A Tiszán igencsak tavasszal, kiöntésekén használták, vagyis olyan helyeken, ahol a Tisza kiöntött, tehát nagyobb gödrökben. A Kurcán kisebb *emeli-halók* vannak. Részei: 1. rúd, mely hosszú, vastag fűzfából van. 2. kámvája két egymásra keresztbeletett hajlított fa, ezek a rúd végére vannak erősítve. 3. négy körm: a kámvák végei. 4. a háló: a kámvá négy körméhez erősítve. A kámvá négy sarkán egy-egy féltégla. 5. pipa a háló közepén. Akármerről megy be a hal: emeli a *pipát* felfelé, arról tudja a halász, hogy hal van a hálóban: akkor kiemeli a vízből. A rúd bele van szúrva a földbe, és a háló kiemelése azzal a kötéllel történik, amelyik a kámváknál van a rúdra kötve.

Régen a Tisza partján álványt csináltak karókra, azon az

állványon ült a halász, onnan leste a halat. Ilyen állványok ma már nincsenek, de egykori meglétüket Váradi Imre adatai szerint bizonyosnak vehetjük. Az emeli hálóval kishalászok halásztak, és mivel Szentesen a múlt század második felében 40 kishalász is élt, az *emeli-háló* igen elterjedt halászszerszám volt.

Az emeli háló az egész országban el van terjedve. E háló törzsalakját átvehette a magyar a Fekete tenger partjainak görög halászeitől is a honfoglalás előtt, de átvehette a honfoglalás után a hazai német telepeseiktől is (Jankó: 357).

SZÁK.

A *s z á k* a hálnak a hálóból, bárkából való kimerésére meg a horogról való *bészákolásra* szolgál. Céljának megfelelően jó bő a nyílása. Ott a legbővebb, hogy a hal könnyen beletaláljon. „Szákkal merítettük fel“ (a halat a nagy hálóból) — mondotta Rácz Imre Szentesen 1936. nyarán.

A *szak* is *lik b ű* van, vagyis vékony madzagból van kötve. Rése: 1. *n y e l e*, 2. *k á m v á j a* 3. *s z á k*. „A kámvája fűzfábú van. A fűzfa a legjobb, mer nem reped.“

„Szák: avval merittyük bē: bészákojjuk a halat a horogrú, a feneklős horogrú. Mer ráakad nyóc-kilenc kilós hal is. Azt nem lehet csak úgy zsinorral behúzni, bē kell *s z á k o l n i*. A horgot húzzuk, mikor odaír közel, a szákot alámerittyük, mikor bēnn van, félemeli az embēr.“

A közönséges szákon kívűl van még: *bukor-szák*.

„Bukorszákbá két rúddal zavarják a halat a suhábú“ (suhá: fiatal fűzfacerdés). A *r ú g g y a 4—5* öl hosszú. (L. a III. tábla B rajzát).

A *s z á k* az egész országban ismeretes, Körös-Tarcsa száka kivételével mind kerekfejú.

A kerekfejú *szak* Jankó kétségtelenül helves megállapítása szerint orosz eredetű, erre vall a *s z á k* szó szláv eredetű neve is (Jankó: 360; Munkácsi: Ethn. IV, 200.). Jankó adatait másképp értelmezi és a *s z á k o l á s* eljárását török eredetűnek mondja Vargyas („A Szovjetunió“ c. kötetben 554. l.; szerk. Bolgár Elek). Valószínű, hogy a szákolás végső fokon török eredetű, de hozzánk szláv—orosz—közvetítéssel jutott.

A *bukor-szákot* ilyen néven ismerteti Ecsedi is a Közép-Tiszáról (Népies halászat 69.). Én Szentesen Váradi udvarán már csak egy erősen megrongálódott *bukor-szákot* láttam, még 1942-ben.

LILIK-HÁLÓ.

Ecsedi István a Közép-Tisza vidékéről *villeg, villeg-háló, billeg-háló* néven írja le ezt az emelő halászszerszámot (l. m. 69.), Szentesen *lilik-hálónak* hívják (Váradi).

A Tiszán használják „esthajnalon vagy alkonyatkor még vízvirágzaskor halásznak vele, nagyon esendős időbe.“ A vele való halászat *es ó n y a k r ú l* történik (l. a III. tábla C rajzát).

A *billeg v. villeg v. lilik-hálót*, Jankó megállapítása szerint a Fekete-tenger partján ismerte meg a magyarság. Vagy az itt élő görögöktől vette át közvetlenül, vagy pedig más, akkor itt élő néptől (Jankó: 349.).

Munkácsi a *villik, villig-et* tartja eredetibbnek, ezt a szláv

‘háló’ jelentésű szavakkal veti össze (szerb *vlak* ‘art fischernetz’, lengyel *wlok* ‘zuggarn’, orosz *volok* ‘netz’ a *velk-*, *plek-* húzni igéből) Ethn. IV, 201–202. — Az orosz *volok* azonban Jankó szerint nem emelő halászszerszám (Jankó: 347.), ezért ez a származtatás igen kétes. A bíllegből való származtatásra sincs bizonyíték, sőt a szentesi lilik ennek ellene vall.

Ezt a szentesi lilik változatot nyelvészeti és néprajzi irodalmunk nem ismeri.

OLLÓ-HÁLÓ.

„Az olló-háló: apró halat fogni. Olló alakú, sűrű szemű, nincsen egy ujjas (vagyis egy ujj nem megy bele a szemibe). Így taszíttyák térgyig író vízbe.

Van osztán nagy olló-háló, akkivel kubikokba fognak nagyobb halakat a tolvaj halászok.”

Ezt az olló-hálót az orosz, török-tatár és a többi finnugor nép nem ismeri, hozzánk német közvetítéssel jutott el, a neve is német eredetre utal (vö. ném. Scheerenhamen) Jankó: 349.

KERESŐHALÁSZAT.

A KECE.

A kereső halászatot az jellemzi, hogy a halász szerszámával mozogva igyekszik a halat megfogni. A kereső halászat szerszámai a *hëgyës kece*, a *kusza-kece* meg a *kaparó-háló*.

A kecével való halászás: a *kecézis* „csónyakrúl” történik. Komendát Bálint szerint a *hëgyës-kece* meg a *kusza-kece* úszó halat nem fog, hanem csak azt, amelyik a víz fenekén van. „Mikor elhúztattya az ember a kecét 100–200 méter hosszan, akkor nekifordul a partnak. Ott megnízik a kecét. Ki kell pucolni is, ha talán giz-gaz vagy tuskó van benne. Ijenkor kikaróznak” — vagyis a csónakot a parton kikötik karóhoz.

A *hëgyës kece* részei: 1. *fája*, 2. *alól* a *kece iná*, ezen 3. *lólábszárcsontok* vannak. 4. a *kecefának* a két végén két tégla van. 5. a *zacskó*: maga a háló. 6. a *hëgyës kece* végén egy fél *marhaálkapca* van. „A *hëgyës kece*nek a farkára azír kötötték azt az álkapcát, hogy ne forogjon, mint a tégla, mert az összezsavargattya a *hëgyës kece*t. Az álkapca lapos, könnyebb, nem csavargattya össze a *hëgyës kece* vágát. A *hëgyës-kece*nek a Közép-Tiszán bóné a neve (Ecsedi: i. m. 71.).

A *hëgyës-kece* ellentéte a *kusza-kece*. Arra a kérdésre, hogy miért *kusza* ez a kece, azt a választ kaptam: „azír *kusza-kece*, mer nem *hëgyës*.” A *kusza-kece* csakugyan nem hegyesen végződik, hanem tompán, kereken. A *kusza-kece*t *reginás-kece*nek is hívják, mert *regina* van rajta kívül-belől. A *reginás-kece* kívül, belül fogja a halat. Beleütődik a hálóba és az aprószemű hálót a hal benyomja egy nagyobb *regina-szembe*, így egy *zacskó* keletkezik, melyből a hal nem tud kijönni.

A *kusza-kece* alsó inán 9 csont van (= lólábszárcsont). Minden csont után van ólom. A csont arra való, hogy a sárba ne üjjön

el; az ólom meg arra, hogy a gödrökbe lővigye a hálót, mert a Tisza feneke gödrös.

Abban téved Jankó, hogy a kusza-kece „kusza“ jelzője „nyilván hármashálóra vonatkozik“ (i. m. 421.), — bár a kusza kecét Szentesen reginás-kecének is mondják, és ez Jankó véleményét látszik erősíteni. Viszont Komendát Bálintnak az a megjegyzése, hogy „azír kusza-kece, mer nem hëgyës“, jól mutatja, hogy itt a szláv eredetű 'farkatlan, megcsontított farkú' jelentésű kuszá-val van dolgunk. Színyyei ez alatt a kusza szó alatt közli a kusza-kecére vonatkozó adatokat. (MTsz.).

A kece nyugati eredetű, de a kusza kece reginája már szláv hatásra került rá nálunk (Jankó: 434.). A kece szó eredetének azonban nincs meg a megfejtése. Munkácsi származtatása jelentéstani ok miatt nem fogadható el (Éthn. IV, 199.). Nincs adata arra, hogy a „zseb, zacskó“ jelentésű perzsa, török kесе, kise, cseremisiz küse, votják kisi, kise ezekben a nyelvekben háló neve lenne. Ellene mond ennek a származtatásnak a kece szerszám nyugati eredete is. A Munkácsi említette egyéb származási lehetőségek sem döntik el a kérdést.

KAPARÓ-HÁLÓ.

A kaparó-háló olyan, mint a hëgyës-kece, csak kisebb. Azért nevezik kaparó-hálónak, mert a partról nyúlnak be vele a vízbe rúddal. Akkor használják, mikor a víz szélébe nem lehet bemenni méztőláb. Kisvízi halászszerszám.

„Ojan fokokon használják. A fok partyán mín (a halász), van jó hosszú rúggya, bényúl, rántya ki. Kis keskëny fokokba használják, hogy átír ëggyik partról a másakra. Víz fojásná fokokná nekiál a hal (= a víz folyásával szembe), ott lehet vele halászní.“

Részei: 1. kámvája, 2. nyele. 3. ajjja. Gömbölyű kámvája van, hosszú rúdon (l. a III. tábla D rajzát).

A kaparó-háló német eredetű (vö. Jankó: 439.).

VETŐHALÁSZAT.

A PÉNDÉL-HÁLÓ.

A szentesi pëndélháló olyan, mint egy pendel: kerek. Körül a szélén ólom van, még pedig ahány szem háló van, annyi szem golyó van rajta. A pëndélháló reginája belől van. Fent a tetején van egy 10 cm. nagyságú karika: oda mennek a reginák az viszi össze a reginát. A háló ott marad kívül. — „Ivó-halát is könnyű vele fogni“ — mondotta Komendát Bálint. — „Legjobban szerettem a pëndélhálót“ — mondotta Rácz Imre 1936-ban. Amikor Váradinak említettem, hogy Rácz a pëndélhálót mennyire szerette, mosolyogva jegyezte meg: „a pëndélhálóval lehet legjobban lopni. Kis hejjén elfér, könnyen tud vele bänni az embër.“

De a pëndélhálót még más alkalommal is használják.

„Van úgy, hogy egy hétig, két hétig hajtyák azt a vizet, oszt nem fognak halat nagy-hálóval. Ha mëgtörík a vizet nagyom (a sok hálóhúzással), fűrdik a hal egy kis gödröt magának, abba belehúzódik, a nagyháló elmín a tetején, oszt a gödörbe ott marad a

hal benne. Mikor (a halász) kopogtattya a deregjét, akkor përsël a hal, árú tuggya még a halász, hogy ott gödör van. Mozog (a hal), osztán gyün fél az a përs a víz tetejire, árú mégtuggya, hogy ott hal van. Apró, sűrű përs gyün fél a víz tetejire. Mer a bika, az nem përsël, az buggyol. De a përs sűrű (a buggy ritka). — (A halász) odahajította a pëndelhálót āra a përsre. Egy gojót fog a fogával a halász, bal kezével feltartja (a bal csuklójára van tekerve a köté), a jobbal kihúzza. oszt s enderíti el. A többi háló (azaz: a háló többi része) lënn esüng. Az ólom viszi lë, a regina tartja, hogy në mënnyën szíjjel. Mikor lëmín (a háló), osztán ott van a hal-bukor, lötyögteti (a halász a hálót, vagyis rángatja) még szurkájja egy hosszú rúddal, kőti fél a halakat. Szíjjel mìn a hal a pëndelháló öblibe. Nekiugrik (a hal). A kötélről észre lehet venni, hogy lük, mìn, veri (a hálót). A regina osztán húzza lassan össze a gojókat, az a karika húzza rakásra a hálót. — Eggyiket kivészik, másikat ráhajította (a halász) a gödörre (ahol gödör van a víz alatt), ha még maradt benne (hal), mégfogja.“ —

A szentesi pëndelháló nem buggyos, azonos a Jankó közölte Sió-melléki vetőhálójával (i. m. 443. l., 404. ábra) meg a tiszántúli kisvizeken és a Közép-Tiszán használt pendelyhálójával (Écsedi: Népies halászat 75—77.), s ez, Jankó megállapítása szerint nyugati, német eredetű (i. m. 460—461.). E hálónak más tájakon használt neve: *pëntő*, *szoknya*-és *rokolya*-háló nyilván mutatja, hogy a névben csakugyan a pëndel szó van (Herman: 331., idézi Jankó is: 447.).

A përs, përsël jelentéstörténetéhez megjegyzem, hogy Tószegen perseg a sár, „mikor a hal az iszapot túrja, s ez buborékot háný“ (Herman: 820.). Hangutánzó szó.

SZÁZMA.

A százmá nevű vetőhálóról csak Váradi Imrétől hallottam, és ezt a nevet hiába kerestem Herman Ottónál is: ő sem említi. Ezt a szót a MTsz. sem ismeri. Mivel Váradi Imre szavahihetőségében nincs okom kételkedni, igaznak kell tartanom, hogy volt százmá nevű vetőhálónk is. Váradi Imre azt mondotta, hogy még a múlt században a Dunán látott ilyet, és ő azután ennek mintájára csinált Szentesen *százmát*. Mindenesetre érdemes lenne a Duna mentén kutatni, hogy van-e ott ilyen vagy ehhez hasonló nevű vetőháló. Én magam ezt a halászszer-számot már nem láthattam, mert Váradi pëndelhálókat csinált belőle, még pedig hatot.

Váradi Imre a következőképpen jellemezte a százmát:

„A százmá ojan, mint a pëndelháló. Csakhogy a pëndelhálón 200—250 gojó van, a százmán 600 gojó. A százmá vót három öl magas, két ember kezelte, ez is ojan kerek vót. A háló eggyik ríse fënn vót a csónyak szilin, a másik a víz fenekin. Azír kellett két ember (a kezeléséhez), hogy az eggyik vígin is eggy, a másik vígin is eggy a deregjébe, oszt e c c r r e c s a p t a e l (vagyis egyszerre akasztotta ki a szegből). Ha a hal benne vót, félhúzta. Kihúzta a parthón. Annak vót ojan buggyos zacskója: abba vót a hal. Húsz-huszonöt zacskó vót belül. Belül mënt neki a hal, oszt bënn maradt a zacskóba. Minden tíz szemre fél vót kötve ojan buggy.

ammi be megált a hal. Elhúzták száz méterre, akkor éccerre lekasztották: lémént a fenékre. A buggy saját hálójábú vót. A százmá meg-gázolt három öl mīj vizet.“ A százmának reginája nem vót.

Váradi Imre szavai azt sejtetik, hogy a százmá talán a Herman Ottó említette rác-pendelháló, azzal a különbséggel, hogy a szentesi százmán buggy is van, a Herman Ottó ismertette rác pendelhálón nincs (i. m. 332.). Jankó azonban említi, hogy a M. N. Múzeum néprajzi gyűjteményében vannak olyan rác vetőhálók is, melyeknek var-sái is vannak „egészen úgy, mint az Olt-menti alaknak s így különbség csakis a nagyságban van s abban, a mi ebből következik, hogy t. i. két ember csolnakról kezeli“ (Jankó: 444.). — Tehát úgy kezelik ezt is, mint a százmát.

Ami e háló végső eredetét illeti, arra gondolok, hogy ez a százmá azonos azzal a kimbeli perzsa alakkal, melynek átmérője 8 és fél méter. De ezt a nagyságú és szerkezetű hálót csak a híres balaklavai görög halászok használják, az oroszok és tatárok kezén ugyanott vagy a ... krimi typus járja, vagy a perzsa alak, de sokkal szerényebb nagyságban: mindössze 3—4,25 m. átmérővel“ (Jankó: 451—452.).

A százmát Ecsedi a Közép-Tiszán és Tiszántúl nem ismeri, ezen a néven másutt sem írtak róla eddig tudtommal: ez tehát újabb adalék a magyar hálók történetéhez.

AZ ÁLLÍTÓ HALÁSZAT.

MARÁZSA.

A marázsa vékony cérnából van kötve. Szembősége: 40—50 miliméter. A háló szélessége, jobban mondva magassága: 120 cm. „Cetkénybű csinálunk háromágú tutajokat, azt felfűzzük zsinórra, jó erős spárgára. Minden tutajt hat colra egymáshon. Áló vizekén, ártérén használják,“ ott, ahol a víz nem folyik. A hal nekimegy a hálónak. Mivel nagyon vékony cérnából van kötve, a hal könnyen bele-gubancolódik a hálóba, a hálót összehúzza. A halász onnan tudja meg, hogy a marázsában hal van, hogy a víz tetején összehúzta a cetkényt. A háló felső részében nem in van, hanem islík (=vékony zsinog). (L. a III. tábla A rajzát.).

Jankó bizonyította, hogy a cetkényes marázsahálót az oroszok vették át a magyar, elnevezését is, felállítási módját is. A cetkény tutajok alakját azonban magyarnak tartja, mert erre más tájról nincs anológia (Jankó: i. m. 402.). A marázsa szó szláv megfelelőire vő. Mun-kácsi: Ethn. IV, 199.

KERITŐHÁLÓVAL VALÓ HALÁSZAT.

NAGYHALÓ.

A nagy-háló folyóvízi halászszerszám. Nagy-hálója Szentesen ma már csak Váradi Imrének van, máholnap azonban ez is eltűnik, mert gazdája kivénült a halászatból, az a néhány fiatalabb meg, aki még van, nem is tudna vele bánti. „Vót itt Szentesen öt nagy-háló, most még egy sincs“ — mondja Váradi Imre. Úgy kell ezt érteni, hogy ma már nem halásznak a Tisza szentesi szakaszán nagyhálóval, csak a kisebb halászszerszámok használatosak: *tapogató, kece, varsa*.

„A tiszai *nagy-háló* 100—105 öl hosszú, 5—6 öl bű (vagyis a háló szélessége 5—6 öl). Az elejéné van a nagy-apacs: ez gömböjű fa, ojan vastag, mint a géméskútak ustorfájának a vastagabb része. A nagy-apacs azír van a háló elején, hogy nő húzza össze nagyon a léhist (*léhis*=a pusztá háló neve a felső in és az alsó in nélkül). A nagy-háló hátújáná van a kis-apacs, téglá van a vigihén vasalva, hogy nő forduljon, mer nem mín lē a vízfénkre az üres fa (=a pusztá fa, mert könnyű). A kērēsztkötél a nagy-apacshon van kötve, azír, hogy a kijáró kötelet hozzákössik. A kijárókötéllel húzzák kifelé a hálót. Hossza: 60—70 méter. A tartókötéll kērēsztkötéll a *kis-apacshon* van kötve: 15 méter hosszú. A tartókötéll tartják hátul a hálót, hogy dűjjön a sebēs vízrű kifelé a langra.

A nagy-hálónak van: felső-in a, neve: parás (t. i.: parás-kötél), ez eggyes (azaz egyszeres kötél), az alsó-in a kéccērēs, duflán van (vagyis kettős kötél), ennek a neve in. Azon vannak az ólmok. Közte (vagyis a felső in, azaz: parás, meg az alsó in, vagy röviden in között) van a léhis (a tulajdonképpeni háló). A nagy-hálón van 100—120 kiló ólom (Az ólom tehát az alsó inra van verve). — A léhis az elején ngy öl bű a közepig, az utója három és fél öf. A nagy-háló háromágú tizes cērnbű (fonálból) van kötve. Az eleje ritkább (tehát a léhisnek az a fele, ahol a nagy-apacs van). Szēm bűsige itt ngy centi, ezír annál gyorsabban gyün kifelé a nagy-apacs (vagyis nem fogja a víz, mert a sűrű hálószēm a vizet fogja). A hátúja mēg három centis szēm bűsígű, annak sűrűbbnek kell lēnni, a fogja a halat: az erősebb.

A sűrű háló nagy vizet fog. A legelejin van eggy ötven milis nyargaló. Azír híjják így, hogy az könnyebben hajlik. Nyakat hajt neki az elején (a halász bekanyarítja a hálót a langoldal felé), a hal nekivágódik, eszt akkor visszamin a hal víznek (=a víz folyásával szemben), neki a hálónak. Mentű nagyobb nyakat hajt, *anná jobb, mer gyün lēfelé a hal, neki ütődik a nyaknak*, mēgfordul, esztán mín a nagy-apacstú a kis-apacs felé a hal. Ott pedig nem bírja elkerülni a hálót, mer az ott kinn van a parton.

A nagy-hálóval hat embēr dógazik: két embēr kint van a parton, ngy pedig a hajóba. Az a két embēr, akki a parton van: lap táros. (A hajón lévő négy emberből) két embēr övedz, eggy pedig kórmanyoz, eggy hánnya a paráskötelet a vízbe (vagyis a hálónak azt a felét, amelyiken a paráskötél, azaz a para van). (Amikor a nagy-hálóval halászni indulnak): az inkötél karikába van szēdve az inas-dēszkára, hogy a fojhasson szípen magátú (bele a vízbe). Az inas-dēszk: kērēzbe van tíve a hajó első felibe. A parás (vagyis a hálónak az a része, amelyiken a para van, amelyik tehát majd a vízben felül lesz, a víz színén), a parás-dēszkán mēg a léhis-dēszkán hosszára van szēdve. A léhis-dēszka hosszára van tíve az inas-dēszkátúl a parás-dēszkáig. Azon van a léhis, szípen fojik magátú a vízbe. A léhis-dēszka hossza ngy méter körül van: az inas dēszkára mēg a parás-dēszkára van rátíve. A nagy-hálós hajó 6—7 öl hosszú, kb. 7 sukk szílés.

(A nagy-hálóval a következőképpen folyik a halászat:) A lágyódalon kezdik a kiadást, vagyis itt dobják ki a kötelet a laptárosnak. Áthalannak vele (a hajóval) egísszen a seb-csapatig, a szírtig, ha nincs akadó, evedzenek léfelé 300—500 métert. Eggyik hosszabb tanyá, mint a másik.

Fél van szédve a nagy-háló a hajóra, a hajó a part mellett van, a lágyódalon. A hajóval béménnek 6—7 öltre, addig meglódul a hajó, akkor kihajittyák a tartókötelet a laptárosnak a partra. A parát hánnya eggy embér kifelé, az in pedig magátú fojlik; viszi a sebés víz, még anná jobban, hogy ólom van rajta. A léhís vágódik kifelé a para átal. Min az sebésen: tizenöt-húsz pérc alatt ki van hánva, mer hát a sebés vízen evedz is: halad bátran. Víz alá övedzenek (vagyis vízen alá, vízzel szemben nem lehet nagy-hálót kivetni.). A mestér tuggya, hogy hun van a kivítel, mer a nagy-hálót nem lehet akárhun kivénni, mint a lapsolót. Ahun akadó vagy szírt van, nem lehet nagy hálóval halászni, mert az akadó a hálót összetípi. Így is megesik, hogy akadót hoz a víz a lágyódarra, de azt kivészi az embér. Ahun kilométer egyenés d é r í k van, ott lehet 2—3 tanyát is vetni. Mikor kiírnek a hajóval a parthen, a kijáró kötélbű ammi kimaratt, húzzák kifelé, avval a nagy-apacsot, még csak ki nem ír a nagy apacs a víz szíltre. Ekkor a hátulsó embérnek, a laptárosnak szól a mestér: *lassabban!* — vagy *erezd bátrabban* (t. i. hálót). A hátúját (a hálónak azt a részét, ahol a kis-apacs van) tartani kell addig, míg ki nem ír a hajó. Mikor kiír a hajó: húzzák azt a kötelet: ngy embér, ötödik a kijáró kötelet kiviszi a partra, a másik viszi a hajót a kivitelhén. Mikor kiírt, húzzák a hálót, a laptáros még ereszti léfelé (a hálót), ahogy kívántatódik. (Mikor a hálót kiveszik), mán akkor ki van dűlve egíssz a lágyódarra a háló. A nagy háló a lágyódarra dűl ki kivitelkor, ha a szírtre hánnya is (a hálót): a hajó átvezeti. Mikor a kijáró kötél kiír, azt mongya a mestér: *vésd el a pöckét!* — *Rugd rá!* — (A hajó derekán a gerendában van egy lyuk, abban van egy pöcök. fából, arra van rákötve a kötél. A kijáró kötél megv a pecekkel együtt.) — Akkor rá rugják (eveznek, hogy bátrabban kihaladjon), hogy hal né mennyén ki belül: hogy mentű gyorsabban húzhassák kifelé az elejit.

Mikor mán kigyüitt a nagy-apacs, ott van mind az öt embér. (Ekkor) egy embér a parát húzza, három pedig az inat húzza. egy pedig lőtartya az inat a lábával, hogy a hal az in alatt el né mennyén. Ha gyün az elejin ki a hal, a harmadik embér ott hagyja az inat, oszt szédi a halat össze szákbá. Mikor mán könnyebb, eggy embér a kötelet szédi össze karikába, hogy kisen légyén. Mikor mán kigyüitt az egísz háló, kivészik a halat, ammi van, elbárkázák (vagyis bárkába teszik; rendesen két ember). Mikor el van bárkázva, két embér megfordította a hálót, odavezetik a nagyhálón a hajót: felszedik újra a hálót a hajóra, úgy mēnnnek másik tanyára.

Nagyhálóval és lapsolóval való halászáskor tudnia kell a halásznak, hogy sáros-e a folyó feneké: „ennek nagyon még kell pösölni.” A pös: sásból vagy szénából csinált szármatforma (töltöttkáposztaforma), azt bedugja az ember a kétszeres inba, az aljába. Ez a puha sásból,

vagy szénából való pős nem ereszti bele a hálót az iszapba, nem ragad bele, halász nyelven: nem vág el. Rendszerint minden halász tudja, hogy melyik tanya milyen sáros, de néha megesik, hogy kevés a pős. Ilyenkor fél kell laptolni a hálót, vagyis a hálót fel kell szedni. Azt mondják ilyenkor a halászok: elromlott a tanya, vagy: fuccsba ment a tanya. Mikor tehát laptolni kell, a dereglyébe szedik a hálót. Ekkor újra meg szokták pösölni: pőst raknak bele, azután megvetik újra.

Sokszor megesik természetesen az is, hogy a víz fenéke megváltozik. Különösen sűrűn előfordul ez a Tiszán. Megtörténik, hogy amelyik tanya a múlt évben sáros volt, a következő évben nem sáros. Amelyik meg a múltban nem volt sáros, az sáros lett: mert oda még rakott (t. i. iszapot). „Fordul a vízfojtás, oszt akkor éggvik hejre rak, másik hejré horgya el.” Ilyen helyeken kell laptolni. Laptolni a Tisza közepén kell, mert nem dül ki a háló. A vízzel szembe kell menni akkor, ez igen nehéz. Ilyenkor a para lement, lenyomta a sebes víz.

A nagyháló a németek által került a magyar halászat szerszámai közé (Jankó: 302.). Megvan a Közép-Tiszán is (Ecsedi: Népies halászat 90.).

TÜKÖR-HÁLÓ.

„A tükör-hálót mikor a víz virágzott, akkor használták legjobban” a Tiszán. A tükör-háló két öl magos. Olyan, mint a reginás-tapogató: három-szörös. Két reginája van, a két regina között egy belső, könnyű háló, ami könnyen átüti a reginát, úgy fogja a halat.

A tükörhálót úgy vezetik két csónakról. Egy vagy két ember dolgozik vele. Egy csónakról úgy halásznak vele, hogy egy hordót bele tesznek a vízbe. „A hordó vezeti a tükör-háló éggvik vigít”, a másik vigít a halász a csónakról. A tükörháló 10 öl hosszú, 2 öl magos. A középső háló, „a léhís kéccér ojan bű, hogy légyén neki öble.”

A tükörháló Szolnoktól északra holttiszai halászszerszám. Ecsedi részletesen leírja, de már igen ritkának mondja ő is a mai tiszai halászoknál. (Ecsedi: Népies halászat 85.).

Jankó megállapítása szerint a hármashálószerkezettel a Dnyeper völgyében ismerkedett meg a magyarság (i. m. 328.), a tükörháló orosz eredetű.

LAPSOLÓ.

A lapsoló kisebbfajta kerítő-háló. A lapsoló mintegy 25 öl hosszú, 6—7 öl bő háló. Rácz Imre öreghalász 1936-ban így jellemezte előttem: túlságosan bű háló. Csak folyóvízen használják. A két apacsnál 5 öl, a középiig 7 öl bű lesz, majd a közepétől fokozatosan keskenyedik. Lapsolóval két csónakról, hat emberrel, nappal is, éjszaka is lehet halászni. Tiszta hejjekén dörgözik vele (a halász). Vagyis olyan helyen, ahol nincs akadó, nád vagy egyéb akadály: tehát a sík vízén. A lapsoló részei: 1. a háló, ez áll 2. a léhís-

ből, vagyis a tulajdonképpeni hálóból. A *léhísen* fent van a 3. para. így nevezik röviden azt az inat, amelyiken a para van, ez a vízben felül van. A háló alsó felén van az in, ezen vannak az ólmok, ez a víz fenekén van halászáskor. A lapsoló mindkét végén van 4. az a p a c s, ez egyenes vastag karó, olyan 7—8—9 sukk hosszú. Az a p a c s arra szolgál, hogy a hálót, jobban mondva a léhíst kifeszítve tartsa. Az *apacs* két végére 5. k ö r ö s z t - k ö t é l van kötve, ez meg az 6. é g y e n é s - k ö t é l - h e z. A halász az egyenes kötelet fogja és úgy ereszti hosszabbra vagy rövidebbre, ahogy a víz kívánja.

Amikor megkezdődik a halászat, a két csónyak teljesen egymás mellett van. Fele háló az egyik csónakban van, fele háló a másikban. Egyik csónakban is három ember van, a másikban is. Ezek közül kettő-kettő ö v e d z vagy e v e d z, mégpedig *vágóövedzővel, mer avval könnyebb dőgozni, mint a kormányövedzővel.* (Egyszer övedzőt, másszor evedzőt mondott.) A harmadik, akit h á - t u l s ó e m b ě r - n e k hívnak, majd h á n n y a k i a hálót. Ahogy egymás mellett van a két deregje (nagyobbfajta csónak), és meg akarnak indulni a hálót kivetni, azt mondja a mester: l ü k d e l ! A két dereglyét evezővel ellökik egymástól, az egyik m í n jobbra, a másik balra. A két dereglyében a két ember hánnya kifelét a hálót. Mikor ki van hánnya, húzunk egy jó hosszú t a n y á t. Vagyis az egymástól eltávolodott két dereglyével a hálót meghúzzák a vízben. Mikor a két dereglyével újra össze akarnak menni, (a halász) k o p p a n t az evedzővel a deregje ó d a - l á h o n. Akkor a másik dereglyében is tudják, hogy kivétel l e s s z. Ekkor összemennék, összeakasztják a két dereglye óráát: az egyik orrában szeg van, a másikéban kötél, és a kötelet beleakasztják a szegbe. Az első ember elől van, „a” feszigeti a hajó óráát mindig, hogy jól ájjon. „A középső ember az inat húzza, a hátulsó ember a parát. A lapsolót a víz közepén is felvehetik, akárhol. Előfordul, hogy kivételnél a léhíst mind a két dereglyébe szedik. Mikor a léhíst már annyira felszedték, hogy a *léhísnak* az része következik, amelyikben a hal van, a hátulsó ember azt mondja: l ü k t e ! Akkor az i n a s - e m b ě r megfogja a léhíst, hogy ha az is kevés, a másik dereglyéről átjönnek segíteni: „alányúlnak a hálónak, oszt úgy h e m p ě r í t í k b ě a másik dereglyébe.” Arra kell vigyázni, hogy az in, tehát a háló ólmos része lenn járjon a fenéken. J ó n e h é z azt felszenni, erős ember kell hozzá. A lapsolóval sebesen kell dolgozni, mert a hal másképp kimegy belőle: 10—15 pers alatt fel kell szedni.

A lapsoló megvan Szolnoktól északra és több helyen I e p s i vagy I e b z s i néven is hívják. (Ecsedi: Népies halászat 87.). A szentesi lapsolónak a Dunán Váradí szerint p i r i t t y a neve.

A magyar p i r i t t y hálónak van délorosz megfelelője: a b r e - d e n j, de hogy az oroszoktól vette-e át a magyarság ezt a hálót, vagy a németektől (mert ott is megvan), Jankó könyvének megjelenése óta nem döntötték el (vö. Jankó: 302.). — A p i r i t t y név eredetének megfejtése közelebb vinne a kérdés megoldásához (vö. Munkácsi: Ethn IV, 201.).

A szegedi *pirity*-háló csak 10—12 méter, a kétközhálóval azonos (Herman: 820.). Hermannál nincs meg a *lapsoló* név, de nem tárgyalja a *lapsolót* Munkácsi sem (Éthn. IV.). De *laptoló*-hálóról ír (Komárom, Budapest), melynek „berendezése olyan, mint a léhész vagy öreghalóé, de csak 70 m. hosszú, 12 m. széles. A folyó közepén halásznak vele. Kivetéskor az egyik apacsot dézsa vezet, a kerítést a ladik végzi, mely a dézsa után iramodva, azt könnyen eléri” (i. m. 809.). Ily módon, láttuk, Szentesen a tükörhálóval halásznak, de a *laptoló*-háló a szentesi *lapsoló*-val mutat rokonságot. A komáromi, budapesti *laptoló* szónak megvan Szentesen is az igei alapszáva: *fél-laptoi*. „Fél kell *laptolai* a hálót,” — vagyis fél kell szedni a hálót (a nagyhálót), mikor az a nagy sárban elvág, vagyis: beleragad az iszapba.

HALÁSZAT A JÉG ALATT.

A jég alatt való halászat helyére: a *tanya*ra két szánkóval mennek. Az egyik a hálót viszi, a másik a bárkát, amiben a halakat tartják.

Először vágna egy akkora *jukat*, mint egy ajtó nagysága. Úgy nevezik azt, hogy *beadó-lík*. Rácz Imre szerint a *beadó-líket* a *nya*-*lík*-nek is nevezik: itt adják be a hálót a jég alá. A *beadó-líktől* hat lépésére megint *líket* vágna, de az már sokkal kisebb, mint az *anya-lík*, kerek, ennek a neve: *rúd-hajtó-lík* vagy *vezér-lík*. A *rúd-hajtó-líkek* vagy *vezér-líkek* a *beadó-líktől* jobbról és balról félkör alakban úgy következnek egymástól 6—6 lépés távolságra, hogy azok együttesen tojás alakot mutatnak. A *beadó-líkek* szemben van az ugyancsak nagy, ajtóalakú *kivővő-lík*: ott veszik majd ki a hallal megrakott hálót. A kivétel (az a *lík*, ahol a hálót kiveszik), hosszabb, mint a *beadó-lík*. A jeget hosszabb nyelvű fejszével vágják, azért, hogy a szétfröccsenő víz és jég ne pocskolja el a halászokat. A kivágott jeget nem szabad a jég alá lökni, mert akkor a háló elakad. Az *anyalíket* két csáklával veszik ki.

Amilyen távolságra vannak egymástól a *vezér-líkek*, olyan hosszú rudat kötnek a kötéltre. A kötélt a hálóhoz van kötve. Ha nincs a halásznak olyan hosszú rúdja, amilyen távolságra általában a *rúd-hajtó-líkek* szoktak lenni, akkor rövidebb *líket* vág, vagyis kisebb távolságra vágja egymástól a lélekeket. (A jég alatti halászat lékeit l. III. tábla, E.).

A *beadó-líken* két ember ereszti a hálót bele a vízbe: az egyik az *inat*, a másik a *parát*. Csak annyit eresztenek bele, amennyit kíván az a másik két ember, aki húzza. Egy ember a *rudat hajtja*, vagyis vezeti *vezérlékről* *vezérlékre* egyik oldalon is, a másik oldalon is. A jég alatt való halászathoz tehát legalább hat ember szükséges. Megtörténik, hogy a *rúd-hajtó-líken* át vezetett rúd nem találja el a következő *líket*. „Kopogtattya a jeget a rúd, akkor megtaggyuk, hogy *ere csellent-è bé a tanya*ba, vagy *kifelé*.” Mikor tiszta a jég, akkor bátrabb a halászat, mert látják a jég alatt a rúd irányát. De ha 2—3 újjnyi hó esik rá, és az megolvad, ráfagy, akkor sötét a jég: nem lát át az ember a jégen. Ilyenkor *vak-vezetőt* kell beletenni. A *vak-vezető*: egy fűzfagally. Azt abba a *vezér-líkbe*

vagy más szóval: kis jukba teszik, ahova a vezetőrudat várják. „Mikor odaír a vezetőrúd: megmozdul a vak-vezető, akkor tuggya az ember, hogy ott van, úgy hajtya tovább a másik jukba. A kötelet minden második líkén felvesszik.” Mindaddig húzzák a hálót, míg a kivetőlíkén össze nem ír. A rudat villával hajtják. A kivételnél ott van minden ember. Ott le kell tartani vasvillával a háló inát a jég alatt, azért, mert a hal csak a fenéken jár. Ez a vasvilla kétágú. A jég alatti halászáskor egy óra- másfélóra alatt kieszén van egy tanya, vagyis ennyi idő elég egy tanya meghúzásához. „De van ojan hejj is, ahun két-három óra beletelik egy tanya vezetísbe. (különösen olyan helyen), ahun hosszára húzza azt a vizet.”

Szentesen a jég alatt az öreg Váradi legutóljára 1942. január második felében halászoit.

A szentesi lék alakja megegyezik a Jankó idézte dnyeperi lék alakjával (Jankó: 566.). Meg kell majd állapítani, merre van még magyar vízeken ilyen elipszis-alakú lék, mert Jankó sem közöl ilyent, Ecsedi sem említi.

HALTARTÓK.

A megfogott halat a halász régen budár-ban tartotta. A budár vesszőből font 1 méter hosszú, két sukk magos haltartó. „Mind a két vége hegyös, az ajtaja a tetején van. A budárt kötötték fűzfavesszőbű. Beletért ötven-hatvan kiló hal a budárba. Most már bárkát csinálnak. Budárnak ojan suhatókét kell vágni, akkinek van tíz-tizenkét ága. Az a tíz-tizenkét ág, az vigig ír, amúijen hosszú a budár, mer ha húzza kifelé a vízből a hallal, vigyázni kell, nehogy beleszakaggyon. Mer ha szíjjel szakad, elmegy a hal.” (l. a IV. táblán. A.).

Váradi Imre szerint a budárt azért cserélték fel később a bárkával, mert a bárka célszerűbb, nem szakad bele a vízbe, mint a budár.

Meg kell említenem, hogy *budár* szavunk haltartó jelentésben nincs feljegyezve.

A bárka deszkákból van összeszegelve, az oldala ki van fűrkálva, hogy a víz belemehessen de a hal ki ne szökhessen belőle. A bárkát vízben tartják. Kétféle bárka van: 1. hegyös bárka és tonka-bárka. A hegyös-bárka nagy. Van neki ajtaja, rajta rekesz 'retesz', lakat. Hegyös-bárkájuk nagy halászoknak van. Tonka-bárkát kis halászok, kecécek használnak. A bárka tonka jelzője azt mutatja, hogy ez nem hegyes hanem csapott végű.

HALHASÍTÁS SZENTÉSEN.

Herman Ottó 1887-ben a halhasítáról írtában már arról panaszkodik, hogy a halhasításnak bealkonyulóban van (i. m. 508). Elképzelhetjük, mi maradt a halhasításból Herman könyvének megjelenése után 53 évvel, 1941-ben, amikor én a szentesi halászsoktól a halhasításról és a halszárításról tudakozódtam.

Semmi.

Ecsedi István a tiszai halászatról szóló könyvében már nem is említi

a hal konzerválásának ezt a régi módját, mert a halászat pusztulásával nincs már lehetőség a hasításhoz szükséges nagy mennyiségű halnak egyszerre való fogására.

Mégis összegyűjtöttem a halhasítás körébe tartozó szentesi néprajzi és néprajzi emlékeket, mert a szentesi városi levéltárban még néhány ideillő adatot találtam és Váradi Imre szentesi öreghalásztól még közvetlen adatokat jegyezhettem fel. Az ő édesanyja ugyanis, mint ahogy ő maga mondotta: „hírös hasító asszon vót” —, Váradi Imre gyermekkorában maga is sokat segített a kihasított hal síkálásába. A síkálás ugyanis (=a felhasított hal belső részeinek kitisztítása, kimosása) rendszerint a nagyobb gyermekek munkája volt.

A halnak sóval való konzerválásáról első ismeretes okleveles adat Szentesen 1725. okt. 28-áról való. Ekkor adta árendába gróf Károlyi Sándor a szentesieknek itteni birtoka egy részét. Megegyeztek, a többi közt, „egy három akós hordó sós halban” (Városi lt. régi iratesomó 549. idézi Síma László: Szentes tört. 212.). Ez a három akós hordó sós hal bizonyosan hasított hal.

Az 1838. február 21-i városi tanácsülés „Bairuch Benedeknek száraz halaira tétéiett Bírói Zár”-ral foglalkozik (Városi tanácsí jegyzőkönyv. 74.). Az 1839. augusztus 12-i tanácsülés pedig a Tisza, Körös és Kurca partjain lévő sózó kunyhók ügyét tárgyalja: „526. A' Szentesi Vizek Halászatja Haszonbérője Fekete Márton a' Tiszai Kis Szigeten négy Sózó kunyhó felállítására engedelmet kér, mely kérés folytában — miután több jelen völt Tanátsbeli urak által azon tapasztalt visszaélés is jelentetett volna fel, hogy a' Tisza, Körös, és Kurtza parton több helyen több rendbéli Sózó kunyhók engedelem nélkül állíttattak fel

Az illetén vissza éléseknek és kártételeknek meg akadályoztatása tekintetéből minden egyes sózó kunyhótól, mely engedelem nélkül állíttatott fek, részint az önkényes megtelepedésért bírságul, részint haszonbér fejében 3 pftot kifizettetni, 's ezen mennyiséget Folyamodó Fekete Mártonon és a' mennyiben ő előleges engedelem nyeres nélkül kunyhókat állíttatott, minden egyes kunyhú után megvétetni, 's 'a ne talán ennekutánna általa fel állítandókat is nem másként mint a' fentebb kitett mennyiség lefizetése után ez évre meg engedtetni, végre a kunyhók helye elrendezésire és a fentebbiek szerint azokra eső fizetés bevételeire Fő kapitány Dobosy Mihály és Tanátsnok Nagy János Urakat bevárando jelentés mellett kiküldetni (rendeltetett)” (Városi levéltár, Belső Tanács Jegyzőkönyve 1839. 197—98. l.).

„A Tetűháton (a Körösön) nígy nagyháló vót 1881-be. A nígy nagyháló: nígy csapat halász. Minden csapat halásznak két gunyhója vót: egyik sózó-gunyhó, benne vótak a hordók, öt-hat hordó, a másikba benne tanyáztak a halászok. A farába vót (a gunyhó farába) 40—50 mázsá hal.”

Váradi Imrétől tudom, hogy utoljára a szentesi Körösön 1886-ban hasítottak, azóta nem, és a szentesi halászatban híre-hamva sincs ma már ennek a mesterségnek.

Sokszor annyi hal volt, hogy nem győzte elvinni a ficsér (=ném. Fischer 'halkereskedő'). Az ugyanis csak a java-halat (=a nagy-

ját) vitte el, az aprókat főlhasították. Halat olyan helyen volt érdemes hasítani és szárítani, ahol bőhalú volt a víz, így különösen az őrvínyek mellett. A Kurcán híres hasító-gunyhók voltak a *Pönköc-háton* és a *Vár-háton*. Főnt a Körösön tizenkét halhasítógunyhó vót — mondotta Váradí Imre. Az imént látuk, hogy Fekete Márton 1839-ben négy sózó kunyhó felállítására kért engedélyt a városi tanácstól.

A hasítás nyáron történt, mikor a víz elmént (=az áradás elmúlt): június, július és augusztus hónapban. Szeptemberben már vittek a száraz halat Erdélybe, de sokszor még hamarább is. Ekkor volt a szentesi halásznak a legtöbb dolga.

„Nappelgyüttre mán megfogtuk a halat, húsz mázsa hasítani való halat is. A gyëpre horták a halat szákkal a halászok. Ott ugráltak (a halak).“

A hal hasítása a hasítóárokba történt. Ez az árok két öl hosszú vót, négy-öt asszony elieért benne. Az árok olyan mély volt, hogy ha az asszonyok az árok egyik patkáján (= ülésre használt partján) leültek, térdükön fölül volt az árok másik széle: az asztal. Ahol az asszonyok ültek, az volt az árok patkája. „A patkárú lë van nyesve két-három col, gyíkinybü csináltak seggpárnát: a' sokkal puhább, mint a föld vagy a deszka“ (A hasító-árkot l. a IV. táblán, B.).

A halhasítás a következőképpen történt:

A hasítóasszony a halat úgy fogta, hogy a hal feje maga felé volt lapjára a deszkán, amit asztalnak is neveztek. Akkor közel a fejnél beleszúrta a kést és úgy hasította a farkáig. Majd a hasára fordította a halat és végighasította a fejét. Azután lapjára fordította, a belit kikaparta, a halat belehajította egy kasba. „A girince (a hal hasításakor) őfelé van először (vagyis a hal gerince jobb keze felé van), akki hasított. A girincesont ahogy van, a' mellett kell neki (a késnek) menni: ódalbordákat mind elvágja eggyik felül: felürrü, vagyis a hal jobb ódalán. A hasa megmaratt (vagyis azt nem hasították fel), csak a húgyókájátú a farka hasítódott végig.“ — A kas előttük volt az asszonyoknak: ahány asszony, annyi kas. A halat kasba hányták, levitték a Tiszára, vagy ha a Körös mellett halásztak és hasítottak: a Körösre. Ott szép tisztára kimosták a síkálókka.

A gyermekek ezt már segítették. A síkáló: „ojan gyükérfélébü vót, mint a mostani síkálók“. A dereka volt megköitve, mind a két végéi használták. „Azír kellött kimosni, mert máskülömben a hal olomlott vóna.“ Aztán bësózták bent a gunyhóban. „A hasított hálnak estére mán sóba kellött lënni, azt nem szabad vót másnapra hanni: megbü-dösödött vóna.“ A hasító-gunyhó nádból volt csinálva. „Bele-tértünk tízen-tizenketten, még a hal is, mindënféle.“ Volt tízőles, ötöles. A halhasítógunyhóban voltak azok a nagy kádak, amelyekben sózták a halat. A kádakban bennállt a hal három nap, akkor kiterítgettük sárítóra. „A szárító (l. a IV. táblát, D.), vikony madzag, karók közt vót kifeszítve; körbe 20—25 rúd, körül vót füzve madzaggal öt-hat sor: ára vót terítve, mégpedig úgy, hogy a hasított halat

kifordították, mint a könyvet lehet. — A szárításhoz a karók két öltre vótak körbe léesva, másfél öl magos. Azon vótak hat-hét sor islíkbá kihúzva szárító: azon szárították a halat.” — A hal szárításakor nagyon kellett vigyázni, nehogy a száradó halat eső érje. Eső idején gyorsan össze kellett szedni a száradó halat: „mindenki, aki félkelhető vót, nyomta (a halat) egy karótul a másikig, bele a kasba. A gyerekek az ajjárú széttik, az emberek fönn” (vagyis a felső szárító madzagokról).

A halat asszonyok terigették ki meg gyercek. Ha az emberek (férfjak) nem voltak oda halászni, azok is. Volt úgy, hogy negyven-ötven eseléd volt a hasítáznál. A hasítást a halászesalád meg annak hozzátartozói végezték. De voltak hónapszámosok is, mikor úgy kívánta a helyzet: öt, hat is volt. Mert hasításhoz odavitték húsz mázsa halat. Mit csinált volna avval egy pár eseléd? Rábüdösödött volna. „Na p-félgyüttre ott kellett lenni, ahon hasítottak.” — Addig hasítottak, még csak benne tartott. Délben nem volt idő pihenni, gyorsan ettek halat: amit egy halász főzött. Sokszor nem is fröstököltek (reggeliztek) addig, még csak meg nem főtt a hal. Akkor azt evett mindenki. Volt bor, Sasról, Csépáról hozták: hordóval állt a gunyhó farában. Azi ittak utána. Vízet máskor sem igen ittak, nemhogy hasításkor.

A hal jó időben beszáradt egy nap alatt. Mikor a hal megszáradt, akkor rakták bálba a gunyhóban. Hosszára rakták egymás tetejére a gunyhó farában, kb. egy öl magosra. Száz vagy ötven mázsa halat is beraktak így.

A bálát szállítás előtt egy héttel fertályozták az asszonyok, vagyis: fertályba rakták. Egy fertály: 25 font. Négy csomó vót belülle egy mázsa (bécsi mázsa!). Mielőtt a halat fertályozták, megmérték. Volt öt-hat asszony, aki fertályozott. Egy fertály összerakásáért fizettek 3—4 krajcárt. Volt olyan asszony, hogy megkeresett egy nap két forintot, kettő ötvenet. „Ojan asszony nem vót, mint az én anyám” — mondotta Váradi Imre — „a’ még birt benne keresni két forintot, kettő ötvenet, hármat.” Bent fertályoztak mindig a gunyhóban, mert a halat hűvös helyen kellett tartani. A halat emberek hordották a fertályozó asszonyoknak, emberek is kötötték be, akik értettek hozzá. A fertályozó asszonyok a halat úgy rakták, hogy a hal fejjel volt kifelé, keresztben egymáson, ezért egymást fogta a hal. Ezt a fertályba rakott halat kötötték be az emberek. Egy ember bekötött négy-öt asszony után. „Gyíkinykötélbe vót kötve, ojan erősen, hogy azt lehetett hajigálni.” Mikor bekötötték, sorbarakták egymás tetejére, csomóba, így várt a hal szállításra.

A fertályokba összekötözött halat feldobálták a kocsira és kocsis-ficsérek vitték Aradnak, Temesvárnak. Rengeteg hal elkelt így: 1 forint nyolevan krajcár volt mázsája a nyers halnak, 12—15 forint a szárazé — Váradi idejében.

1838-ban írja a tanácsi jegyzőkönyv, hogy Csák Istvánnának és Rechnicz Ferencnek 154 forint 30 krajcár jövedelme volt 1837-ben a halhasításból és szárításból (Tanácsi jegyzőkönyv 1837—38: 138—39. l.).

A kicsérek délután indultak, és csak éjszaka mentek, nappal, ha lehetett, vásáron árultak. „Az olajok nagyon vették” — mondotta

Váradi. Egy kocsin 5—6 mázsa hal és 2 mázsa jég volt.

De a halász nemcsak a száraz halat adta el, hanem azt a zsírt is, ami a hal beléből kiszült. A hal belét üstben sütötték ki. Mikor kiszült, hordókba tették, nagy kancákba, butykosokba. „Tímároknak atták el, avval készítették azt a jó csizmazsírteket. Pízt csináltunk abból is, iccélvel mírtük.”

Látjuk tehát, hogy a régi szentesi halászcselelelel a halhasítás és szárítás igen nevezetes kereseti forrás volt, és éppen olyan nevezetes esemény, mint például a szegény ember disznóölése. Mégis azt kell mondanunk, hogy néprajzi irodalmunk eddig nem igen vetett ügyet a halhasításra. Most már, ha akarnánk sem tudnánk sokkal többet megmenteni annál az anyagnál, amit nekem Váradi Imre Szentesen elmondott. Tudomásom szerint Herman Ottó sem foglalkozott a halhasítással ilyen részletesen.

A szárított halsnak a széthordásáról megemlékezik Fényes Elek is Csongrád vármegyéről írtában: „A halak részint elevenen, jég közt Pestig, részint és leginkább a szabad levegőn megszáritva és besózva a bánáti és Arad vármegyékbe, úgy Horvátországba elhordatván, szép nyereséggel szoktak eladatni” (Magyarország leírása, II. 420.). A szárított és sózott halsnak Csongrád megyéből Szlavóniába való szállítását megemlíli Gunda is „Magyar-szláv néprajzi kapcsolatok” című tanulmányában (a Szekfü szerkesztette ilyen című kötetben: „A magyarság és a szlávok.” 210. l.).

HALÁSZÉTELEK.

Ma már szűkében van a hal a Tiszában is, az állóvizekben is, ezért a halász halat csak akkor eszik, ha döglük, az eleven halat eladja. A mai halász jobbára tisztát, tarhonyát és krumplit főz.

De régebben, amikor még mázsaszámra fogták a halat egy-egy körözi, kurcai vagy tiszai tanyában, a halász is sokat evett. Még pedig paprikást és nyárson sült halat.

A paprikás Komendát Bálint szerint a következőképpen készüli: „Feltesszük tiszavízbe, feldarabojjuk, sól bele, vörëshagymát. Mikor kezd főzni, rátesszük a paprikát. Öcsöb a hal, mint bármi, mer ahon nem kell zsír, csak egy pár vörëshagyma. Ha nagyobb halat fogunk, a vírit belecsépégtettük, mer avval tartották (úgy gondolták) a régebbi halászok, hogy a víz a hal zsírja. A halász nem főz bü lébe. A paprikásnak még kell alunni kocsonyának. Legalább eggy órahosszáig, de inkább másfélig kell főzni esendő s tűzőn. A halat nem szabad kavarni, csak ríszálni, mer a halat ha kavarják, összetörik.” A paprikásba beleteszik a hal ikráját is.

„Van ojan, akki rátottával szereti (az ikrát), de főve még nagyon jó. Beleteszik a hal közzé. Tej, ikra mindén odamín a hal közzé. Külön nem csinájják.”

„Három-nígy kilós potvkának van jó nagy ikrája, bē van burkolva ojan hártával; eggy darabba kigyün, milió van benne. Annyit szaporít az, hogy borzasztó sokat. — Ojan víkony hártýába van a tej, mint az ikra.”

Nyárson sült hal. „Ezelőtt csináltunk *nyárson sült halat*, — mondotta tovább Komendát —, a halat megpucojja az ember, belit kiveti, a száján bényút egy karót, úgy, hogy harminc centi kiál a karóbú, mellészúrja a tűznek. Szalonnát sütnék mellette, rácsöpégtetik a zsírját a halra. Ha nem csöpégtetik rá, a bőre megrepedezik. Fordítani kell sokszor a halat, hogy átlag megsüjjön, rendesen.“

Halat még úgy is sütöttek, hogy „apró dürgencsét hántunk bele a parázsba ilve. Megsült. Kivettük. — a bőre légyün egy darabba. Kihasítottuk, a belit kidobtuk.“

Száraz halat is ettek a halászok. „Mikor enni akarták a száraz halat, meleg vízzel megöntötték jól, úgy együtt lő a haja a bőrrel egygyütt.“

Az 5—6 kilós harcsát, potykát „úgy fölfüstölték, mint a disznóhúst. A halászok maguknak csinálták.“

SZALLÍTÓESZKÖZÖK A SZENTESI VIZEKEN.

ÁTKELŐ HELYEK. A KOMP.

A legrégebb tiszai átkelőhely Szentés közelében a böldi rév, melyet a szentesiek *böldi rév*-nek hívtak. Ez a rév őrizte meg a legújabb időig az elpusztult Böld falu nevét. A másik, a böldi révvel egykorú átkelőhely a kurcai vám, melyhez a böldi révtől egycses út vitt, ezt az utat ma is *vámházi gát*-nak nevezik. A kurcai vámház a mai bikaakolnál még most is megvan: *kanfarrú* (= lecsapott végű) nád-tetős, öreg épület ez, a felsőpárti öreg emberek még ma is vámháznak hívják. Ma is olyan állapotban van, ahogy vámházként használták. Itt volt az a vám, melyről I. Géza 1075-ben kelt adománylevelében a böldi révvel együtt így emlékezik meg: „Tributum transitus super tizam, qui nuncupatur *benildi* (= ez a böldi rév); eodem modo: Tributum super aliam aquam, que dicitur *curicea* (= itt a kurcai vám) eodem modo“ (Knauz: Mon. Eccl. Strig. I. 59).

A böldi v. böldi és a kurcai vámnak együttes említése bizonyossá teszi, hogy ez a kurcai vám is ott lehetett, ahol a mai nádas tetejű vámház van. Aki a böldi réven átkelt, annak ezen a kurcai vámon is át kellett kelnie. A Mén-Marót ellen vonuló Ósbó és Velek kapitányok csapatának is át kellett tehát kelnie nemcsak a böldi réven, mint Anonymus írja (50. c.), hanem a kurcain is.

A böldi rév mellett volt a *Kucori-esárda*, melynek elhagyott falait 1919-ben én még láttam. A Kucori-esárda ott volt, ahol a esongrádi útról köves út indul a mostani hajóállomásra.

A kurcai vámról késői, de érdekes adat az 1833. Szent Iván hava (= június) 22. napján kelt városi tanácsi jegyzőkönyv következő része is: „Fel jelentetett, hogy az Uradalom Vám all haszon bérlője azon Tekintetből, hogy a *Kurtza vizén* lévő *Vámra* hajtassanak az utasok a Tisza partján a közlegelőn az Uradalom tudtával hosszú árkot ásatott légyen.

Minthogy a közlegelőnek sérelmével a *száraz vámon* való járásra senki törvény ellen messziről nem hajtattatik — a közös Tiszt-ségnek szóval teendő jelentés mellett ezen ároknak meg akadályozta-

tását s békényattatását előmozdítani a Jelentésre Eskütt Pál József s Jegyző Nagy Sámuel Vásárhelyre kiküldetnek“ (Tanácsí jegyzőkönyv 1852—53 : 94. l. Városi levéltár.).

Váradi Imre ezen a kurcai révén kívül emlegeti még a *Dombi kocsmánál* lévő kurcai kompot is. Ez a mai Síma Ferenc-utca 1. számú házzal szemben lévő keskeny közben volt. Váradi Imre ez adatának hitelét emeli az, hogy jól emlékezett ennek a kocsmanak a nevére, melynek már híre-hamva sincs, és a mai szentesiek sem tudnak róla semmit. A városi tanács 1852. évi szeptember 27-i jegyzőkönyvében olvassuk, hogy „Az úgy nevezett *Dombi kortsmát* meghatározott fizetés eránt Szűts János, Betsák Sámuel részére Serkédi István és Fajcser Sebestyén kéri“ (Városi levéltár).

Nagy áradások idején járt komp régen a Kórógyon is meg a Vekezen is. Feltételezhetjük, hogy valamikor állandó kompja volt mind a kettőnek. Hogy hol lehetett a Kórógy és Veker kompja, ma már nem tudhatjuk, de valószínű, hogy a kórógyi és veker csárda mellett.

A Kórógy-csárda a Holub-malommal szemben még most is megvan, a Veker-csárda annak a tanyának a helyén volt, ahol a kunszentmártoni kövesút átmegy a Kórógyon. — balkéz felől, Szentmártonba menet.

Nagy kár, hogy Schener György 1827-ben készült „Tekintetes Nemes Csongrád vármegye kereskedő, Posta és Egyéb Ország Útjait és Vizeit képező Abroszának Magyarázó Táblájá“-t a vármegyei levéltárban nem találják, holott Zalotay Elemér szerint ott kellene neki lennie (vö. Zalotay: Petrák Ferenc krónikája, Szentes területére vonatkozó földrajzi irodalom és térképek. 10.); ez. Zalotay ismertetése szerint igen értékes anyagot jelentett volna Szentes vízi életének ismertetéséhez.

Annyit a szentesi öregemberek emlékezete alapján még megjegyezhetünk, hogy Szentes legforgalmasabb útja a Kurcaparti-utca volt, mert a forgalom a Körös és a Tisza felé irányult.

Ma már csak két kompos átkelő hely van Szentesen: a Körösön: Bölkényben és a Tiszán: a Zsúp-szigetnél.

A vízi átkelő helyek legnagyobb alkotmányáról, a kompról már sokat írtak, de még mindig nem tudnak róla mindent, mert a leírók nem a vízenjáró emberek szavára figyeltek, hanem a maguk szemében bíztak és a saját nyelvi kifejezéseikkel éltek.

Ezért figyeljünk mi inkább Váradi Imre szavára. Mit mond ő, hogyan készül a komp?

„Elsőbb a két *órtőkéhén* (=vastag tölgyfagerenda) szögelik a feneket, még minden *burkonyon* (=bordához). Van 10—12 *burkony*. Azután hozzászögelik a burkonyokhoz az *alsó medért*. Az ojan 6—7 col szíles (deszka). Az alsó medér vége *hégys*, mind a kettő, mer hajlik a komp. *pérgének* kell lenni. Két *sukkal* magosabb az *óra* (a kompé), mint a közepe. A *felső medér* erős *vassal* az *órtőkéhén* van szögelve. A burkonyok *félét támasztják* van a *görendák* alá. A *görendák* a komp hosszába vannak, ojan 12 méter hosszú, azokat *bédészakázzák*. Ammire a burkonyokat *szégez*ik, az a *fenék*. A *fenék* a *görendák* alatt van. A *fenék* még a *palincs* (=a felső

deszkázat) közti ódala: az a medër. A medër a vízbe van. Két oldalán karfa van, elől lánc, hátul lánc.“

„A fenekit is még a medért is mohával varrják. A mohát mohozóval verik bele a fenékbe (=a két fenék-deszka összeresztésébe). A mohozó keményfából van. Így fogják (mutatja), oszt így verik (Az a varrás, mikor így verik a mohát a deszkák közé) fakalapáccsal (Az meg olyan, mint a húsverő kalapács). Az ár (=vastag, hegyes tű) nem mív a mohába bele, úgy még kell varrni.

Mikor még moházzák a varrást (ez is varrás!), cínvesszővel bészoríttyák, iszkáával. Mikor még van varrva egy darab, ojan hosszú, ammijen a cínvessző, azt mingyár lè kell varrni. Ávval a cínvesszővel, iszkáával varrják lè. A mohát kell lè varrni a cínvesszővel, az iszkába beleszoríttya (a cínvesszőt meg a mohát a két deszka közé). Tölgyfával varrják (azaz: tölgyfából hasogatott, féloldalt félgömbölyűre faragott vesszővel, melynek a másik oldala lapos). A lèszorított cínvessző passzol a fenékkel, mer ijen gömböjű alású alul, fölül pedig síma, ez szoríttya bele a mohát. A cínvessző fölött van az iszkába, úgy szoríttya a mohát bele a varrásba.“ Az iszkába: kétágú vasszeg, melynek egyik ága az egyik, másik ága a másik deszkában van. Ez tehát összeszorítja a mohával megvarrt, cínvesszővel levarrt fenékdeszkákat és a meder-deszkákat.

Honnan szedi a halász és a révész a mohát? „A moha vizes hej-jekén terem. Lémegy rúlla a víz, akkor lehet úgy összehemperegteni. Zsákba. Mikor megterem, nincs rajta víz. Totyogó vízbe terem még, ott oszt lehet szénni. Ezelőtt de sokat széttem!

Kitettem a napra, megszártt. Mikor mán szétük, nem vót alatta víz, csak hát nedves vót az ajja. Ezt a mohát egy kubik-gödörbe széttem. (Mutatja.) Két-három öllel felvittem a kocsira (= azaz: ölelve). Tíz forintir attam egy zsákkal.“

Mohával ugyanis nemcsak a komp fenekét, meder-deszkáit varrják, hanem csónakot is, dereglvét is, ladikot is.

A komp-meder varrásairól szól az 1859-i belső tanácsí jegyzőkönyv 572 pontja is (222. lap, vltár):

„Böldi Rév pénztárnok Kiss Ferentz jelentvén, hogy a Nagy komp meder varrása í megromolván, megigazítása felette szükség, valamint a komp mellettí vonz-tsolnakot eladni, és árából egy jó erős tsolnakot szerezní tzel irányos lenne. A nagy komp kiigazítására már kiküldött Urakat, a kért rossz tsolnak eladására ís helyette egy alkalmas újnak vételére megbízattatni“ rendelték (1859. aug. 30.).

Ennek a levéltári adatnak helyes értelmezése csak Váradi Imre idéztem magyarázata alapján lehetséges. A népelet körébe tartozó levéltári anyagot így lehet teljes értékűvé tenni, az élő szóbeli hagyományt meg annak a tájnak levéltári emlékeivel így lehet még jobban megerősíteni.

Az ilyen módszerű adatközlés világánál kitűnik, hogy mennyire pontatlan eddigi gyűjtésünk legnagyobb része. Erősen kételkedem pl. abban, hogy a szigetközi nyelvjárásban medër: „a ladik oldalainak

és a fenéknek érintkező helye“ (Szabó: A szigetközi nyj. 35.). — A szentesi adatok által érthetőbb Herman állóbárcájának a meder-bálvány-a, „mert kétoldalt a fenék medrét alkotja meg“ (i. m. 280.).

Ha ugyanis jól megnézzük Herman Ottó állóbárcáját, azt látjuk, hogy annak meder-bálvány-a nem egyéb, mint az állóbárka legalsó, vastagabb oldaldeszkája. Emlékezzünk vissza, hogy a kompnak is az alsó két deszkáját hívják medér-déskának.

A komp, dereglye itt előadott varrásának leírása is sokkal pontosabb és teljesebb annál, amit erről eddig tudtunk. A MTsz. csak azt mondja: „*varr*: 1. köt (hálót Tihany, Herman) 2. a ladik repedéseit mohával betömi, erre vékony falemezt (fűzlapántlikát) illeszt rá és ezt összefoglaló vaskapocsal leszorítja. *Ladikot varrni* (Dráva mell. Nyr. V. 472.). — *Vard* még a csiklit, mer fojik (ladikot) Eszék vid. Nyr. VIII. 373.“

Egészen bizonyos, hogy a *varr*-nak a szentesi vízi-életből feljegyzett használata az egész országban megvan mindenütt, ahol kompot, dereglyét, ladikot használnak. A *varr*-nak ladik, dereglye, komp repedéseit, fenék- és mederdeszka közeit mohával betömi, cín-pácával, iszkábával leszorítja‘ jelentése ennek a szónak egyik ősi jelentéstartalmát őrizte meg.

A *cín*-vessző előtagja: *cín*, bizonyosan a *csín* (a hordó, kád csínyja) hangváltozata. Szentesen kívül máshonnan ezt a kifejezést tudomásom szerint nem jegyezték fel.

A *komp* 12 m. széles, 6–7 m. hosszú; jobb oldalán van két *részcsiga*, azon van a *kötél* (= a drót). Bal oldalon van négy *csáklya*, két *vágóevedző*, egy *kórmány-evedző*. A *vágóevedző* abban különbözik a *kórmányevedzőtől*, hogy a *vágóevedzőnek* nincs *kamattya*: a *kórmányevedzőnek* van. Az *evedző kamattya*: az *evező* végén lévő fogó. „A *vágó-evedzőt* nagy *vízkor* hasznájják, mikor nem *kötél* alatt még a *komp*.“

A komphoz tartozik még a *görgő*. Olyan hosszú gömbölyű fenyő ez, amilyen széles a komp, tehát 5–6 m. hosszú. Akkor van a *görgő* a komp alatt, mikor ki akarják venni a kompot a vízből.

A *tiltó*: egy szál vastag fenyő. A *tiltó*-t télen a komp külső, víz felőli oldalához teszik, és ha jön a jég, a *tiltó* behajtja a komp oldalától a jeget. A *tiltó* egyik vége ki van kötve a parthoz, másik vége bent van a vízben.

Mikor hajó jön, „a köteleket leeresztik, mikor elműn, felhajtják. Ez a *tekerő*. Ahon *kötél* van, *tekerő* is van“ (a parton). A *tekerő* részei: „Fenn van a *kődöke*. A *kődökre* rátészik a *dudát*. Lent a *kődöknek vála* van, azon van a *duda*. Van neki *hajtófája*, ammi-vel *tekerik* a köteleket“ (l. a IV. táblát).

Lényeges tartozéka a kompnak még a *bíbie*, melyről 1839-ben két tanácsi jegyzőkönyv is megemlékezik. Az egyik szerint „A Böldi Rév kompjánál lévő Bibitzhez szükséges van matska Pachér János Úrtól 50 pfk.-ért megvételni határozatván Ezen 50 pft. a Városi pénztárból kifizettetni rendeltetett“ (1839. május 4. Az 1839-es tanácsülési jegyzőkönyv 105–106. Vltár.).

A *bíbie* mivoltát Váradi így mondotta:

„A bíbic fenyőfából van, 7—8 szál összeálítva hevederrel. Úgy áll, mint a tutaj. A Tisza közepin van, vasmacskán még láncon lő van erősítve a Tisza fenekire. A kompkötelet az (t. i. a bíbic) tartya fönn, hogy nő írjen a vízbe. Ha gyűn a hajó, a kompkötelet lő kell eresztetni. A bíbic lapján van egy horogfa, ez a gója, ez tartya a kötelet fönn egy csigán. A bíbicen egy lámpának kell lenni íccaka. A bíbic mellett jobbrú vagy balrú min el a hajó vagy a lép. Bíbic keskeny vízen nincs.“

A bíbic madárnév és tárgynév jelentőségét „A gém, bíbic és gólya tárgynevek néprajzi és nyelvtudományi tanulságai“ című fejezet tárgyalja.

A komp virradattól alkonyatig jár a két part között, 1839. szeptember 26-án azt jelentette a böldi rév bérszedője, Kiss Ferenc, „hogy a' T. Megye végzései által a' révén való éjtszakai átjárás tilalmaztatván, a' Szentesi lakosok ezen tilalom ellenére is Éjtszaka a' kompa behajtatnak, erőszakkal áteveznek, a' Molnárok pedig szintűgy a' Szentesiek, mint a' Csongrádiak xr. fizetésért az embereket áthordani szokták.“

Az éjszakai átjárás szoros tilalmát, és az erőszakoskodóknak tüsténti lefogattatását a' Templomok előtt, valamint a' Szentesi Molnárokra nézve az utasok által hordásának szoros tilalmazását is kihíreszteltetni, a' Csongrádi Molnárokra nézve pedig az Ottani Fő Szolga Bíró Urat annak kihíreszteltetése végett, hogy Szentesen ez után minden Csongrádi lakosnak ki a Böldi rév bér szedője tzedulájával ellátva nem lessz, mint a' rév bér alól alattomosan ellillantottnak árúja Confiscáltatni fog, levél által megkeresettni“ rendeltetett (1839-i belsőtanácsi jegyzőkönyv: 253—54. Vltár.).

A DEREGLYE.

„Vannak ezek a lovas deregjekt, akkibe elter 6—7 ló. Vót rá eset, hogy nagy suha vót, nem birt menni a hajó-húzó ló a suháktúl: evvel a nagy deregjével, evvel vitték át a lovakat“ (a folyó tulsó partjára, ahol a hajóvontató ló előtt nem volt akadály).

„A deregje nyóc sukk szilés, 6 öl hosszú. Az eggyik vége szilés, a másik héggyes. A szilés, csonka vígivel áll a partnak, ott minbő a ló. — Hónaljig ír körülbelül az embernek a lovasderegje. A medérdészakája a fenékhen még a burkonyokon van széglve. Két-három vágóvedző van benne.“

A dereglye szó eredete nincs megfejtve (Bárczi: SzófSz.).

A LÁP.

Rác Imre szentesi öreghalász 1936-ban úgy értesített, hogy ezelőtt 50—60 évvel még lép volt a neve annak a fenyőfaszálakból összehevederezett vízi alkotmánynak, amit ma általában már Szentesen is tutaj-nak neveznek. A 'tutaj' jelentésű lép és a már említett lápos horog az 'úszó sziget' értelmű lép-től vette nevét. A lép szó eredetét Mészöly Gedeon fejtette meg a Szegedi Füzetekben (III. 86—143.).

Rác Imrének a lép-ről mondott magyarázata nyelvi és tárgyi tekintetben is igen fontos, ezért azt szószerint közlöm úgy, amint Rác mondotta:

„Fenyők össze vótak hevederézve (= faszegekkel egymáshoz voltak illesztve): huszonöt vót egy tábla. Máramarosbú gyűtt a Tiszán. Az eleje a víkonyabb felivel vót, másképp megakadt vóna. Víkonyabb fenyők szít vótak hasogatva, kifurkálták vastag fűrűvel körébe a kifűrt jukakon rászégezték faszegekkel a fenyőszálakra. A lápot a kereskedőknek hozták. A lápon almát, sőt, ölfát hoztak a Tiszán. Ezelőtt vige-hossza nem vót, úgy gyűtt a Tiszán. Két-három sorjával is. A lápot olájok hozták. Nagy evedzők vótak víkonyabb fenyőbű: dészka vót rácsinálva. Elöl is, hátul is (voltak evedzők). Sok virgán mentek azok keresztül, mire idáig írtek. (=Sok viszontagságon mentek azok keresztül, mire Szentesig eljutottak.) — Vót úgy, hogy szíjjelszórta őket a szél. A láp mán el vót adva Máramarosba, ide lőeresztettük (= a vízen leúszatták), vonaton visszamentek (t. i. az oláhok).“

Szentes Mező Városa 1749 október 10-én kelt Protocolluma szerint „2° Székelly György és Székelly Gergely Fél István úrnak a Kurcából való Lápallvának elhordásáért, a fának visszaadásán kívül 5. ftokra meg büntetteknek. Ad Instantiam edgy forint el engedtetett.

3° Fél István Úrnak edgy láp fláját a' Német Ács, Vámos Úr, Mátyás Révész és Tót Mátyás öt társaival, mindössze 9. Személlyek a' Kurczából el hordván, melly becsülteett ad f. 6. esik minden Személlyre xr. 40. mellyis adjudicáltatott, úgy mindazonáltal hogy Fél István Urainék a' három első Személlyeket tartoznak magok competens Bírájok előtt keresni, a háta pedig azon tilalmas actusért edgy-edgy márjásig meg büntettetett“ (Szentes város levéltára, Szentes Mező Városa Protocoluma 1740—1782.).

Ezek szerint tehát láp a XVIII. század közepén a Kurcán is volt, de az nagy valószínűség szerint nem a Tiszáról jött, hanem a Körösön.

Síma László idéz Szentes város levéltárából egy XIX. sz. eleji „Vásári vízen és szárazon való tarifá“-t, ebben olvasható a következő: „Egy szakasz fenyő vagy tölgyfaláptól, amelvet 2 ember kormányozhat 12 kr.“ (Szentes város története, 450.) Városi lt. régi iratok csomója 1070 szám.

Nagyanyámtól tudom, hogy volt a mult században Szentesen lápos-alma. Azt az almát hívták így, amit lápon hoztak a Tiszán. „Ez az alma tiszaháti alma vót. Akármijen fajta; apró, nagy vót, tiszaháti almának még lápos almának hítták. Téltre zsákokkal vettük a szentésiek.“

A lápos alma, a tiszaháti alma nemcsak Szentesen lehetett ismerős, más néven vagy akár így is, ismerték azt az egész Alföldön a XVIII. században is, mert Gvadányi így ír róla:

A gyümölcsnek van itt igen nagy divattya,

(t. i. a Tiszaháton)

Szálakon a Tiszán alföldre hordattya

Ki-ki; s' ott tserébe búzáért adhattya,

A' mellyet szekéren házához hozhattya.

(Gvadányi: Unalmas órákban való idő töltés. Pozsony, 1795. 3. lap)

Váradi Imrétől még azt hallottam, hogy „Alpáron a láp 2—2.5 méter hosszú vót, sziléssége 12—15 col, 2 col vastag. Rúddal taszigatta ěre-āra (az ember). Ijen láprú szokták a csíkot, ha l-csíkot fogni.“

A lápokat vagy mai elterjedtebb néven tutajokat az első világháború előttig eresztették nagy számmal lefelé a Tiszán. Kurcán lápot mai ember már nem látott.

A láp igen ősi szállítóeszköz. Munkácsi említi, hogy a hajónál (=egy fatörzsből kivájt vízi alkotmány) ősbibb „a több fatörzsből összecsatolt úszó alkotmány: a *tutaj*, melynek régi alkalmazását az ugor népeknél a vogul vízözön regék is igazolják, ahol t. i. ama világpusztító csapás elől nem bárkán, vagy hajón (mint a sémi népek mondáiban): hanem «hét darabból álló nyírfatutajon» menekülnek az őseimberek (l. Vogul Népk. Gyűjt. I., 68., 70.). A vogul-osztják *porä*, *por*, zürjén-votják *pur* 'tutaj' jelentésű szóknak alakilag pontosan megfelelő a magyar *para*, mely ... tulajdonképpen 'úszó fa' (Munkácsi: Ethn. IV, 268.).

Hogy az 'úszó-fa' jelentésű *para* 'tutaj'-t és 'a háló felső inán lévő úszó fá'-t 'hársfahaja'-t, 'fűzfá'-t, 'topoja-nyárfahaja'-t is jelenthetett arra jó bizonyíték az, hogy Szentesen a *cĕtkiny*-bél való, marázsan lévő hálófenntartó, hálóúsztató neve: *tutaj*: „Cĕtkinybű csinálunk háromágú tutajok at, azt fĕlfűzzük zsinóbra- jó erős spárgára. Minden tutajt hat colra egymáshon.“

A HAJÓ, A CSÓNAK ES A LADIK.

A szentesi hajó egy darab tölgyfából kivésott 14—16 méter hosszú csónak. A vogulok és osztjákok is használják ezt a fatörzsből vájt vízi alkotmányt, melyet az északi vogulok és északi osztjákok *xāp*-nak hívnak (Munkácsi: Ethn. IV, 268). A Tisza szentesi szakaszán ma már nincs hajó, ami a Váradi Imréé volt, már erősen meg van rongálódva és a Csongrádmegyei Múzeumba került. Hajó nincs már a Körös torkolatánál sem.

A XIX. sz. elején „Halászhajótól 12 kr.“ tarifát szedtek (Síma: Szentes város tört. 449., Városi lt. régi iratok csomója 1070 szám.).

Váradi Imre szerint „a hajó fa rába lakik a halász: ott tanyázik. Az elejibe van a hal, oda csurog a víz. A két ríszt közt magábúl a tölgyfábú van elrekesztve.“ Ez a rekeszték azonban Váradi volt hajóján már nincs meg.

Mivel az egyetlen szentesi nagy hajó ma már csak minden tartozéka nélkül látható, ennek egyes részeit megnevezem ugyan Váradi adatai alapján, de azokat megmutatni már ő sem tudta, csak mondta, hogy ez is volt rajta, az is...

A nagy-hálós hajónak van őrtőkéje és fartőkéje: ez keményfa. A dĕszkája, amit Váradi tat-nak is mondott, közepen ki van fúrva: ez a lyuk az őrfafíszék. Ebbe jön az őrfa, ez egy karó. Az őrfa végén fent van az alacéság. Az alacéság: vékony kötél: azért vékony, hogy ne hajóljen le nagyon az öble: fészĕsen ájjon. Az alacéság az emberekig 30 ölnvire van kihúzva és három ember húzza a parton. Az alacéság öble: a kötiĕlnék az őrfától az emberekig tartó lehajlása. A nagyhajón az őrfa kivótcsar-

nokolva. A csarnok: kötél srégan az őrlához. A hajó bordáját burkony néven hívták. Meg kell említeni a kolompot, erre kötötték a gúzszt kötélből. A hajón volt még a buktató-fa: az is vísís volt, vagyis a hajóból volt kivésve. A buktató-fára akasztotta a halász a kece-kötelet, ha nem fogta. „Sziklonytartó jobb felől vót. A sziklony búrbú van. A ladik ódalára erősítik, az evedző gyün ide bele, úgy fúrja a vizet: sziklonvoznak.” Sziklonvozni félkézzel szoktak, másik kézzel fogják a kece-kötelet.

Az evedző v. övedző részei: 1. kamattya, 2. szára, 3. feje. Ez a kórmányevedző (l. a IV. táblán E). Ha az evedzőnek kamattya, tehát fogója nincs, vágó-evedző a neve. A hajó, csónyak, ladik fontos tartozéka még a szapoj. A szapoj fűzfából van kivésve. A víznek a csónyakból, ladikból való kimerésére szolgál (l. a IV. táblán F).

Mint már említettem, a nagyhalós hajó régen egy darab keményfából volt kivésve. Most már deszkából készítik és ezt csónyak-nak hívják.

Régen volt még a Tiszán bocskor-hajó is. Elbirt 6—700 mázsa valamit. Aztán volt még böggős-hajó: a búzát ezelőtt azon szállították.

A ladik: kis csónak, ma már jobbra csak ilyenek láthatók a Tiszán, a Körösön meg a Kurcán. Mind a ladik, mind a csónyak szláv eredetű (Munkácsi: Ethn. IV, 269, Bárczi: Szóf.Sz.).

VÍZI-MALMOK.

A Kurcán meg a Tiszán sok vízimalom volt még a múlt század közepén is. Fényes Elek azt írja 1839-ben, hogy Szentesen „Vízi malom van a Tiszán 31” (Fényes: Magyar Országának mostani állapota IV, 166.).

A tiszai vízimalmok a Görgye meg a Csóté nevű vizeken bementek áradáskor a Kurcára, de még a nagy víz elhúzódása előtt újra kimentek a Tiszára. „Nagy vízkor behúzódtak a Kurcára. Még Szentesen vótak vízi malmok nyócvanba (1880.) is” — mondotta Várad Imre.

Az 1839. évi február 18-i tanácsi jegyzőkönyv azt mondja: „Számvevő Hadzsy György úr jelentvén, hogy Miketz Mihály úr, ki a három vízi malom tartása iránti jogát fentartani kívánván, ámbár jelenleg tsak két malmot bírna, még is hármat maga nevére íratott, miután a 3-ik malmát Serkédi Istvánnak és Borsos Mihálynak subarendába adván, attól mind ő, mind a nevezett Subarendánsok az árendát megfizették, annak visszafizetését kéri; továbbá előterjesztvén, hogy Borsos Mihály a vízi malmát az összeíráskor fel nem adta, s ennél fogva azt nevére rovatni kérvén. A subarendába adott malomtól fizetett tartozás a' mennyire azt a' meg nevezett Subarendánsok is meg fizették, Nemes Miketz Mihály úrnak visszafizettetni, az összeíráskor fel nem adott Nemes Borsos Mihály vízi malma utánni tartozás nevére rovatni határozatott” (Belső Tanács jegyzőkönyve, 1839, 50—51. l.).

A szentesi tiszás malmos gazdáknak rendszabályai is voltak, ezeket azonban a rendezetlen és 50 év óta állandóan pusztuló városi levéltár-

ban nem találtam meg: „A' Szentesi Tiszás malmos gazdák rendszabálya inak megerősítések or Biztosul választott Nagy János Tanácsnok Úr valamint akkor, úgy jelenlegis ezen hivatal alóli feloldoztatását kérvén Helyébe Számvevő és Tanácsnok Hadzsy György Úr választatott“ (1839. márc. 19. — 1839-es tanácsi jegyzőkönyv 76.).

Hogy milyenek voltak ezek a szentesi vízimalmok, mi nevük volt alkatrészeiknek, milyen lisztet őröltek: ma már senki sem tud erről semmit. Annyit hallottam, öregek még emlegetik, hogy a vízimalmok nagyon finom lisztet őröltek. Azt is tudja még egyik-másik vén ember, hogy a szentesi vízi malmok hajóinak tombác volt a neve. „Visített hajó, egy darab fábú vót.“ — Ennyi az egész.

Eltűntek a vízimalmok, velük együtt kipusztultak a vízi molnárok is e mesterség nyelvi kifejezéseivel együtt. Így alakítja az életforma változása magát a nyelvet is.

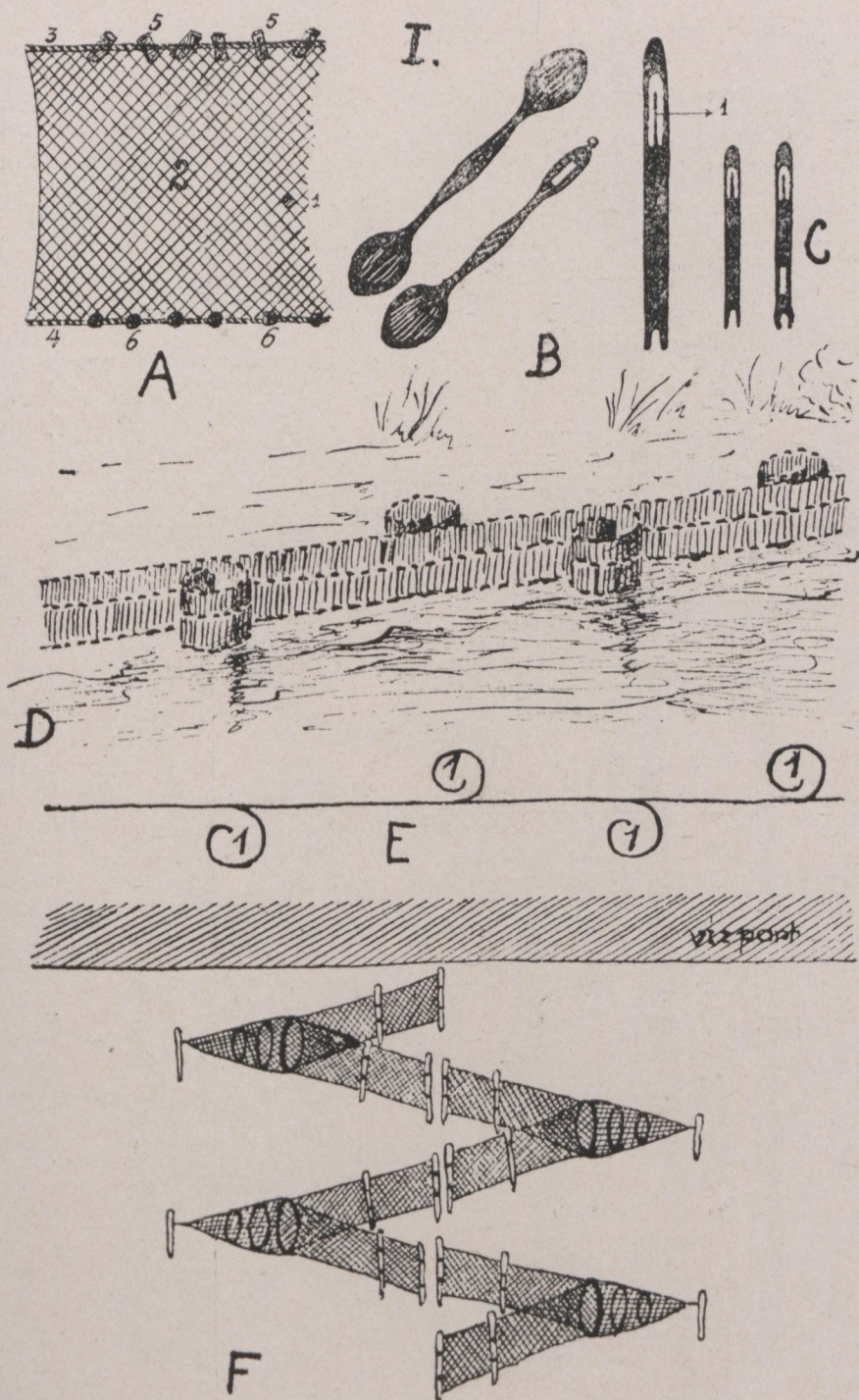
UTÓLAGOS MEGJEGYZÉS ÍVİK SZAVUNK EREDETÉHEZ.

„A halak *ívása* és az *ívik* szó eredete“ című fejezetben megírtam, hogy az *ívik*, *ívnak* (= 'laichen'), *ívás* (= 'das Laichen') eredetileg *pívik*, *pívnak*, *pívak* (= 'laichen'), *pívás* (= 'das Laichen') volt, és ezek a 'fechten' jelentésű *pí* szóból származnak.

Munkám nyomdai tördelése után arra figyelmeztetett Szóts Jenő, hogy a német *laichen* (= 'ívni') szóval egy tőről való angolszász *lācan* ezt teszi: „sich hastig bewegen, spielen, fechten“ az ugyancsak angolszász *lāc* meg ezt jelenti: „Spiel, Kampf, Opfer, Gabe“. (Falk-Torp: Norwegisch-dänisches Etym. Wb. I. 630.). Ugyanezek a nyelvészek a dán *leg* (= „vom Samen und den Eiern der Fische und Frösche“) szót természetesen egy eredetűnek tartják az újfelnémet *Laich* = 'ikra' szóval, és ennek a dán *leg* szónak halászatban használatos jelentéséről szóról-szóra ezt olvassuk: „*Leg* braucht man auch von dem Fortpflanzungsakt der Fische, indem dieser oft unter spielenden Annäherungen zwischen den Geschlechtern vor sich geht“ (i. m. I. 631.).

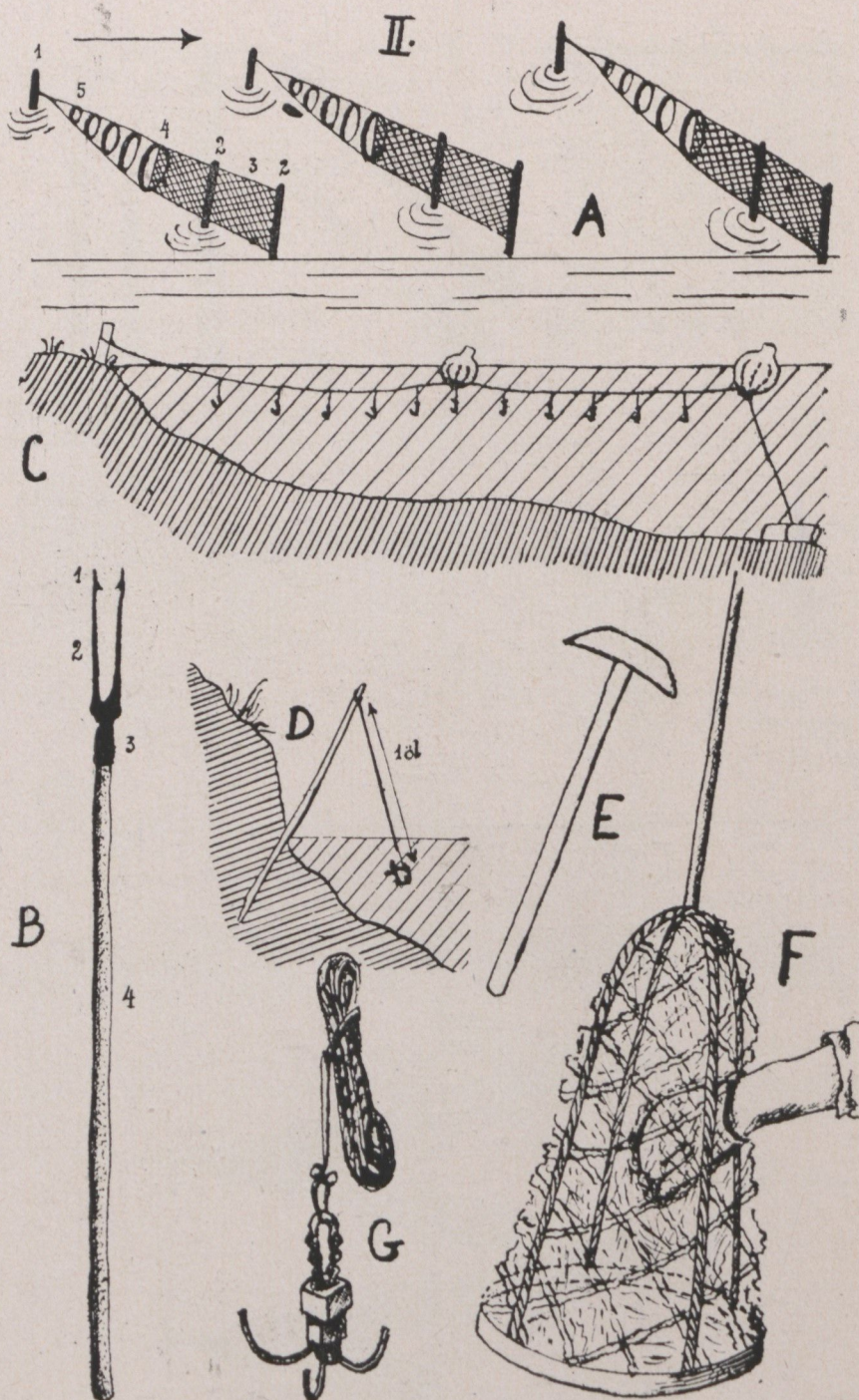
Hasonlítsuk ezt össze azzal, amit az öreg Váradi mondott az *ívik* jelentéséről, és akkor megállapíthatjuk, hogy a német *laichen* és angolszász *lācan*, dán *leg* itt idéztem adatai újabb döntő bizonyítékok a magyar *ívik* eredetének kifejtettem igazolására.

Nyíri Antal

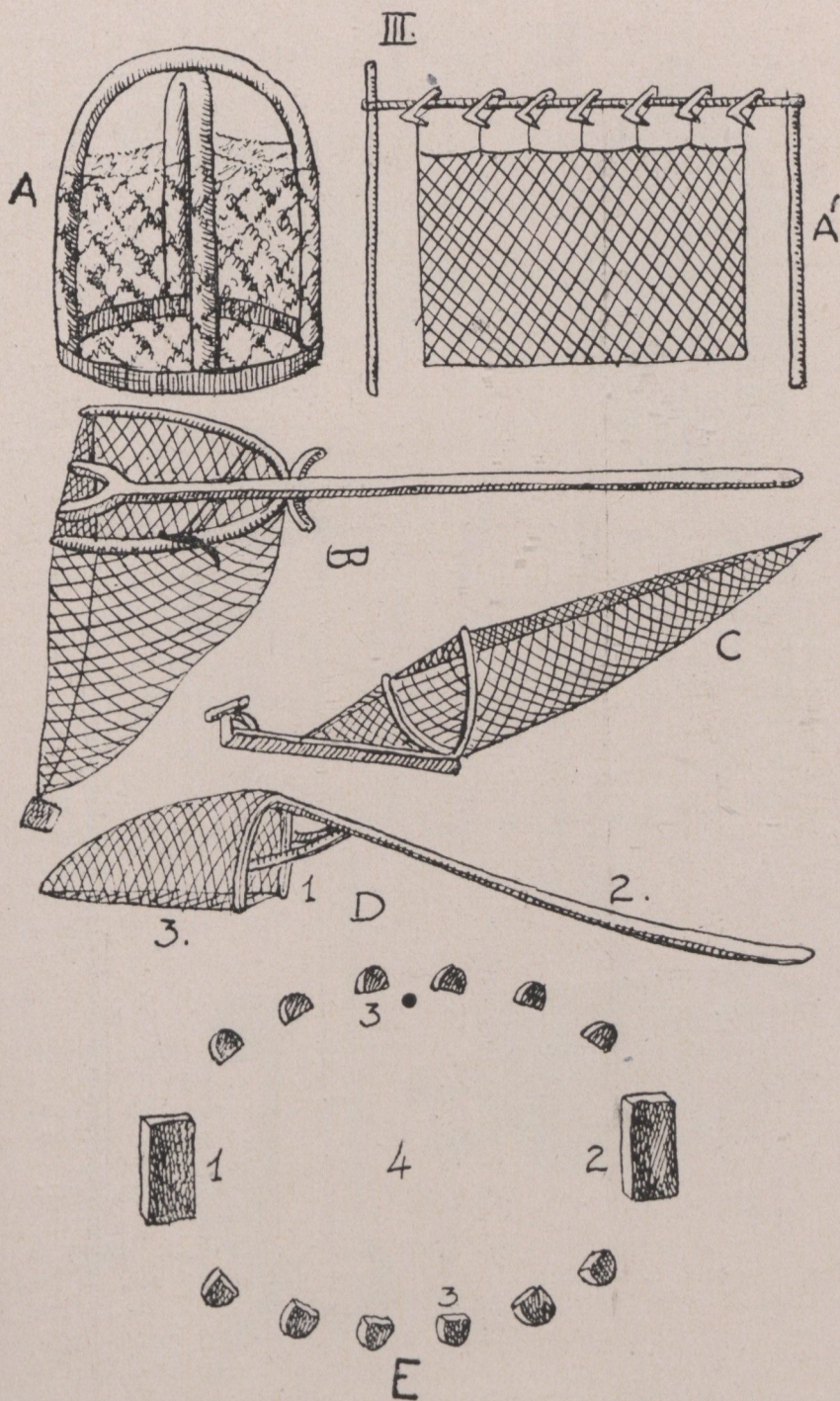
A rajzok magyarázó szövege a 275. lapon van.
 Le texte à expliquer les dessins se trouve sur la page 275.

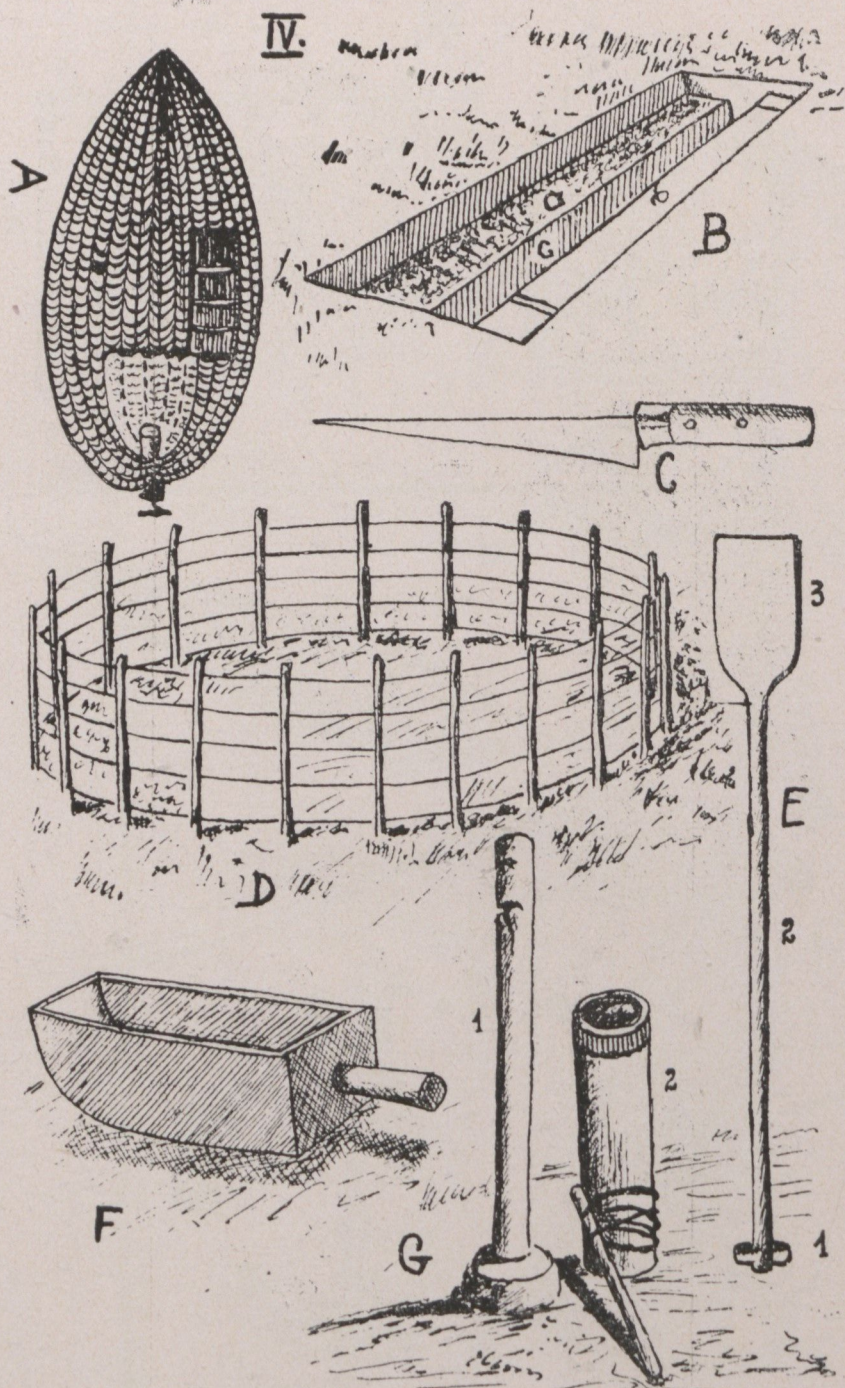
A rajzok magyarázó szövege a 276. lapon van.
 Le texte ^aexpliquer les dessins se trouve sur la page 276.

A rajzok magyarázó szövege a 276. lapon van.
 Le texte à expliquer les dessins se trouve sur la page 276.

A rajzok magyarázó szövege a 276. lapon van.
 Le texte à expliquer les dessins se trouve sur la page 276.

I. TABLA.

- A. A háló részei. 1. a szeme, 2. a lélés, 3. a parás-in, 4. az in vagy ajja, 5. para, 6. ólom.
B. Ólomöntő kanalak a Csongrád-megyei Múzeumból.
C. Hálótű, 1. nyelve.
D. A szentesi vész rajza Váradi Imre utasítása szerint. A víz mélysége 2—3 sukk volt.
E. A szentesi vésznek Váradi-készítette felülnézeti rajza, 1. vész-fej.
F. Állóvizbe rótába rakott varsák.

I-re PLANCHE.

A) Les parties du filet. 1. la maille (a szemé), 2. le filet proprement dit, sans accessoires (a lélés), 3. le tendon pourvu de petits instruments destinés à maintenir le filet à la surface de l'eau (parás-in), 4. le tendon ou le fond du filet, 5. accessoire fait de jonc, d'écorce de peuplier ou de saule, qui maintient le filet à la surface de l'eau. (para), 6. plomb.

B) Cuillères à couler du plomb, dans le Musée du comitat Csongrád.

C) Aiguille à filet. 1. sa langue.

D) Le dessin de la Bourdigue (vész) de Szentes, fait d'après les indications de Imre Váradi. L'eau était d'une profondeur de 12 ou 18 doigts.

E) La bourdigue de Szentes vue d'en haut. Dessin fait par Imre Váradi.
1. Tête de bourdigue.

F) Nasses déposées en ordre (róta) dans une eau dormante.

II. TÁBLA.

- A. Folyóvizbe rótába rakott varsák. A víz folyásának irányát a nyíl mutatja. 1. fejkaró, 2. szárnya-karó, 3. szárnya, 4. a fej, a jól látható 5. a brincesz, 5. a belső versike helye.
B. Kis-szakállú újabb szentesi szigony. 1. szakáll, 2. ága 'szigonyág', 3. köpűje, 4. nyelc. A nyelc 3—4 öl hosszú rúd volt.
C. Lápos-horog.
D. Csapó-horog.
E) Puttyogató (a talpa szokott felfelé lenni).
F. Reginás-tapogató (a rúdja nagyon hosszú).
G. Komendát Bálint kátkánya. Váradi Imre szerint ennek Szentesen föntő a neve.

II-e PLANCHE.

A) Nasses déposées en ordre (róta) dans une eau de rivière. La direction du cours de l'eau est montrée par la flèche. 1. pieu de chevet (fejkaró), 2. pieu d'aile (szárnya-karó), 3. aile (szárnya), 4. la tête avec les 5 cercles bien visibles. 5. la place du cœur du filet (versike).

B) Foëne plus récent de Szentes, à petite barbe. 1. barbe, 2. dent „dent de foëne“, 3. douille (köpű), 4. manche. Le manche en était une perche de 3 à 4 toises de longueur.

C) Hameçon flottant sur la surface de l'eau. (Lápos-horog).

D) Hameçon à ferrer le poisson. (Csapó-horog). C'est un seul ha

meçon qui est à peine plongé dans l'eau; le manche en est enfoncé dans le rivage abrupt du fleuve, de là l'ameçon atteint l'eau du remous.

E) Instrument dont on frappe l'eau pour produire un son pareil au coassement. Il sert à réveiller et à prendre le silure. (Puttyogató). La semelle (la partie dont on frappe l'eau) en est tournée ordinairement vers le bas.

F) Tirasse à manche. Reginás tapogató. (la perche en est très longue). C'est un instrument pareil à une ruche sans fond, fait en osier.

G) Katkány de Bálint Komondát. D'après Imre Váradi on le nomme fentő a Szentes. Il sert à ramasser les instrument de pêche restés au fond de l'eau.

III. TÁBLA.

A. Síma-tapogató.

A. Marázsa. Fent jól láthatók a cátkíny-ből való tutajok.

B. Bukorszák. A végén téglá vagy lóálkapca.

C. Lilk-háló.

D. Kaparó-háló. Részei: 1. kámvája, 2. nyele, 3. ajja.

E. A jég alatt való halászat. 1. bődő-lík, 2. kivővő-lík, 3. vezér-líkek, 4. a tanya.

IIIe PLANCIE.

A) Tirasse une. (Síma tapogató).

B) Marázsa. Une sorte de filet à grandes mailles. En haut, les radeaux en jonc sont bien visibles.

B) Truble ronde. (Bukorszák). Au bout il y a une brique ou une mâchoire de cheval.

C) Sorte de filet (Bálleggháló).

D) Filet-grattoir. (Kaparó-háló). Ses parties: 1. la margelle (kámvája), un osier recourbé sur lequel le filet est fixé, 2. le manche, 3. le fond.

E) Pêche sous la glace. 1. Trou pratiqué dans la glace pour descendre le file, 2. trou fait pour sortir les poissons, 3. petits trous qui réunissent les deux précédents (trous-guides = vezér-lékek), 4. endroit où le pêcheur s'est fixé, c'est à dire où il a jeté son filet pour la pêche.

IV. TÁBLA.

A. Budár (haltartó-szerszám). 1. a suhatőke, ahonnan az ágak erednek, ezeket befonják. A rajz világosabb rész jól mutatja a suhatőkéből kiinduló ágakat. Fent az ajtaja.

B. Halhasító-árok, Váradi Imre utasítása szerint rajzolva. a) patka, b) asztal, c) árok.

C. Váradi Imre halhasítókése.

D. Száritó. Váradi Imre utasításával készült rajz.

E. Kormány-ovedző. 1. kamattyá, 2. szára, 3. feje.

F. Szapoj, a víznek a csónakból való kimerésére.

G. A bökinyi tekerő. 1. ködöke, 2. duda, amit a ködökre húznak, 3. vála, 4. a hajtófája. — Arra való, hogy a kompötelet lejjebb vagy feljebb vegyék, vagy lecresszék a vízbe, ha hajó jön.

IVe PLANCHE.

A) Budár. Instrument à conserver les poissons. 1. tronc (süha-töke) d'où les rameaux sortent qui sont tressés de jonc. La partie plus claire du dessin montre nettement les rameaux sortant du tronc. En haut, la porte en est visible.

B) Fossé à fendre les poissons, dessiné d'après les indications de Imre Váradi, a) banquette, b) table, c) fosse.

Couteau de Imre Váradi servant à fendre les poissons.

D) Séchoir. Dessin fait d'après les indications de Imre Váradi.

E) Aviron de gouvernail. 1. poignée (kamattya), hampe (szára). 3. tête (feje).

F) Szapó: vase servant à vider l'eau du canot.

G) Le cabestan de Bökény. (a bökényi tekerő). 1. son nombril (kődöke), 2. la cornemuse tirée sur le nombril, 3. ses épaules, 4. le bois à mettre la machine en mouvement (hajtófa). Cet instrument sert à monter ou à descendre les câbles du bac ou les faire submerger sous l'eau quand un bateau approche.

Szójegyzék.

A címszó kövér nagybetűvel van szedve, az irodalmi helyesírás szerint. Utána következik az illető szó a szentesi halászok kiejtése szerint, nagyolt fonetikai írással. De ha a címszó azonos kiejtésű és írású a szentesi halászok nyelvébeli kiejtéssel, nincs utána külön leírva a nyelvjárási alak, mert az úgyis azonos a címszó írásával (pl. *akadó*).

Az összetett szavak mindíg ott keresendők, ahol az összetétel utolsó tagjának van a betűrendi helye (Helytelen az újabb szótáríróknak az az eljárása, hogy a szavak betűrendi helyét az összetétel első tagjának kezdő betűje szerint állapítják meg. A „ki-adás” nyilvánvalóan nem a „ki”, hanem az „adás” alá tartozik.). E szerint tehát a „seb-csapat” nem a „seb” alatt keresendő, hanem a „csapat” alatt, bár utalok rá az előtag betűrendjénél is.

KI-ADAS: Nagyhálóval való halászás kezdetekor a kötelet kidobják a parton álló laptárosnak, ez a kiadás.

AKADÓ: A szirtől a vízbe bebukdolt fatuskók az akadók. »Az akadó a hálót összetipi.« — »Az is mégesik, hogy akadót hoz a víz a lágyódarra, de azt kivészi az ember.« — Akadót olykor a halász is tesz le, hogy a halak ahhoz rakogyanak. »Hót vizekbe lehet akadót lerakni. Ojan hejjen, hogy azt bő lehessen keríteni.«

ALÁ: »Víz alá övedzenek« (vagyis a vízzen alá, vízzel szemben nem lehet nagy hálót kivetni).

ALATTSÁG: alacesség: vékony kötél, egyik vége az őrfá végén fent van, másik vége a parton van. Az alacesség az emberekig 30 ölnyre van kihúzva és három húzza a parton. A hajó tartozéka. L. még: öböl.

ALJ: Csak 3. sz. raggal: ajja. Valaminek az ajja ott van, amerre a víz folyik. Csárdajja: a csárdán a víz folyása irányában lejjebb lévő halászó hely, tanya neve a vízen. Kompajja: a kompon alól lévő tanya neve a vízen. Limányajja: a limányon alól lévő víz a símadérikon. L.: eleje.

BE-ÁLL: »Az élő-víz nem zajlik, a' csak

béál.« »A lágyódal szíle béál hamarabb, mint a seb.« L. zajlás.

NEKI-ALL: »Víz fojásná, fokokná nekiál a hal (=a víz folyásával szembe)

ÁLLÍT: állít. Az új háló készítéséről azt mondják: új hálót állítunk. L. csinál.

ÁLLÍTÁS: állítás, 10 öl vót eggy állítás, 10 állítás vót eggy háló (=tiszai nagyháló. A Balaton 30 állítás volt egy háló.)

LÁPOS-ALMA: Azt az almát hívták így, »amit lápon hoztak a Tiszán. Ez az alma tiszaháti alma vót. Akármilyen fajta: apró, nagy vót, tiszaháti almának még lápos-almának hívták. Téltre zsákokkal vették a szentésiek.«

ÁLLVÁNY: álvány. Karókra volt alkotva. Azon ült a halász a Tisza partján. Az emeli hálójával onnan leste a halat.

MEG-ALSZIK: megalszik. »A paprikásnak (=a halpaprikásnak) még kell alunni kocsonyának.«

APACS: A lapsoló két végén 7—8—9 sukk hosszú egyenes, vastag karó. Arra szolgál, hogy a léhist kifeszítve tartsa.

KIS-APACS: »A nagyháló hátujáná van a kis apaes: gömböjű rövidebb fa.« A léhis kifeszítésére.

NAGY-APACS: »Az elejíné (a nagyháló elejínél) van a nagy-apaes. Ez gömböjű fa, ojan vastag, mint a gémeskútak ustorfájának a vastagabb része. A nagy-apaes azír van a háló elején, hogy nő húzza össze nagyon a léhist.« A nagyháló tartozéka.

APAD: »Apat a víz.« Mondják, mikor a víz lejjebb megy. L. még: víz, anya-víz.

ÁR, ár-tér l. kiöntés.

ÁRADÁS: az áradó, azaz sebesen terjedő, hullámozva továbbhaladó folyóvíznek van áradása, mikor az olyan földet érint, ahol addig nem volt víz. A már kiáradt víznek nagy-víz a neve (l. ott). »Jégerediskor a limányba fogják a halat még sebős áradáskor.« »Ha jégeredis van, vagy nagy áradás, akkor a szütrű átveri a halat a limányra a jég még a nagyon sebős víz.« L. még: víz, nagy-víz.

HASÍTÓ-ÁROK: A hal hasítása a hasító-árokba történt. Ez az árok »2 öl hosszú vót, négy-öt asszony eltért benne.« A maga korában (a múlt században) inkább csak ároknak hívták. —

HASÍTÓ-ASSZONY: A hal hasítását asszonyok végezték. Ezek voltak a hasító-asszonyok. Váradi Imre édesanyja »híres hasítóasszon vót.« L. még: fel-hasít, hasító-árok.

ASZTAL: A hasító-ároknak a patkával szemben lévő része; deszkának is nevezték, mert deszka volt a lenyesett árokpartra téve.

ÁTLAG: »Fordítani kell sokszor a halat (a nyárson), hogy átlag (=átalig.) meg-süjjön rőndesen.«

AZALOG: »Nem szabadna a szilirek felázalogni« (=felázni).

BAGDÁCSOLÁS: »...ugy az ebek is... tsak látatlanuk tartván a nyulaknak mellettök 's környölöttök való bagdácsolásokat« (1750—51. Ref. Ekkl. Hist.).

BAJUSZ: »Bajusza majd minden halnak van, a haresának nagy, hosszú, a süllőnek ninesen.«

BAKSÓ: »kisebb, mint a gém. Ahun bakesó, gémsára van: ott halnak kell lenni. Falkástul jár a bakesó: topognak.« Vö.: 'gém-sára.

BAKTA: »majd ojan, mint a bibie, esak hogy nagyobb. Az is ott il a rítbe, ojan hamuszín még fehér van benne. Kiát úgy, mint a bibie, esakhogy másf'jta hangja van.« A ló-esér másik neve.

BÁL: egy bál 25 font. A szárított halat bálba rakják.

BÁRKA: haltartó. Deszkából van össze szegelve, az oldala ki van furkálva, hogy a víz bemehessen, de a hal ki ne szökhessek belőle. Van neki ajtaja, rajta rekesz=retesz, lakat. L. még: budár.

HEGYES-BÁRKA: hegyes-bárka: nagy halászok haltartója.

TONKA-BÁRKA: csapott végű (a hegyes ellentéte), kishalászok, kecéscsek haltartója.

EL-BARKÁZ: a hálójával megfogott halat barkedába teszi. »Mikor mán kigyütt az

egisz háló, kivészik a halat, ammi van, elbárkazzák.»

BÁTOR l. bálor-víz.

BENCŐSÖ: Régebben a horognehezék nem téglá, hanem »kifűrt termiskű vót.« — »Abba kötöttik bele a horogdérékat.« Ez a bencső.

HALASZ-BÍRÁK veflak Szentesen a XVIII. sz.-ban, »akik eskül tettek arra, hogy a jövedelem egy harmadát a város főbírája kezébe szolgáltatják« (Síma: Szentés tört. I. 244.).

BEL: —, bele. A hal belső része, ami chetetlen. (A dürgenes) »Męgsült. Kivęttük, a búre lęgyün egy darabba. Kihasıttuk, a belit kidobtuk.« — »A halat męgpueojja az embęr, belit kiveti.«

BERZ: bęrz. Az a kis fa, mellyel męrik az üttist. Egy ember szabja az üttist a bęrzzel, a másik a tüvel veri fęl az inra a hálót, az alsó inra is, felső inra is egyformán. Eggy bęrzeli, kettő veri: az egygyik az inat, a másik a parát. A felső inon is męg az alsón is egyforma hosszú hálónak kell lęnni. Nem szabad, hogy fęre húzzon, nem szabad, hogy kajszujjon. L.: ütęs.

BÓNÉ: Szentesen a régi halászok vasból való lyukas golyót húztak a hęgyes-kecére. Ennek a hálónehezéknek a szentesi halászok közt bóné a neve. A bónét kovács csinálta. Váradı szerint a bónét akkor használták, mikor męg ólom nem volt.

BÍBIC: 1. »A bíbie ojan zsombikos hej-
jekęn szeret. Szíkhátın. Ojan zsombikos
az, ott tojik a zsombiknak a tetejın. A
ríftbe sok vót az elótt. Kiabál: bíbie, bí-
bie! A bíbie bogarász.« — 2. »A bíbie fe-
nyőfábú van, 7—8 szál össze álítva heve-
derrel. Úgy ál, mint a tutaj. A Tisza kö-
zepın van, vasmaeskán męg láncın lę van
erősítve a Tisza fenekire. A kompkötelet
az (a bíbie) tartya fęnn, hogy nę frjęn a
vízbe. Ha gyün a hajó, a kompkötelet lę
kell eresztęni. A bíbie lapján van egy
horogfa (X alakban), ez a gója, ez tartya
a kötelet fęnn egy esigán. A bíbicęn egy
lámpának kell lęnni fecaka. A bíbie mel-

lett jobbrú vagy balrú mín el a hajó vagy
a lip. Bíbie keskeny vízęn nines«.

HAL-BOKOR: hal-bukor, »halcsopotı.
»Mikor lęmın (a háló), osztán ott van a
hal-bukor, lötyögteti (a halász a hálót,
vagyis rángalja) męg szurkájja egy hosz-
szú rúddal, kőti fęl a halakat.« L.: bokor-
szak.

OLDAL-BORDA: ódalbordája (potyká-
nak van).

BÖR: bür: »a hal vékony bőre. Az apró
dürgenes a parázson megsült »Kivęttük,
a búre lęgyün egy darabba.«

BŐ: bü, l. bő-seb.

BŐSÉG l. háló.

BUDÁR: Régen haltartó szerszám volt,
ma már csak bárkát használnak. A budár
vesszőből font. »Mind a két víge hęgyes,
az ajtaja a tetejın van. A budárt kötöttik
fűszfavesszőből. — Beletért 50—60 kiló hal
a budárba« — L. męg: suha-tőke bárka.

BUGGY: (a százmá nevű háló buggya).
»Mindęn tíz szemre (=hálószemre) fęl vót
kőtvę ojan buggy, ammibe męgált a hal.
A buggy saját hálójábú vót.«

BUGGYOS l. buggyos-zacskó.

BUKTATÓ l. buktató-fa.

BURKONY: »a hajó, dęreglye, komp
bordája.« Elsőbb a két órtókéhęn (vas-
tag tölgyfagerenda) szęgelik a feneket,
męg mindęn burkonyhon. Van 10—12 bur-
kony.«

CETKÉNY: cętkíny. Az cresztő-háló és
a marázsa-háló tetejében »cętkíny van pa-
ra hejjętt. A cętkíny ojan, mint a kutya-
tej, ártęręn van. Fűteni in jó.« »Ojan ke-
mny, mint a fa.«

CIGÁNY l. cigány-víz.

CIKLONY, CIKLONYOZ l. sziklony,
sziklonyoz.

COMPO »Itten vót a Kureába ezelőtt sok
compó. Fogtunk 20—30 kilót egy varsá-
val. Neki vót tíve a járásának. Megnyól
ojan másfél-két kilósra. Tóba van inkább.«

EL-CSAP: a hálót a csónyak szęgęröl
kiakasztja és a vízbe veti. »Azır kellett
két embęr, hogy az eggyik vígın is eggy,
a másik vígın is eggy a dęregjébe, oszt
ęcęerre csapta el« (a százmát).

ÖSSZE-CSAP l. csapkod, hal, ívik, ver.
SEB-CSAPAT „a szirt mellett folyó sebes víz.” »A szirtba van a sebesapat, az mindig megláccik, mer szélbe is fínyös. A sebesapat az örvény. Fínyes, egyenős, sebes. Ha nagy szél van, alszél, úgy hogy nekifú a szél, belefú, ott van legerősebb hullám.« A sebesapatnak van töcsérje. Itt van az örmény v. örvény. — L. még: örvény, bő-seb.

CSAPKOD: »Csapkod (a hal iváskor), oszt összefojik (az ikra).« L. ívik, összecsap, ver.

CSARNOK: Kötél srégán az őrfához. A hajó (l. ott) tartozéka.

KI-CSARNOKOL: »A nagy hajón az őrfa ki vót csarnokolva«, azaz kötéllel srégán az őrfához volt kötve.

CSAKLYA: csákja. A komp állandó szerszáma. A kompon négy csáklya van.

CSEKÉLY l. csekély-víz.

BE-CSELLEN: bécseellen. Megtörténik, hogy a rúd-hajtró-líken át vezetett rúd nem találja el a következő lík-et. »Kopogtattya a jeget a rúd, akkor megtuggyuk, hogy jre csellent-é be a tanyába, vagy kifelé.«

CSEREPCSÍK: A horgokat cserepesíkhá szedik össze. A nélkül nem is lehet a horgot szárítani. Minden vég horognak kell egy cserepesík. A cserepesíkot fenyő vagy fűzfából csinálják. Kivésik a közéjét, hogy a horgot a cserepesík kivéselt közepére fel lehessen szedni.

CSÉR: »Hosszú óra van neki, két col hosszú. Csérrog. Csak az apróbb halat tuggya kikezdeni. Az Alsóritén, az Ónoditanyánál ott tanyázik mind az a sok csér. Ott gázolja a vizet.«

FEHÉR-CSÉR: fehér csér. »Ahun nagy, fehér csérek vannak tavakba, kubikokba, ott van hal. A csér avval jl.«

KIS-CSÉR: kisesér.

LÓ-CSÉR: Derzsi szerint »Magyarországon ritka madár, ezért nem valószínű, hogy a nép ismerne és külön névvel nevezte volna el.« Viszont Váradi szentesi öreghalász így mondotta.

HAL-CSÍK: »Ijen láprú (=tutajról) szokták a csíkot, halcsíkot fogni.«

CSINAL. Hálót csinálunk: fótózás, röpérálás. L. még: állít.

CSONT: A kusza-kece alsó inán 9 esont van (lólábszáresont, hálónéhezéknek). Minden esont után van egy ólom. A esont arra való, hogy »a sárba ne üjjön el«, az ólom meg arra, hogy »a gödrökbe levigye a hálót«, mert a Tisza fencke gödrös.

FEJ-CSONT: a potyka fején.

LÓ-LÁB-SZAR-CSONT l. esont, hegyes kece, kusza-kece.

CSÓNAK: csónyak: deszkából készült kis csónyak.

CSÖRGŐ: l. csörgő-kaeca.

CSUKA: »Az is mégnýöl ngy-öt kilósra is. Kapó hal.« 1744: »olylan irigy vagy, mint a csuka!« »Csukát fogtam« az a gyerek mondja, aki a jégen elesik.

DERÉK: dërik. A patony egyik végére van kötve a horg, másakra a dërik, ez vastagabb spárga. L.: patony.

SÍMA-DERÉK: síma-dërik: a kanyar ellentéte. Azt a folyószakaszt nevezik így a halászok, mely egyenes, nem kanyarog. Partja nem olyan meredek, mint a kanyar szirtja, hanem lankás, alacsony.

DESZKA l. asztal, tat.

INAS-DESZKA: inas-dëszka. Keresztben van téve a hajó első felében. »Az inéktél karikába van szédve az inas-dëszkára, hogy a fojhasson szípen magátú bele a vízbe.« — Nagy-hálóval való halászatkor.

LÉHIS-DESZKA: léhis-dëszka. L. fojlyik.

PARÁS-DESZKA: parás-dëszka. »A parás (=a parás in) a parás-dëszkán még a léhis dëszkán hosszára van szédve.« Nagy-hálóval való halászatkor.

DOMJÓKÓ: »A domjókó fehér fajta hal. Piros a szárnya, azir elnevezték domjókónak. Finom, húsos hal, mégnýöl ojan kilósra. Rövid, vastag, sujjos hal. A Nagy-Koneba fogtam két mázsa domjókót, mikor bënt vótak az oroszok« (1945-ben; Váradi).

KEDŐL: kidül. »Azir ritkább az elején (a nagy-háló), hogy bátrabban hajójjon,

könnyebben düjjön kifelé a parthon.« L. még: lang.

TARKA-DUBÉR: »A tarka dubér ojan crös pitykéjü, csak úgy, mint a compó. Mëgnyöl ojan kilósra. Nem szálkás hal. Apró pitykéje van neki.«

ELEJE: Valaminek az eleje ott van, amerről a víz jön. Labodár eleje: a Labodár nevü örvínynek a felső része, ahonnan a víz jön. L. még: alja.

ELSŐ-EMBER. »A nagyhálóná hat embër vót. Az első embert mestërnek híjják, a' parancsol.«

HÁTULSÓ-EMBER: hátulsó embër: aki a lapsolóval való halászáskor hánnya ki a hálót.

INASEMBER: »Az inasembër dëríkon evedz.«

VIZEN-JÁRÓ-EMBER. »Nem vótá tē vizēn járó embër!« (=aki a vizen él.)

ÉR: kiscbb patak neve. Volt: Kut-ér, Önes-ér, Tőke-ér, Csëköny-ér, Horgas-ér, Határ-ér, Feketerét-ere, Csikós-ér, Bús-ér (?), Csukás-ér, Mágoes-ér, Kis-ér, Balisári-ér, Kis-Görgös, Nagy-Görgös, Gógány.

JÉG-EREDES: jégeredis: jégindulás tavasszal. »Ha jégeredis van, vagy nagy áradás, akkor a szírtrü átveri a halat a limányra a jég még a nagyon sebës víz.« L. még: zajlás, zajlik.

LE-ERESZT: leereszt, lápot leúsztat. »A lap mán el vót adva Máramarosba, ide leeresztëttik, vonaton visszamëntek.«

EVEZ: evedz v. övedz. »Két embër övedz.«

KORMÁNY-EVEZŐ: kormány-evedző v. övedző. Részei: 1. kamattya fogója, 2. szára, 3. feje.

VAGÓ-EVEZŐ: vágó-evedző. Ha az evedzőnek kamattya, tehát fogója nincs: vágóevedző a neve. »A vágó-evedzöt nagy vízkor használják, mikor nem kötél alatt még a komp.«

BUKTATÓ-FA: a hajóból volt kivésve: a buktatófára akasztotta a halász a kece-kötelet, ha nem fogta. Nagyhajó tartozék.

ÖR-FA: egy karó az örfafészékbe van

beleerősítve, L. örfafészék, alattság.

NÁD-FAL: »... (Tóth Györgyné) coram figura Sedis meg vallotta, hogy azt ő beszélte mások előtt, hogy az Ura gyakran mégycn a' Molnár András Nádfalára étszakais, és ott két felé feszíti a nádfalt, s úgy beszéll Molnár Andrásnéval...« (1747. dec. 15.). Vö. nád-kerítés, nád.

FA-FANDZSA: A »fafandzsa: szörös fűzfatóve vagy szörös ladërik. Fafandzsára tojják az ikrát.«

FAR: »A hajó farába lakik a halász, ott tanyázik. Az elejibe van a hal, oda esurog a víz.« A nagy-hálós hajónak van ór-tökéje és far-tökéje: ez keményfa. — L. még: szózkunyhó.

KAN-FARÚ: az olyan épület, melynek nincs tűzfala, hanem lecsapott végü, azaz: ferde tető van az épület két végén is. Ilyen kanfarú, nádtetős épület Szentesen például a ma is meglévő egykori kurcai vámház a mai bikaakolnál.

FARKA v. kórmánya van a halnak. »A hegýes kecének a farkára azír kötöttik azt az álkapeát, hogy nē forogjon, mint a tégl... Az álkapca lapos, könnyebb, nem csavargattya össze a hegýes kecének a vigit.«

FEJ: a hal feje, l. még: kormány-evező, varsa.

FEJ: a hal feje, l. még: kormány-evező, varsa.

Ö-FELÉ: üfelé: jobb keze felé. »A girince (a halnak annak hasításaför) üfelé van először(annak a jobb keze felé, aki hasítja).«

FENÉK: feneket: a víz alatt lévő iszapos, homokos, sáros vagy kemény földfelület. »A hal csak a fenéken jár (télén)« — »Ammire a burkonyokat szögezik (a kompon), az a fenék. A fenék a gërendák alatt van.« — »A (dereglye) medërdëszkája a fenéken mēg a burkonyokhon van szögeelve.« L. még: varr. víz.

FENTŐ: »Tëglára rá vótak kötve görbe szájak, öt-hat egy tēglára, ez vót a fentője az öreg halászoknak.« — A víz fenéken maradt horgokat fentővel keresik meg, de a varsát is. »Fentővel sok idő telt be-

le, míg megtanálták a varsát,» L. még: karkány.

FERTÁLY: férfáj. »Egy férfáj: 25 font« L. még: mázsa.

FERTÁLYOZ: férfájoz: A bálát (l. ott) szállítás előtt egy héttel »fértájozták az asszonyok«, vagyis »fértájba rakták.«

FERTŐ: mocsaras, vízjárta terület volt, vizét a Körögybe csapolták le.

FESZES: feszés. Az alacesség, mikor húzzák »feszésen át.« Vagyis: nincs neki nagy öble.

ÖR-FA-FÉSZÉK: őrfafészék: egy lyuk a tat közepén, ebben van az őrfá. L. őrfá, alaltság.

FICSÉR: halkereskedő neve volt a XIX. században (ném. Fischer).

KOC SIS-FICSÉR. A fertályokba összekötözött halat feldobálták a kocsira és kocsis ficsérek vitték Aradnak, Temesvárnak.

FOG: »A sűrű háló nagy vizet fog.«

FOK: A fok olyan kisebb csekély értezerű vizet jelent, mely a folyóból kivisz. Volt: Káka-fok; Keskeny-fok (a Körösön), Vecseri-fok (körülöleli a ligetet, Erzsébet-kertet), Vetye-fok (a Kurcán volt a Várhát mellett), A Tiszán volt: Bódi-fok, Húnyos-fok, Kurva-fok.

FOLYIK: »A léhís-dézska hosszára van tűve az inas-dézska, a parásdézskáig. Azon van a léhís, szípen fojlik magát a vízbe.«

FORGÓ: az érvíny, örmény másik neve.

FRÖSTÖKÖL: reggelizik.

MFG-GAZOL: »A száma meggazolt három öl mív vizet.«

GÉM, gém, gemet: vízimadár, de: kanalasgémek is, l. gémsára.

FASZKA-GÉM: »ojon kis sárga«, »A Kurcán is van, ott köt.«

KANALASGÉM. »Vótak kanalas gémekek is, Gjan kerék óra vót, mint a kecskefejű kanál. Belenyúlt a vízbe. Ojan széma van annak a madárnak, jobb, mint a halásznak.«

KÉKGÉM: kék-gém.

VERES-GÉM: vörös-gém.

GEMBER: gëmbër l. szíjjel löttyen.

GÓLYA: »A gólya is megészli a halat is, rucát, libát is. Elnyel ötöt, hatot, oszt kiokágya.« — »Vitte fél oda a kímíny te tejre, oszt ott hánta ki a gyerkeinek.«

GÖRGÖ: Olyan hosszú, gömbölyű fenyő, ez, amilyen széles a komp, tehát 5—6 m hosszú. Akkor van a görgő a komp alatt, mikor ki akarják venni a kompot a vízből.

HASÍTÓ-GUNYHÓ. A Kurcán híres hasító-gunyhók voltak a Pönköcháton és a Várháton. »Fent a Körözsön tizenkét hasítógunyhó vót.«

GYÉKÉNY: gyikíny. »Kifosztották ez előtt a gyikínyt. Akki abbú csinálta a házt, a' jó járt. A nád felpérdül a nap után, ha eső van, oszt meleg van, de a gyikíny nem.«

GYEP: gyép: a hullámlér. »...nagy vizkor kifelé igyekszik (a hal) a gyépre.«

GYÉKÉNY l. gyékény-kötél, patka, gyékény-ponyva.

RÉTI-HADNAGY: »A Rétnak pusztitása felől a' Réti Hadnagyk jelentést tesznek« (1832. okt. 7.).

HAJÓ: egy darab tölgyfaderékből kivéselt 14—16 méter hosszú csónak. A Tisza szentesi szakaszán ma már nincs, a Váradnál Imréé megrongálódva a Csongrád-megyeci Múzeumban van. Van: órtókéje, fartókéje (keményfálól). A dészkája v. tatja közepén ki van fúrva, ez a lyuk az őrfafészék. Ebbe jön az őrfá (=egy káró). Az őrfá végén fent van az alacesség. Az alacesség az emberekig 30 ölnyre van kihúzva és 3 ember húzza a parton. A nagyhajón »az őrfá ki vót esarnokolva«: a esarnok: kötél srégan az őrfához. A hajó bordáit burkónak mondják. A kolomp-ra kötötték a gúzszt kötéltől. Buktató-fa: a hajóból volt kivésve. A buktatófára akasztotta a halász a kecekötelt, ha nem fogta. »Sziklonytartó jobb felől vót«. »A sziklony: búrbü van.« — Van még evedző v. övedző.

BOCSKOR-HAJÓ: Régen volt ilyen a Tiszán. »Elbirt 6—700 mázsa valamit.«

BÖGGÖS-HAJÓ: böggös-hajó: a búzát ezelőtt azon szállították.

HAJT. »Egy ember a rudat hajtya«, vagyis vezeli a rúdra kötött hálót vezérlékről vezérlékre. (Télen a jég alatt.) — »Van úgy, hogy egy hétig, két hétig hajtyák azt a vizet, oszt nem fognak halat nagy hálóval.« L. még: megtör.

HAL. Sokféle van. »Húgyókája a hasa alatt van. Ott még lehet tunni, hogy kan vagy nyöstény. Megtörök a farkát: ha kan, tej gyűn ki belőle, ha nyöstény, akkor pedig ikra.« »Mikor összeesapnak ívásba: a kan a tejet szórja, a nyöstény az ikrát. Összevégyül, így lesz kis hal. Nyócad napra az kikel.«

BARAT-HAL v. orsó-hal. »Az a Tiszán van, az nincs a Kercán. Ojan, mint ammi-jen az orsó. A fejtől a húgyókájáig vastag, a farka vékony. Barna, Finom hal, lehet a kis gyerekek is, mer nincs benne szálla.«

JAVA-HAL: a nagyja hal.

MENY-HAL »A meny-hal: tarka az is, ojan színű, mint a harsa, esakhát szagos a húsa. De azír jó nagyon. Abba is van ojan kilós, másfél kilós. Ojan tarkabarna csíkok vannak benne. Annak nincs pitykéje, síma.«

NYÁRSON-SÜLT-HAL. »Ezelőtt csináltak nyársos sült halat.«

NAGY-HAL: nagy hal, a szép, nagy.

KAPÓ-HAL: »(A csuka, harsa, búc, menyhal, süllő), kapó halak, ezek ölik a másikat.«

ORSÓ-HAL=barát hal (Váradí szerint)

SZÁRAZ-HAL: a kihásított, kitisztított, besózott, megszáritott hal.

SZOPÓ-HAL: »A szopó-hal nem észli a másik halat. Szopják a kavicsot, sárga földet. Szopó hal a ponty, márna, keesége, tok.«

HÁLÓ. »Cernábú kötik.« Igen sokféle változatú halász-szerszám. A hálónak száma van, ez szabályos négyzetalakú, de búsige, azaz nagysága már hálófajta-ként különböző. L. még: léhés.

FMELI-HÁLÓ. Részai: 1. rúd, mely hosszú, vastag fűzfából van. 2. kámvája: két egymásra kereszbevetett hajlítot fa, ezde kereszteződésük helyén a rúd végére vannak erősítve. 3. ngy körme: a kám-

vák végei. 4. a háló: a kámvá négy kör-méhez, azaz négy sarkához erősítve. A kámvá négy sarkán egy-egy féltégla. 5. pipa: a háló közepén. Akármerről megy bele a hal, emeli a pipát felfelé, arról tudja a halász, hogy hal van a hálóban: akkor kiemeli a vízből.

KAPARÓ-HÁLÓ. Olyan, mint a hegyes kece; csak kisebb. Részai: 1. kámvája, 2. nyele, 3. ajja. Gömbölyű kámvája van, hosszú rúdon. Folyók szélében, fokoknál is lehet kaparó-hálóval dolgozni.

LILIK-HÁLÓ. Emelőháló-fajta. »Esthaj-nalon vagy alkonyatkor és vízvirágzás-ker halásznak vele, nagyon esendő idő-be.« (Ecsedinél: billeg-háló, villeg-háló.)

NAGY-HÁLÓ: 100–105 öl hosszú, 5–6 öl bő, (L. a Nagy-háló c. fejezetet.)

OLLÓ-HÁLÓ: »Az olló-háló apró halat fogni. Olló alakú, sűrű szemű, ninesen egy ujjas (=azaz: egy ujj nem megy bele a szembe). Így taszították térgyig író vízbe. Van esztán nagy olló-háló, ak-kivel kubikokba fognak nagyobb halakat a tolvaj halászok.«

ÖR-HÁLÓ: »Csak akkora háló az, hogy keresztül íri a Kercát vagy a tavakat. 35–40 öles. Ráhúzza az őrhálóra a nagy-hálót, mikor odaírt, összeesatojja a két hálót, oszt húzzák kifelé. Azír csak min-el petyka, mikor már elírott, akkor kény-pyű a hal, osztán szilaj, ugorgya át a hálót. Az őrhálót fojó vízbe nem lehet használni.« Az őrháló arra szolgál, hogy álló vizekben bekerítsék a halakat a nagyhálóbba.

PENDEL-HÁLÓ: pëndel-háló. Olyan, mint egy pendel. Körül a szélén abány szám háló. annyi ölom. A pëndelháló reginája belől van. Fent a tetején van egy 10 cm nagyságú karika: oda mennék a reginák, az viszi össze a reginát, a háló ott marad kívül. »Író halat is könnyű vele fogni.«

TÜKKÖR-HÁLÓ. Folyóvízi szerszám, víz-virágzás-ker használják. »Három-szörös mint a reginás-tapogató.« A külső és belső regina között van a középső háló: a léhés. A tükkörháló 10 öl hosszú, 2 öl magas.

EL-HALÓZ: »Elhálóztam a szorítót« — mondja a halász. (=Hálót rak a szorítóba) »Kérésztül rakja az embér a szorítót varsával.«

HANY: »a hálót ereszti a vízbe«. »Két embér övedz, egy pedig kórmányoz, egy hánnya a parás kötelet a vízbe.«

BELE-HÁNY: »beledobál'. Halat még úgy is sűtöllek, hogy »apró dürgenesét hántak bele a parásba, ilve. Męgsűlt.«

KI-HÁNY: »a nagyhálót a hajóból annak rendje és módja szerint kiveti. »Mír a' sebösen: tizenöt-húsz pöre alatt ki van hánnya, mer hát a sebés vízen evedz is: halad bátran.«

HARCSA: »A harsa nagy. Van 70—80—100 kilós. Ojan barnaszínű. Annak nincsen pitykéje, síma. A' csak nyálkás.«

TÖRPE-HARCSA: »A törpe harsa męgnyól ojan negyed-félkilósra. Abba sines szálla. Vıkony, hosszú; picike kis feje van neki, mint a kigyónak. Kis roszszak azok a törpe harsák.«

HAS. »A hasa męgmaratt (vagyis a hal hasát nem hasították fel), csak a húgyókijátú a farka hasítódott vígig.«

HASÍT. »A girince (a hal hasításakor) üfelé van először (vagyis a hal gerince jobb keze felé van), akki hasította.«

FEL-HASÍT: félhasít: az apró halat nyáron félhasították, belső részeitől megtisztították, aztán megszáritották. Úgy szállították Erdélybe.

HAT: 1. »(A cętkíny) fűteni is jó. Ki-męntünk, oszt hoztunk estefelé egy háttal, oszt befűtöttünk.« 2. A régi szentesi halászok evvel a névvel a vízből kiemelkedő hát-szerő földrészt jelölték. »A Pönköc-hát męg a Vár-hát, mikor nagy víz járta, kivót a vízből.« Berék-hát is van.

FHÉR-HATTYÚ: »Fehér hattytúnt láttunk Csípa felé.« 1750-ben, a nagy szentesi árvízkor igen nagy sereg hattytú gyűlt össze a Kurca mellett lévő fűzfákon túl.

ÖSSZE-HEMPERGET: »A moha vizes hejckén teröm. Lęmęgy rulla a víz, akkor lehet úgy összehempęrgetni. Zsákba.«

BE-HEMPERÍT: bę-hempęrít, hálót befordít dereglyébe: »alányúlnak a háló-

nak, oszt úgy hempęrítik bę a másik dereglyébe.«

HOROG. A horog részei: a rüggya és a szakáll: ebben akad meg a hal. Ha a halász horgászni akar, azt mondja: horgot nyútok.

BÜKKÖNYÖS-HOROG. Fele a víz-közt van. »A közepin van egy parafa, a vigin téglá. Az eggyik víge karón van kinn.«

CSAPÓ-HOROG: »ęgy szem horog, éppen hogy csak beleír a vízbe, ara akasztanak halat. Örvinyék sarkára tészik, a nagy hal ottan jár, szirtos hejckén. Nagy, erős horog, 50—60—70 kilós harsát bír. Csapó horoggal leginkább harsát halásznak.«

FENÉK-HOROG v. feneklős-horog: a víz fenekén van. »100—200—300 szem horog van rajta, mindęn tíz szemre van egy téglá«, ami a horgot a víz fenekén tartja.

LÁPOS-HOROG. »Azír lápos horog, hogy a víz tetejın van.« A lápos horog tehát a víz tetején lebeg. 12 szem horog van rajta. »A belső vigin van egy kabak tők, a közepin is egy kabak tők, közte 12—13 szem horog el van szórva.« A kabak tők azért van, hogy a horgokat a víz színén tartsa. »Lápos horoggal ahun nem fejik, vagy gyęngén fejik a víz«, ott halásznak.

VÁGÓ-HOROG: 1 méter hosszú nyélre van erősítve. Vágó horoggal belevág a halász a halba, nehogy a csapó horog lęszakaggyon a halról. A vágó horog tehát segít a csapó horoggal megfogott hal kivételénél.

HOSSZARA l. hosszára húz.

HÜGYÓKÁJA: a hal hasa alatt van. L. męg: has.

HÜZ. »Mikor mán kigyűtt a nagy-apaes, ott van mind az öt embér. (Ekkor) eggy embér a parát húzza, három pedig az inat húzza, egy pedig lętartya az inat a lábával, hogy a hal az in alatt el nę męnyen.« L. męg: tanyá.

HOSSZARA-HÜZ: »De van ojan heji is, ahun két-három óra beletelik egy tanyavetisbe, különösen ojas hejckén, ahun hosszára húzza azt a vizet.«

MEGHÚZ: meghúz. »Az akadót bekerítettük hálóval, oszt meghúzzuk.«

ICCE: régi ürmérték. A hal beléből ki-sült zsirt a tímároknak iccével mérték.

IKRA: »Három-négy kilós potykának van jó nagy ikrája, bē van burkolva ojan hártyával; egy darabba kigyün, millió van benne.« L. még: hal.

IN: A nagyhálónak és a lapsolónak a két szélén vastag kötél van, ennek neve: in. A felső inon van a para, az alsó inon ólom. Az alsó in a víz fenekén van. Mikor a halász a nagyhálóval kapcsolatban in-ról beszél, az alsó in-at érti rajta. »Kéecérés, duflán van« (vagyis a nagyháló alsó ina kettős kötél. »Az alsó inon ólom van ráverve.« L. még: hegyes-kece.

PARAS-IN l. para.

ISZAP. »A porong ellentéte az iszap.« »Az iszap a limányon van. (A porong a limány aljában, a síme dërikon) nagy sár, ammihe úgy elvág a háló, hogy nem tuggyuk kihúzni. Van méterés, kétméterés« (t. i. mély).

ISZKABA: Az iszkába kétágú vasszeg, melynek egyik ága az egyik, másik ága a másik deszkában van. Ez tehát összeszorítja a mohával megvarrt, cinveszővel levart fenékedeszkákat és a mederdeszkákat.

ISZONYÚ: »...tsak az iszonyú sík jég volt minden felé« (1750-51. Ref. Ekk. Hist.).

IV-IK: »Mín a ponty falkástú: öt-hat-tíz egy bukorba. Májusba, júniusba szokott. A haresa ívik májusba, mikor a fűz fa kifakad, akkora levele van, mint eggy egér füle, akkor mán ívik a haresa. Kílácik félódalt, ott lubiekol, úgy verik egymást a farkával. Er-szti a tejet (a fan), amaz az ikrát, avval esapják össze. Ha mín az embér, lehet látni: ahun van egy bukor, amott is egy bukor. Csak lopva lehet őket megcsalni. Ha az embér árnyikát megláttya (a hal), nem mín ki oda (a füves, sekélyvízi részre).«

»Verik egymást, ívik, összeesapnak. Úgy vágja fel a vizet! Mer hát igēcsak a naggya mind nyöstiny, az apraja mind fan. Ezelőtt vót rá eset, hogy egisz nagy

csapat, húsz-harminc ívott. Még lehet látni messziről: ahun gyün ni, egisz falka! Akkor fēnn jár, nyomja a vizet. Mikor kír gyēpēs hejtv, akkor összeesap, osztán ívik. Borzasztó szíp azt nízni is! Hogy mennyi ott a hal akkor! Akkor osztán nem lehet fogni halat hálóval, egy koppanás, oszt úgy mín (széjjel a hal)! Ijen hejtekēn, mint a Kurca, jobban lehet fogni. — Hajtva egymást íváskor (a hal). Mikor megvágódik, átmin a tulsó ódarra. Ha megláttya az embér árnyikát: vágódik vissza (=hirtelen irányt változtatva ellenkező oldalra úszik). Lubiekol, esapja, veri egymást. Annyi van azon a gyēpēn ikra, lehet látni. Rá van ragadva āra a fűre. Nyóc nap múlva az kikel.« »Az a haresa úgy őrzí az ikráját! Mer az igēcsak falandzsára (=fűszfatörzs vikony, szőrszerű gyökereire), āra ívik rá. A haresa mījebb vízēn ívik.«

EL-ÍVIK: Rendesen csak mult időben: el-ívolt=az ívást befejezte. »...Azír csak mín el potyka, mikor mán elívolt, akkor könnyű a hal, osztin szilaj, ugorgya át a hálót.«

VÍZ-JÁRÁS: a víz folyására, mélységére, erősségére vonatkozó kifejezés. »A halásznak tunni kell hogy mejik hejjen milyen a vízjárás.« L. még: tanyát vet.

JÁRÓ, l. vizen-járó-ember.

PILLE-JÉG: »Mikor jó nagy hidegék vannak, elsőbb csak pille jég mēgy, vrszi az a fojóviz. (=hártyszerű vékony jég). L. még: jégeredés.

NAP-FEL-JÖTT: napfelgyütt, az az időpont, mikor a nap felkél. »Napfelgyüttre ott kellett lenni, ahun hasítottak.«

CSÖRGŐ-KACSA: »Kis takaros kacsák azok. Mindig csörög, mindig beszél.«

LONCSOS-KACSA: »Ezelőtt az öreg halászok úgy nevezték a kacsákat. Ojan tarka: cifratolla van a gácsérjának. Amannak (a nyösténynek) csak hamuszín.«

KAKA: »Nagy magosra megnyőtt. Síma. A hügyin van egy kis bugó. Sē göres, sēmmi nines rajta.«

CET-KAKA: cet-kaka. »Alacsonyra nyőtt. Síma. Nines rajta levél sē.«

KAMAT: a kormányevendő kamattya, azaz fogója.

KAMVA l. emeli háló.

KAN l. hal, kan-farú.

ÓLOM-ÖNTÖ-KANAL: Vele formálják a vaslográcsba melegített ólmot, ezt aztán az alsó inra verik rá.

KANYAR: A Tiszában sok a kanyar, a víz nem egyenes irányú partok között halad, hanem irányát folyton változtatja: kanyarog. L. még: eigány-víz, szirt.

ÁL-KAPCA: »A hegyes kecének a farkára azír kötötték azt az álkapeát, hogy ne forogjon, mint a téglá, mert az össze-esavargatta a hegyes-kecét. Az álkapca lapos, könnyebb, nem esavargattya össze a hegyes kecének a vígit.« — A hegyes kecének a Közép-Tiszán bóné a neve (l. Ecsedi: Népies halászat, 71.)

MARHA-ÁL-KAPCA l. hegyes-kece.

KÁRÁSZ: »A kárász szíp, kerek Aransyárga az, ojan szíp sárga. Az is megnyól másfél-kétkilósra. Tiszán is van még a Kurcán is. A kárász is inkább a tóba van, a lusta vizet szereti.«

KATKANY: Komendat Bálint szerint a. m. fentő. Drótból készült vasmacskaszertű horogkereső.

HEGYES-KECE: hegyes-kece; kereső halász-szerszám. Részei: 1. fája, 2. alól a kece ina, ezen 3. lóláb-szár-esontok vannak, 4. a kecefának két végén két téglá van. 5. a zaeszkó: maga a háló, 6. fél marha-ál-kapca: a hegyeskece végén nehezékek. Ezt a szerszámot Szentestől feljebb bóné-nak hívják.

KUSZA-KECE: a vége nem hegyes, hanem kerek, csapott. »Azír kusza kece, mer nem hegyes.« L. még: esont.

KI-KECMERÉG: kecmereg. »Ha nincs annyi víz, hogy talpon mennyén (a hal): félódalt kecmereg ki a Tiszára vagy Körözsre.« L. még: eigány-víz.

KECSEGE: »A hátán van vígig girlnc. Elés. Az ódalán két sor apró kis tüsök-fele van, kettő a hasa ajján. Ezt szoktuk ledarabolni a tisztításkor a hasa ajjáról még az ódaláról, mer az apró. A girinciről nem, mer az hosszabb. Abba aztán nincsen esont sümmi ső. Ső szálka, ső

esont, csak porcogó. A kecségének, toknak alól van a szája. A kavicsos, köves hejjet szereti. Aló vízbe elpuszrul. Pitykéje nincs. A kecségét a húgyókáján fogja még a horog. A farkával veri le a horogról a gilisztát vagy a kérészt. Belecsapódik abba az élés horogba, oszt az még fogja. A kérészt fürdi ki a földhő.«

KERÉK. A rét osztály egysége a kerék volt. 1832. dec. 2-án »két kerék forlulójával« kapott nádat mindenki, akit megilletett. 1834. aug. 10: »A rét osztás eránt, minden fertály Urbárialis föld után 8 kerék. Egy ház után 3 kerék. Úgy tsak házzal bírónak 3 kerék. Zsellereknek 2 kerék...« — A kocsikerék-ekkel való mérés folyására nézve lásd »A rétek« című fejeztet.

NÁD-KERÍTÉS: »Fő Kapitány Dobosy Mihály Úr jelentvén: hogy a' több ízben kihíresztelt tilalmak ellenére is a' Városban sok réti gaz és gyékény behordatván, lerakva heverne és a nád-kerítések fel nem szedettek... felszedetik, és téglá égetésre kihordatik« (1839. év). Vö. nád fal, nád.

KÉRÉS: »A kérész a földbe il. Június tizedikén gyün ki a vízből, dilután úgy 3 órakor kezdődik, naplémentre mán mindnek vége van. A Tisza ódalábú gyün ki a vízből. Vannak azok a sűrű lukak, onnan búvik ki. Nem mín ki a Tiszából. Úgy rakodik a hajóra még a fenyőre. A búre orvosságnak szédődött, patikába vették. Tuggya fene, mije orvosságnak használták. Vót rá eset, annyi vót, hogy nem lehetett átlátni a Tiszán. Azt monták ez előtt, akkor döglük még, naplémente tájra. Akkorra héccer búvik ki a búribú. Ha magosan szál, azt monták, nagy víz lessz: ha fenn, magosan a Tisza felélt szált. Ha alacsony szál, akkor nem lesz nagy víz (a jövő esztendőben). — Eggyik ember kérésznek monggya, másik tiszavirágnak. Ezelőtt kérésznek hitták, az öreg halászok kérésznek monták. Ezt mindenfajta hal szereti: a szopó halak.« — »A kecségét a húgyókáján fogja még a horog. A farkával veri le a horogról a gilisztát, vagy a kérészt. Belecsapódik abba az élés ho-

rogba, oszt megfogja. A kérészt fürdi ki a földből. Vö. virág, tiszavirág, vízvirág, virágzik.

DÉVÉR-KESZEG: »A dévér-keszeg kerek, szilés, vannak benne kilósak. A Kurcába is, a Tiszába is van. Jó hal az is nagyon« (a Balatonon: Lepény-hal.).

KARDA-KESZEG: »A karda keszeg olyan, mint a kard, nagy széme van. — A haresával összevesztek zecér. A kardának monta a haresa: ha nekem akkora szémem vóna, mint nekéd, meglátnám a halászt, mikor kibúvik a gunyhóból. A karda-keszeg még azt mondta a haresának, ha nekem akkora szám vóna, mint nekéd, elnyelném a halászt. Összevesztek, a kardát elkapta a haresa, osztán elnyelte.«

KARIKA-KESZEG: »Ojan kerek, nagyon finom húsu.«

KÉSZEN l. tanya.

KOLOMP: a kolompra kötötték a gúzszt kötélből. Nagyhajó tartozék.

KOMP: A komp 5–6 m széles, kb 12 m hosszú alkotmány. Lovas fogatok, terhes szekerek, állatok, emberek szállítására szolgál.

KOPPANT: Mikor a két dereglyével újra össze akarnak menni, (a halász) »koppant az evezdővel a deregje ódaláhon« (lapsolóval való halászáskor).

KORMANY, kormánya: a hal farka.

KORMANYOZ: a vízi alkotmányt evezdővel irányítja »Két ember övedz, egy pedig kormányoz.«

FEL-KÖLT: felköt. »Mikor lémín (a hálóló), osztán ott van a hal-bukor, lötyögteti (a halász a hálót, vagyis rángatja) még szurkálja egy hosszú rúddal, köti fel a halakat.«

EGYTNES-KÖTÉL: egyenés-kötél, a lapsólo apacsára kötött köréskötélhez van kötve az egyenés-kötél. A halász az egyenés kötelet fogja és úgy ceszli hosszabbra vagy rövidebbre, »ahogy a víz kívánja.«

GYÉKENY-KÖTÉL: gyikiny-kötél: egy fertályba rakott szárított halat avval kötötték be. »Gyikinykötélbe vót kötve, ojan erősen, hogy azt lémített hajigálni.«

KERESZT-KÖTÉL: kereszt-kötél az apacs két végéhez van kötve. L. még: lapsólo, nagy-háló.

KIJÁRÓ-KÖTÉL: a kereszt-kötélhez van kötve a nagyhálón.

TARTÓ-KÖTÉL: a kereszt-kötéllal a kisapacsához van kötve, 15 méter hosszú. »A tartó-kötéllel tartják hátul a hálót, hogy dújjon a sebés vízzel kifelé a langra.«

VÍZ-KÖZT l. víz.

HASÍTÓ-KUNYHÓ: hasító-gunyhó. A Kurcán híres »hasítógunyhók« voltak a Pörkösháton és a Várháton. — »Félt a Körözsön tizenkét hasítógunyhó vót!«

SÓZÓ-KUNYHÓ: sózó-gunyhó. »Minden csapat halásznak két gunyhója vót: egyik sózó-gunyhó, benne vótak a hordók, őrtartó hordó, a másikba benne tanyáztak a halászok. A farába (a gunyhó farába) vót 40–50 mázsa hal.« 1839. augusztus 12: »A Szentesi Vizek Halászatja Haszonbérletje Fekete Márton a Tiszai Kis Szigeten négy Sózó kunyhó felállítására engedelmet kér...«

KUPPANTYÚ: A hal kuppantyúja: »lélekzűszerve« (személyragosan használják).

KONTRA. Tó volt Szegvár határán, ma már szántóföld, kanális folyik rajta keresztül. 1075-ben: eundura.

KOPAR Jóllehet pedig valamennyire már enyhülne az idő, mind az által a sok vízek a barom járó földnek nagy részét elborítván csak a kopár-síkra kelle tekergetni a sovány szegény marhákat, (1750–51. Ref. Ekkl. Hist.).

KÖRÖGY Anonymusnál: Coureag. Szegváron alól ömlik a Kurcába.

KÖRÖM (személyragosan): »Ojan körmei vannak (a vidranak), belevágja azt az élős körmeit abba a halba...« L. még: emeli-háló.

KURCA. Voltaképpen a Körös egyik ága. Mindszenten felül ömlik a Tiszába. Egykor Szentés legfontosabb halászó vize. A kurcai rák jó ízéről híres volt. 1075: »usque ad curice flumen«, 1138: »In uilla Ingu est Stagnum, quod uocatur Curisa (cz a Kontra-lóra vonatkozik, de

a név a Kurca neve, mely keresztül folyt a Kontra-tón). A Kurcán két vám volt Szentés mellett. Az egyik: a mai bika-akolnál volt, ide vitt az egyenes út a Böldi-révtől. A másik vám a mai Síma-Ferenc-utca 1 számú házzal szemben lévő keskeny utca irányában volt, a Menház mellett.

KÜSZ: »A küsz ojan pirike. Az ívik leghamarább a Kurcába. Nem fogják a halászkok.«

LABODÁR: »örvény vót, nagy örvény a szentési határ alsó végénél a Tiszán.«

LADIK: kis csónak, ma már jobbára csak ilyenek láthatók a Tiszán és Kurcán.

LÁGY l. lágy-ódal.

LANG: a szirttal szemben lévő lágy-ódal mellett lévő lassú folyású víz, tehát az a sebészvíz ellentéte. »A tartókö-téssel tartják hátul a hálót, hogy dűjjön a sebészvízről kifelé a langra.«

LANGA az olyan háló, amelyik vékony-cérnából van. »A marázsa mentül tangább, annál jobb.«

LANGÓ l. langó-víz.

LÁP tutajt. »A lápot a kereskedőknek hozták. A lápon almát, sőt, ölfát hozták a Tiszán. A lápot olájok hozták.« Huszonöt szál faszegekkel összehevederezett fenyőlábla.

LÁPOS l. lápos-alma, lápos-horog.

LAPSOLÓ: kisebbfajta kerítő-háló. 25 öl hosszú. 6—7 öl bő. »Túlsgagos bő háló. Tiszta hejjeiken dőgozik vele (a halász).«, vagyis olyan helyen, ahol nincs akadó, nád vagy egyéb, tehát a sík vízén. Réselei: 1. a háló, melynek részei: 2. a léhís, 3. a para, vagyis az az ín, melyen a para van; 4. a háló alsó felén van az ín, azon vannak az ólmok, 5. a lapsoló mindkét végén van az apacs: egyenes, vastag karó=7—9 sukk hosszú. Az apacs a léhíst kifizítve tartja. Az apacs két végére 6. köréskötél van kötve, ez meg 7. az egyenes-kötélhez. Váradi szerint a szentési lapsolót a Dunán pirittynek hívják.

LAPTÁROS: nagyhálóval való halászatkor az az ember, aki a parton van: laptáros. »A laptáros kinn vót a parton a vicivel a' vezette a háló hátúját a lágy

ódalon. A hajó a szirtlon ment, abba vót négy halász, akki vontatta a hálót.«

LAPTOL: Mikor laptolni kell, a dereglyébe szedik a hálót. Ekkor újra megszokták pösölni, pöst raknak bele, aztán megvetik újra.

FEL-LAPTOL: Néha megesik, hogy kevés a pös. Ilyenkor fel kell laptolni a hálót, vagyis a hálót fel kell szedni.

LÉ, »A halász nem főz bő lébe.«

LEGEL: »nagy vízkor kifelé igyekszik (a hal) a gyépre (=a hullámtérre). Ott gyép van, tud legelni, ott nyő csak kint a gyépön roppant.«

LÉHÉS: léhís: a pusztá háló neve a felső és alsó in nélkül.

LÉK l. még: lyuk.

ANYA-LÉK v. beadó-lék: anya-lík v. beadó-lík: ajtónagyságú lík, itt adják be a hálót a jég alá.

KIVEVŐ-LÉK: kivévő-lík. A beadó líkkel szemben van az ugyancsak nagy ajtóalakú kivévő-lík: ott veszik ki a hálót megrakott hálót.

RÚD-HAJTÓ-LÉK v. vezér-lék: rúd-hajtó-lík v. vezér-lík: a beadó-lík-től jobbra és balra félkör alakban, következnak egymástól 6—6 lépés távolságra, úgy hogy azok együttesen tojás alakot mutatnak.

LENGE l. lengenád.

LÉSZA: az átvágott gát elé állított nádfal, mely a vizet leeresztette, a halat meg visszatartotta. 1839. aug. 19.: »Fischer Ábrahám helybeli halászsál haszonbérlet Fekete Márton Társa folyamodik a' végett, hogy a Sápi gátnak víz lebotsajtás tekintetiből elhatározott átvágásánál halfogás végett neki lészákat fel állítani engedtetnék meg.«

LIMÁNY: A lágy-ódalon van a víz limánya. Olyan helyen van, ahol esekélyebb mélység mélyebb résszel találkozik. Itt a víz nekiverődik a esekélyebb résznek és fordul, forog, keveri, hajtja egymást a víz, de nem gyorsan, ez a víz limánya. A limány: a szirttal szemben lévő lágy-ódal mellett víz. »A limányon szoktak a halászkok halászni.«

LONCSOS: l. loncsos-kacska.

LOP. »A pëndelhálóval lehet legjobban lopni. Kis hejjen elér, könnyen tud vele bűnni az ember.«

LÖK: lük. »A kötélről észre lehet venni, hogy lük, mín, veri« (a hálót a hal). — **Lükte!** Mikor a léhíst már annyira felszedték, hogy a léhísnak az a része következik, melyben a hal van, a hátulsó ember azt mondja: lükte! Akkor az inas-ember megfogja a léhíst, hogyha az is kevés, a másik dereglyéről is átjönnek segíteni: alányúl a hálónak, úgy hemperítik be a másik dereglyébe, lapsolóval való halászatkor.

EL-LÖK: Lükd el! Akkor mondja a mester, mikor a két egymás melletti dereglyével a lapsolóval való halászatkor meg akarnak indulni a hálót kivetni.

SZÉJJEL-LÖTTYEN: szíjjel-löttyen. »Nyáron szíjjel löttyen (a hal) egy koppanástól is, de ősszel a szurkálástól ső mín, mer akkor hideg a víz, lustább a hal.« Úgy is mondják: »gümbör a hal.«

VAD-LÜD: »A vadlúd jobban (=in-kább) legel. Bútkba vadludak legeltek.«

LYUK: juk, luk, a lék másik neve. L, lék.

TAKNYOS MACA: »A taknyos maca tuskös nagyon. A girince így ál fél (mutatja). Annak a girince ojan mörge, hogy ha megszúrja az ember kezét, még a hideg is kileli rúlla. Apró pitykéje van neki. Van ojan ember, akkit megszúr a taknyos maca, elszédül, ojan mörge van neki.«

VAD-MADÁR: »Rítes hejiekén vad madarak annyi vót, esuda sok!«

MARÁZSA: Hálófajta, Vékony cérnából van kötve. Szembősege 10—50 milliméter. A háló magassága: 120 cm. A marázsa felső részében nem in van, hanem vékony zsineg: islik, erre kötik 6—6 col távolságra a »cétkínybű« esinált »háromágú« (=háromszegletű tutajokat). Alló vizeken, ártéren használják. A halász onnan tudja meg, hogy a marázában hal van, hogy a víz tetején összehúzza a cetkínyt.

MÁRNA: »A márna csak a Tiszán van. Az a sebös vizet szereti. Majd ojan színű, mint a potyka. Csakhogy hosszabb, kar-

csúbb. Szálkás. Az a legszálkásabb hal a halak közt. — Apróra megírdaltam: a szálkát nem tanájják még, lényeli az ember. Finom, jóízű hal, kövér.«

MÁZSA: bécsi mázsa. »Nies esomó vót belülle (egy fertályból, l. ott) egy mázsa« (a szárított halból).

MEDER: medér, medért. »(A kompnak) a fenék még a palines (=felső deszkázat) közt ódala: az a medér. A medér a vízbe van.« ... »Azután hozzászégelik a burkonyokhoz az alsómedért (a kompon). Az ojan 6—7 col szíles (deszka). Az alsómedér víg, hégýes, mind a kettő, mer hajlik a komp, pörgének köll lenni. Két sukkal magasabb az óra (a kompnak), mint a közepé. A felső medér erős vassal az órtókékén van szégelve.« — »A (dereglye) medérdeszka a fenékhén még a burkonyokhoz van szégelve.« — L. varr.

MIRHÓ: a telkek lábában lévő vízlevezető árok, mely a portákról a vizet a Kurcába vitte. A mirhók ma már kiszáradtak, de nagy esőzéskor néha még megtelnek.

MOHA: »A moha vizes hejiekén terem. Lámégý rúlla a víz, akkor lehet úgy összehempérgetni. Zsákba. Mikor megterem, nincs rajta víz. Totyogós vízbe terem még, ott oszt lehet szenni. Elelőtt de sokat széttem! Kitétem a napra, megszáradt. Mikor mán megszáradt, nem vót alatta víz, csak hát nedves vót az ajja. Ezt a mohát egy kubik-gödörbe széttem. (Mutatja.) Két-három ölké félvittem a kocsira (=azaz: ölelve). Tíz forintir attam egy zsákkal.« — »A (komp) fenekit is még a medért is mohával varrják.«

MÉG-MOHÁZ: mohával a fenék, mederdeszka között betömi és moházóval beleveri. »Mikor mégmoházzák a varrást, einvesszővel bészorították, iszkárával.«

MOHOZÓ: »A mohát moházóval verik bele a fenékbe (=a két fenék deszka összeeresztésébe). A mohozó keményfából van. Így fogják (mutatja), oszt így verik lakalapúccsal.«

NAD l. nád-fal, nád-kerítés.

LENGE-NAD: »Lenge-nád, apróbb, rö-

videbb, vékonyabb szárú.

PIROS-SZARÚ-NAD: »Kemény, mint a vessző. Azt szerettük a tetőhe.«

NÁDLÓ: l. nádló-rét.

NAP l. nap-fél-jött.

MEGNÉZ: megnéz: a hálót a halász megnézi és kivesszi belőle a halat. Valószínű, hogy régi és általános jelentése ez a megnéz-nek a halásznyelvben, mert Slavóniában azt jelenti megnéztik a vejszemet: meglopták, elvitték belőle a halat (Balassa: A slavóniai nyj. 29.). L. még: nézeget.

NÉZEGET: nízégeti: megnézi a halász, hogy van-e hal a varsában, és ha van, ki is veszi »Ha nízégeti (a halász) a varsát, akkor víz felül nízégeti, oszt akkor a gazi viszi tovább a vízfojás.«

NYAK: a nagyháló igen nagyszemű eleje, mikor azt a halász bekanyarítja a langoldal felé. »Mentü nagyobb nyakat hajt, anná jobb, mert gyén lefelé a hal, nekiütődik a nyaknak, megfordul, osztán min a nagyapaestü a kisapaes felé a hal.« L. nyargaló.

ÖRVÉNY-NYAK: örvény-nyak: a forgók széle, ahol a kanyar eleje van. »A vesszővarsával örvénynyakokon lehetett halászni.«

NYARGALÓ: (A nagyháló) legelejin van egy ötven milis nyargaló. »Azir híjják így, hogy az könnyebben hajlik.« L. nyak.

NYOLCAD, nyócad: »(A hal) nyócad napra kikel.«

NYÖSTÉNY l. hal.

NYÚJT l. horog.

BENYÚJT: bényút: »A halat megpucojja az ember, belit kiveti, a száján bényút egy karót, úgy hogy harminc centi kél a karóbú, mellészúrja a tűznek.«

LÁGY-OLDAL: lágyódal: a szirt ellentéte. Partja szinte észrevétlenül emelkedik ki a vízből. Partját az a homok alkotja, melyet a mellette lévő aligalig folyó langvíz lerakott. A lágy-oldal mindig a szirttal szemben lévő parton van, de egy kicsit lejjebb. Váradi Imre azt mondja, hogy a szirttal csaknem szemben lévő tulsó part mentén lévő víz jégerediskor

(=jéginduláskor) neveződött el lágyódalnak. »A lágyódalon kezdik a kiadást.« — »A hajó a part mellett van a lágyódalon.«

SEB-OLDAL: sebódal: a szirt és a seb-esapat oldala, a »lágyódal« ellentéte.

ÓR: A halnak, vízi madaraknak, hajónak, kompnak, a Szentesnél lévő szigetnek óra van. — »A feje (a süllőnek) hosszaeska, az óra ojan sugár.« — »Vótak kanalas gémeik is. Ojan kerek óra vót, mint a kerekfejű kanál.« — »Hosszú óra van neki (a esérnek), két col hosszú.« — A nagy-hálós hajónak van ór-tökéje és far-tökéje: ez keményfa. — A kompnak két ór-tökéje van: »Előbb a két ór-tökéhen (=vastag tölgyfagerenda) szegelik a feneket még minden burkonyhon« (=berdahoz). — A kompnak azért van mind a két végén ór-töke, mert egyszer az egyik, máskor meg a másik vége a komp eleje, mikor melyik parthoz ér. — »Két sukkal magosabb az óra (a kompnak), mint a közep.« — »Sziget-óra« annak a tisztal halásztanyának a neve, mely a sziget elejénél volt (halászó hely!).

ÖBL: öble (csak személyragosan): Az alacesség öble: az örfától az emberekig tartó lehajlása. — Az alacesség azért vékony, hogy ne hajóljon le nagyon az öble, feszésen ájjon. — »A középső háló, (a tükör hálón) a lélis: kéccer ojan bú, hogy légyen neki öble.«

ÖL: A halászok általában használt hosszmértéke. »A száma vót három öl magos.« — »A lélis az elejin négy öl bú a középiig, az utója három és fél öl.« — A hasítóguayhóról is azt mondták: »vót tízöles, ötök.« Az ölet régen úgy mérték, hogy a halász rátekerde a keze fejére a kötelet, hálót, amit mért, kitérta a karjál, »jól kinyúttya az ember az ujját, úgy van egy öl A másik vigít rá kell tekerni a keze fejire, mert másképp nincs egy öl.«

KIÖNTÉS: kiöntés: »Jártér.« »Emeli hálót toba is, Tiszán is lehet használni, a Tiszán igénesak tavasszal, kiöntésükön.«

ÖR l. ör-fa, ör-fa-fészek, ör-háló.

ÖRMÉNY: Komendát Bálint így mondta az örvényt: örmény.

ÖRVÉNY: örvény v. örmény: kavargó, forgó víz a seb-esapaton, a szírt mellett: A halban legbővebb helyek a Tiszán az örvények. — »Télen jobban örvényekbe van a hal.« — »eggyes örvények (bizonyos időszakokban) tilalmasak vótak (a halászásra). Csősze vót neki, őrizték. Kurcai örvények: Nagy-örvény, Kone-örvény, Kis-örvény, Szent Hona-örvénye, Átateső-örvény.

PAMPOG: »Ugy pampognak a halak« (= kapkodnak a virág után).

PAPRIKÁS: halból készült étel. — »A paprikásnak még kell alunni kocsonyának.«

PARA: A felső inra parát, tesznek, hogy fenntartsa a víz színén a parás inat. »A para hársfahajbú van, mer a' puha, nem vészi bē a vizet. Mos esinájják fűzfábú is, mer a topojanýárfa drága. Azt Apatinbú hozattuk.«

PARÁS: a nagy-haló felső ina (t. i. parás kötél: para van rajta). Ez eggyes (azaz egyszeres kötél).

PADKA: patka: Az árok (a hasító árok) ülésre használt, eléggé levágott egyik partja. »A patkárú lē van nyesve kéthárom col, gyékénybú esináltak segg-fárnát: a sokkal puhább, mint a föld vagy a dészka.«

PATONY: 30 centiméter hosszú erős madzag, ezen van a horog, a patony másik végén van a dörök, ez vastagabb spárga. »A dörök fűzfakaróra van kötve, a fűzfakaró bele van szúrva a szírtba.« (L. csapóhorog.)

FÉL-PATONYOZ: fél-patonyoz. »A horog fél van patonyozva«, vagyis vékony spárgára: patonyra van kötve.

PECEK: pécék. A hajó derekán a gerendába van egy lyuk, abban van egy pécék fából, arra van rákötve a kötél. »A kijáró-kötél mēgy a pécékkel eggyütt. Mikor a kijáró kötél kiír, azt mongya a mestér: vesd el a pécét! Rugd rá! (az evezőt).«

PERS: përs a gödörben, az iszapban megmozduló hal apró sűrű buborékokat

okoz. »Mozog (a hal), osztán gyün föl az a përs a víz tetejére. Mer a bika az nem përsel, az buggyol. De a përs sűrű.« — »A halász) odahajította a pëndélhalót āra a përsre.«

PERSEL: përsel az iszapban megmozduló hal sűrű përsel okoz, az feljön a víz tetejére, s ez elárulja a hal hollétét. »Mikor (a halász) kopogtattya a dëregjét, akkor përsel a hal, ārú tuggya mēg a halász, hogy ottan gödör van.«

PILLE: l. pille-jég.

PIPA: l. emeli-háló.

PIRITY: l. lapsoió.

PITYKE: A hal pitykéje = pikkelye.

PONTY v. potyka: a legismertebb hal fajta. »Aransýárga, van fekete is, az e' gánypotyka. Szálkás, de nem ojan nagyon. Kureába, Tiszába, Körösbe is vān.«

GYÉKENY-PONYVA: »A Bíró Molnár Imre ír jelentvén, hogy a' Város kotsijai Számára őt gyékény ponyvát egy egy ezüst húszasával... megvett... kifizettetni kéri« (1839. okt. 5.).

PORCÓGÓ: »a kecségébe porcógó van, a potykának ódalbordája.« L. még: szálka.

PORONG. A porong a víz fenekén van, a síma döröken, »kemény rísz, homokbucás porong. Ojan kemény, hogy azon lehet kocsival, lóval menni, még sē láccik mēg a kerék nyoma. A limány ajjába, vagyis a limány víginé van a porong, ahun nagyon szíles a víz.« — »A porong esekéj víz fenekén van.« A limányon nincs porong. L.: iszap.

PÓS. A pös: sásból vagy szénából csinált szárma-forma (töltöttkáposztaforma), azt bedugja az ember a kétsoros ínba, tehát az alsó ínba. Ez a puha sásból vagy szénából való pös nem ereszti bele a hálót az iszapba, nem ragad bele, halász nyelven: nem vág el.

MEG-PÖSÖL: megpösöl. Ha sáros, iszapos a folyó feneké: »ennek nagyon mēg kell pösölni.«

PUKKANTÓ: pukkantója: a hal gyemrában van.

PUTTYOGATÓ: 6—8 cm hosszú, varrógép csónakjához hasonló, esonból vagy fából készült szerszám. A két vége fel van csapva, a közepibe van fúrva egy nyél, olyan 40 cm hosszú. »A puttyogatót a halász úgy fél pörcéknél ütügeti bele a vízbe. A beütés által nagyokat puttyan, mint a bíka, a puttyanásra odamegy a haresa, bekapja a horgon lévő halat, vele együtt a horgot.«

RAK: »iszapot rak a víz egyik helyről a másikra.« »Fordul a vízfojtás, oszt akkor eggyik hejre rak, másik hejre horgya el.«

RAK. A kurcai rák jó ízéért híres volt a XIX. században. »Sok rák vót a Kurcába, Hótt-Körözsbe.«

RAKODIK: télen a hal a folyó vízbe letett összekötözött fűzfához húzódik, oda rakodik. »Örvény sarkoknál, a lágy ódalon rakodik, rakodik, rácsúszik eggyik a másikra (a jég), tornyot rak.«

LÉ-RAKODIK: A hal »novembér—decembér elején télire léfiszik a verembe.«

REGINA: az aprószemű hálóra rákötött igen nagyszemű háló, melybe a hal nekiütődése által benyomul a hálószer, ez zacskót alkot és így fogja meg a halat.

L.: regimás-tapogató, pendel-háló.

REKETTYES: Kájában volt a Veker és Kórógy közt.

RÉT: rét. A folyók vízjárta környéke sok és gazdagon termő vízi növényvel.

NÁDLÓ-RÉT: így nevezik a múlt századi városi tanácsai jegyzőkönyvek a nádló-rétet.

RISZÁL: »A halat nem szabad (főzőskor) kavarni, csak riszálni, mer a halat ha kavartják, összetörik.«

LEROGYIK: »A gyíkint augusztusba kell vágni, mert ha hideg van, leroGYIK« (ekkor aztán már költélnék nem alkalmas.).

RÓTA l. egy róta varsa.

VAD-RUCA: »A vadruca hallal, bogárral il. Apró halat észik. Totyogó vizekbe, tavakba annyi vót ezelőtt! Százával szált a laposról a másik laposra, ahun, vizet tanáltak.«

RÁ-RUG: keményebben evezni kezd,

hogy a hal ne menjen ki a nagy hálóból, hogy a háló elejét mentől gyorsabban húzhassák kifelé. »Rugd rá!«

GÉM-SÁRA. »A gém-sára térgyig iró vizbü kivészi a halat. A gém-sára ojan nagy, mint a gója. Beelát az a vízbe is.«

»Az erdőbe mént egy ember lovat keresni. A gém-sára ezt monta: gál! Az vagyok uram, teremtöm, lovat keresék, monta az ember. Akkor azt mongya a bakesó: vak! A vót uram, teremtöm, vak, monta az ember.«

SEB: a szirt mellett, az örvénynél lévő sebes víz. »A lágyódal szile bőil hamarabb, mint a seb.«

L. még: seb-csapat, bő-seb.

BŐ-SEB: bő-seb. Komendát szerint a sebesapaton (sebes vizen) belől, a víz közepe felé van a bő seb. Váradí Imre szerint (én őt avatottabb halásznak tartom) a sebesapat meg a bő-seb egy és ugyanaz. »Odavótam kecézni, megakattam a bő-sebén« (a bebukdosott falóvekben, faderekekben megakadt a háló).

SEKÉLY l. csekély-víz.

SEMLYÉK: sémlyék, vizes, füves terület. »Ifjú Kis István és Csák Ferenc között valamely Szénakaszállítás eránt controversia lévén, minthogy meg bizonyosodott, hogy nem a Kis István földén, hanem a Sémlyéken mint Szabad földön használtatott, a Széna Csák Ferencznek adjudicáltatott, s egymást megkövetlék« (1719. nov. 10. Vlevtár.).

SETÉT: sőtít. Ha 2—3 újjnyi hó esik a jégre és az megolvad, aztán ráfagy, akkor sőtít a jég, nem lát át az ember a jégen.

SÍKÁLÁS: a felhasított hal belső részeinek kitisztítása, kimosása; rendszert nagyobb gyermekek munkája volt.

SÍKÁLÓ: »A síkáló ojan gyükérfélfü vót, mint a mostani síkálók.« A dereka volt megköltve, mind a két végét használták.

SÖREG: »Az ojan 2—3 kilós. Anná nagyobbbat nem láttam. Abba nines esont, csak porcogó. Ső a keeségébe, ső a vizába, ső a tokba, ső a söregbe, ögybe ső. Csak porcogó van vágig a girincin. Hát a feje:

az osztán esont. A fejibe a esont alatt porcogó van.*

SUHA: fiatal fűzfacredés: »Egy kis vizállással igénesak odahúzódnak a halak a suha közzé.« L.: még: suha-tőke.

SÜGÉR: »Tőba van jobban, de van a Tiszán is. Nem túlságosan szálkás. Ojan, mint a tarka-dubér. Mēgnyöl negyed kilósra. Rövid, vastag.«

SÜLLŐ: »A süllő nem szálkás, csak éppen a girinea végig esont, aztán meg az ódalbordája. A feje hosszaeska, az óra ojan sugár. Van, akki kétkilós még azon félül, 3—4—5 kilós. A* mēgnyöl, ősi a másikat nagyon, vannak neki ojan nagy fogai, bajusza nines.« — »A süllő jobban elrejtőzik. Vannak ezek a fűzfa, nyárfatuskók, azokná tanyázik, csak fecaka jár ki enni.«

TÓT-SÜLLŐ: »A tót-süllő v. tarka-süllő, az is mēgnyöl egy kilósra. Tarka, fekete csíkokkal, mindēütt van.«

SZÁK: a hálnak a hálóból, bānkāból való kimerésére meg a horogról való bēszakolására szolgál. A szák isligbű van, vagyis vékony madzagból van kötve. Résezi: 1. nyele, 2. kām vája, 3. szák: a háló, mely zacskó-alakú. A kām vája fűzfábű van.

BOKORSZÁK: bukor-szák: 4—5 öl hosszú rúddal. »Bukorszákbā két rúddal zavarják a halat a suhábű.«

SZÁLKA: »keeségēbe, vízāba, tokba nines, csak porcogó.«

SZAPOJ: A hajó, esőnyak, ladik fontos tartozéka a szapoj: fűzfából volt kivésve. A víznek a esőnyāk ből, ladikből való kimerésére szolgál.

SZÁR: az evedző szára.

SZÁRAZ vő, száraz-hal.

SZÁRCSA: »Fehér óra van, a homlokán van egy fehērség. Az is hallal il mēg fogórral.« — »A száresa ojan, mint a vadreca.«

SZÁRÍTÓ. »A szárító vékony madzag, karók közt vót kifeszítve; körbe 20—25 rúd körül vót fűzve madzaggal öt-hat sor: āra vót terítve, mēg pedig úgy, hogy a basított halat kifordították, mint a könyvet lehet. A szárítāshon a karók két öltre

vótak körbe lēasva, másfél öl magos.«

SZÁRNY: a hal úszója: szárnya, l. varsa.

SZÁZMA: »A százma ojan, mint a pēndēlháló. Csakhogy a pēndēlhálón 200—250 gojó van, a százmán 600 gojó.«

SZEM: szēm. Szēme van a hálnak, a hálónak; horogról is mondják: egy szēm horog. L. még: csapó-horog, fenék-horog.

SZIGONY: ősi ütő halászszerszám. Résezi: 1. szakállā, cz tartotta meg a halat a leeséstől. 2. āga „szigonyág“, 3. kōpūje: ebbe húzzák a nyelit. 4. nyele. A nyele 3—4 öles hosszú rúd volt.

SZIKLONY: »A sziklony bűrbű van. A ladik ódalāra erősítik, az evedző gyűn ide bele, úgy fűrja a vizet: sziklonyozunk.« L. még: sziklony-tartó.

SZIKLONYOZ: »Sziklonyozni félkézzel szoktak, másik kézzel fogják a kecekötelet.« L. még: sziklony-tartó.

SZILAJ: »mān novembērbe, decembērbe nem ojan szilaj a hal, mer hideg a víz, jobban mēgfogja háló is, kece is, szigony is, nem lōtten szíjjel a hal.« — »... mikor mān elivott, akkor kēnnyű a hal, osztán szilaj, ugorgya āt a hālót.«

SZIRONNYAJA: a hal kuppantyűjān belől. Az nagyon piros. Az ha megsértődik, elvérzik, elpusztul a hal. »Ha bār-kāba a szironnyājāt nem tuggya kimosni, mēgdöglik. mēgfullad.«

SZIRT, szirtot, szirtba. A kanyarban annak a partnak, melynek a víz neki vág: szirt a neve. A szirtnak a víz neki vág, a víz odazúdul, a partot kimossa, ezért itt a part be szokott omlani. A szirt nagyon magos. — A szirt mellett lévő sebes vizet is hívják szirtnak. »Mēntem fél cēn a szirton ē« (esőnakkal). »Gyerünk āt szirta halászni.« L. még: sebesapat.

SZIRTOS: ahol a szirt van: »ijen nyárfā, fűzfatuskók bēbukdesnak a vízbe, ahon mēnnek« (a halak). »Ojan szirtos bejekēn mējebb vizekēn.«

SZIVE l. vessző-varsa.

FEL-SZOLGÁL: fél-szógál: a vízből felnyúlik. »A nyakbű fél-szógált egy madzag, egy fa vót rajta, mutatta, hogy hun van« (a varsa).

SZORÍTÓ: „Mikor a víz apad vagy árad, van egy miféle, ammin megy ki a víz, oszt kevés szerszám, háló kell, az a szorító.” L. még: elhálóz.

SZOTYÉ: „píszkos, olvadó jégtörmelék.”

SZÓR l. hal.

TANYA: a víznek az a része, ahol a hálót a halfogásra kivetik. Tanyát legtöbbször a szirt mellett lévő seb-esapaton, örvényen meg a szirttal szemben lévő lágy-ódal melletti langvizén vetnek. Az ilyen tanyáknak nevük volt. Így pl. a Körösön: Határtanya, Fejleszt-tanya, Jaksortanya, stb. — A két dereglyében a két ember hányja kifelé a hálót (= a lapso-lót.) Mikor ki van hányva, „húznak egy jó hosszú tanyát” (= Vagyis az egymástól ellávodott két dereglyével a hálót meghúzzák a vízben.) — A nagyhalóval való halászatkor egy-egy tanya nagysága: 300—500 méter. „Ahun kilométer hosszú egyenes-dérik van, ott lehet 2—3 tanyát is vetni”. — Ha a háló elvág, azaz a háló leleragad az iszapba, „a hálót föl kell laptolni.” Azt mondják ilyenkor a halászok: „elromlott a tanya”, vagy: „fuesha mént a tanya”. — (A jég alatti halászatkor egy óra—másfél óra alatt) „készen van egy tanya”, vagyis ennyi idő elég egy tanya meghúzásához.

L. még: tanya-vetés.

REGINÁSTAPOGATÓ. Abban különbözik a síma-tapogatótól, hogy regina van rajta kívül-belül. Ha a hal kívülről vágódik neki a reginás tapogatónak, a belső reginába belenyomja a hálót, ezáltal zacszó keletkezik, amiből a hal nem tud kiszabadulni. A reginás tapogatót, mint hosszú rúdja is mutatja, mélyebb, gazos, akadékos helyeken használják.

SÍMA-TAPOGATÓ: két meggömbölyített fűzfaág aljában abrines van, rajta háló. „A síma tapogatót csekéj vizén, füves, gazos, sásos hejjen” használják.

TART: avval tartották (= úgy gondolták) a régebbi halászok, hogy a víz a hal zsírja.

SZIKLONY-TARTÓ: „Sziklonytartó jobb-felül vót”. Nagyhajó, csónak tartozékja.

L. sziklony, sziklonyoz.

TÁMASZTEK: támaszték. „A burkonyok felélt (a kompon) támaszték van a géréndák alá”.

TAT: tatya v. dőszkája; középen ki van fúrva, ez a lyuk az őrtafiszék. „Tat: ammin ül oszt övedz, az a tat, Kérésztől van a (hajó) égygyik szilin még a másik szilin.”

TEJ: „a hal tejet. „Ojan víkony hárttyába van a tej, mint az ikra”.

TEKEREGTET: „Jóllehet pedig valamennyire már enyhülne az idő, mind az által a sok vizek a barom járó földnek nagy részét elborítván, tsak a kopár síkon kelle tekeregtetni a sovány szegény marhákat...” (1750—51. Ref. Ekk. Hist.).

TEKERŐ. A komp tartozéka a parton. Mikor hajó jön, „a kötelek leeresztik, mikor elmén, felhajtyák. Ez a tekerő. Ahun kötél van, tekerő is van” (a parton). A tekerő részei: „Fenn van a kődöke. A kődökre rátészik a dudát. Lőnt a kődöki nek vála van, azen van a duda. Van neki hajtóbája, ammivel tekerik a kötelel.”

ADTA-TEREMTETTE: „Kerekes János... Istent és eget irtóztató káromlásokkal, úgy mint atta teremtetete égtelen gvalificált káromlásokkal illette”. (1741. márc. 30.).

TEREM: terem. „A síma-dérikon nem bír teremni a jég, nem bír megálni a zajlás.”

KI-TERIGET: „A halat asszonyok terítették ki még gyerekek.” (= A kihasított halakat a szárítóra kitétték száradni.)

ÁRTÉR l. kiöntés.

VÍZ-TETEJE l. víz.

TILALOM l. tilalom-törés.

TILTÓ. A tiltó egy szál vastag fenyő. A tiltót télen a komp külső, víz felőli oldalához teszik, és ha jön a jég, a tiltó behajítja a komp oldalától a jeget. A tiltó egyik vége ki van kötve a parthoz, a másik vége bent van a vízben.

TISZTÍTAT: „Az (l. i. a compó) nehéz tisztítatú” (= nehezen lehet megtisztítani a pitykétől).

TOK: „A tok a Dunáról gyün mind ide. Kézze nem lehet hozzányúlni, mer

ojan élés a girince, hogy elvágja az embernek a markát."

TOMBAC: a szentesi vízimalmok hajójának tombác volt a neve. „Visétt hajó, egy darab fából vót."

FEL-TORKOLLIK: feltorkollik 'feltorladik'. „Égy feltorkollik (a jég), hogy égyik hejjen van másfél öl magos."

TOTYOGÓ: „Az Alsó-Felső-rít abbúl ílt, hogy vadálatot fogtak törrel. Ojan espadákat készítettek, a rítken a totyogókba tették."

MEG-TÖR: megtör. 1. „Megtörök a (hal) farkát: ha kan, tej gyün ki belülle, ha nyöstiny, akkor pedig ikra". — 2. „Ha megtörök a vizet nagyon (a sok hálóhúzással), fürdik a hal egy kis gödröt magának, abba belehúzódik, a nagyhaló elűn a tetején, oszt a gödröbe ott marad a hal benne."

TILALOM-TÖRÉS: tilalomtörés. „Tilalmas érvényekén csak tilalomtöriskor halászhattak. Ott vót ojan tilalomtörés, hogy vót benne száz halász. Tilalomtörés ősszel vót: októbertől novembérig."

L. még: örvény.

FAR-TÖKE: a nagyhalós hajó farában, azaz hátuljában: az is keményfa, mint az órtőke.

ORR-TÖKE: or-tőke: a nagyhalós hajó orrában, keményfából.

SUHA-TÖKE: olyan vastagabb fűzfaág végződése, ahonnan budár-fonáshoz használatos 10—12 suha, azaz zöld fűzfavessző cred.

TÖR: „Az Alsó-Felső-rít abbul ílt, hogy vadálatot fogtak törrel. Ojan espadákat készítettek, a rítken a totyogókba tették."

TISZÁN-TÚL: A szentesiek számára a Duna-Tisza köze. Csongrád tehát a szentesiek helyzete szerint Tiszán túl van.

TUTAJ: „Cetkinybű csinálunk háromágú tutajokat, azt felfűzzük zsinórra, jó erős spárgára. Minden tutajt 6 colra egymáshoz" L. még: lóp.

HAIÓ-TÖ: 25—30 cm hosszú, fából készült. Egyetlen fontos része a nyelve.

UJJAS: (Az olló hálój) négyes-eggyujjas. „Olló alakú, sűrű szemű, / egy ujj nem megy bele a szemibe)."

ÜTÉS: ütís. Ütís az alsó még felső inba van. Az ütísbe van belefűzve a háló. Ebbe szeggyük a hálót. Égy ütísbe négy szem hálót szedünk. Ütís csak a nagyhálón van. Mikor ki van égyg alítás, tekerünk rá ruhát, aztat lőköttyük az utolsó ütíssel. Égy ütís 3 1/2 col, a' melyik sűrűbb, 3 colos, a' melyik ritkább (az eleje) 4 colos.

L. berz.

EL-VÁG l. pös.

VÁGÓDIK: „A léhis vágódik kifelé a para átal." (A nagyhaló kivételésekor.)

VARR: 'a ladik, dereglye, komp repedéseit, fenék- és mederdeszka közeit mohával betömi, cinpával iszkárával leszorítja'. „A (komp) fenekit is még a medért is mohával varrják. A mohát mohozóval verik bele a fenékbe (= a két fenékdeszka összecserztésébe). A mohozó keményfából van. Így fogják (mutatja), oszt így verik fakalapáccsal. Az ár (vas-tag, hegyes tű) nem mín a mohába bele, úgy meg kell varrni." — „Tögyfával varrják (azaz: tölgyfából hasogatott, féloldalt félgömbölyűre faragott vesszővel, az a cinvessző, melynek a másik oldala lapos).

LE-VARR: „Mikor még van varrva egy darab, ojan hosszú, ammién a cinvessző, azt mingyár lő kell varrni. Avval a cinvesszővel, iszkárával varrják lő (a komp fenekét vagy mederdeszkáját).

MEG-VARR, l. le-varr.

VARRÁS: 'a mohával megvarrt, cinvesszővel levarrt, iszkárával összeszorított fenék és mederdeszkák érintkezési vonala kompon. dereglyén, csónyakon'. „A cinvessző fölött van az iszkába, úgy szorította a mohát bele a varrásba." — „Mikor megmoházzák a varrást, cinvesszővel leszorították, iszkárával." — 1839. aug. 30: „Böldi Rév pénztárnok Kiss Ferentz jelentvén, hogy a' Nagy komp meder varrásai megromolván, megigazítása felette szükséges... leme".

VARSA: kenderfonalból készített rekesztőszerszám. A háromabrinesos varsa kétszárnyú, az ötabrinesos egy-szárnyú. A kétszárnyú versikéje (vagyis az a része, mely a halat megfogja) négysegletes, az

egy-szárnyú hegyes-versikéjü. A varsa részei: 1. szárny, ez vezet be a halat a 2. fejbe. A varsa szárnya legalább két öl hosszú.

VESSZŐ-VARSA: fűzfavesszőből font rekesz/észerszám. Benn van a szíve, a varsának az a belső része, mely megfogja a halat. Szíve csak a vesszővarsának van. A kötött varsának ugyanez a része: var-síke. — „Örvínynyakokon lehet vessző-varsával halászni.”

EGY RÓTA-VARSA: egy róta varsában öt-hat varsa lehet. Ezek elhelyezését a szövegbeli ábrák mutatják.

VEKER: A Veker Szentestől északra ömlött a Kurcába. Ma már csak kanális.

VER: 1. „A (komp) fenékit is még a medért is mohával varrják. A mohát mohozóval verik be a fenékbe. I. még: össze-csap, ivék, 2. 'a hal veri a hálót'. „A kötélről észre lehet venni, hogy lük, mín, veri” (a hal a hálót).

FEL-VÉSZ: fél-vész: A kötelet minden más-odik likén fél-vészik (Mikor jég alatt halásznak).

VÉSZ: ősi rekesztő halászati eszköz. Tóban használták. A vész: „a tóba nádbú vót kötve, gyikínköttel. Vót egy öles magos még öt sukkos magos. Ez ojan vót, mint a kerítés. A' mellé jobbrú balrú lehetett vészfejet csinálni. A vészfejek nádbú vannak. Két-három öl távolságra vannak csinálva. A vészfejnek a tetejire gatzettek, hogy ne légyen világos.” — A vészfejbe bejutott hal nem tudott többé onnan kiszabadulni.

CIN-VESSZŐ: tölgyfából hasogatott, féloldalt félgömbölyűre faragott vessző, melynek a másik oldala lapos: a fenék meg a meder varrásainak a levarrására”. „Mikor még van varrva egy darab, ojan hosszú, ammiyen a cinvessző, azt mingyár le kell varrni. Avval a cinvesszővel, iszkábával varrják a cinvesszővel, az iszkába beleszorította (a cinvesszőt meg a mohát a két deszka közé). Tögyfával varrják (ez a cinvessző). A leszorított cinvessző passzol a fenékkel, mer ijen gömböjű álasú alul, fölül pedig síma, ez szorította bele a mohát. A cinvessző fölött

van az iszkába, úgy szorította a mohát bele a varrásba.”

TANYÁT VET: „a hálót halfogásra kivet”. Aki nem ismeri a vízjárást, nem tudja, hol kell tanyát vetni.

TANYA-VETÉS: „De van ojan hejj is, ahun két-három óra betetelik egy tanya-vetésre” (=a háló kivetése, meghúzása, kivétele, vagyis a halászás művelete.).

KIVÉTEL: kivétel. „A mestér tuggya, hogy hun van a kivétel, mer a nagy-hálót nem lehet akáthun kivenni, mint a lap-solót.”

VAK-VEZETŐ: Ha sötét a jég (l. sötét alatt), vak-vezetőt kell abba a kis jukba (=vezér-likbe), ahová a vezetőrudat várják. „Mikor odafr a vezetőrud: megmozdul a vak-vezető, akkor tuggya az embér, hogy ott van, úgy hajtya tovább a másik jukba.”

VICI: az utolsó ember a nagyhálónál. Az mosogatott. „A laptáros vót a gazdája a vicinek. A laptáros monta, mikor el van súrolva: hozd elő azt a bográcsot, meglátom-e magamat benne. Ha nem vót linyés, újra súrolta.” l. laptáros.

VIDRA: „A vidrának drága a büre, nem vészi be a vizet, nem ázik el. A vidra ojan, mint azok a kis fajta kutyák. Hosszú döréka van, hamvas szőre. Lőjár a vízbe, megfogja a halat, oszt megészi. Ojan körmei vannak, beleágja azt az élős körmeit abba a halba, kiál oszt a hal, kiereszti jól a vírit, kihozza a vízből. Fa-odúból járt halászni, nagy-odús fűzfába tanyázott. A 3-4 kilós potykát megötte. Félvitte a halat. Lőnn van a víz fenékin, onnan hozza föl a halat.”

VILLA: 'kétágú vasvilla a jég alatti rúd hajlásához'. „A rudat villával hajtyák.”

VIRÁG: 'kérész'. „Ézt a virágot szeretl a hal, akkor nem észik a horegrú (t. i. mást). A halászok szárították (az elhullott kérészeket, a virágot), avval hergásznak.” V. ö. kérész, tiszavirág, vízvirág, virágzik.

TISZA-VIRÁG: 'kérész'. „Egyik embér kérésznek mongya, másik tiszavirágnak.

Ezelőtt kérésznek hítlák, az öreg halászok kérésznek mondták.“ Vö.: kérész, virág, tiszavirág, vízvirág, virágzik.

VÍZ-VIRÁG: „tiszavirág“. „Jobb halak is esznek: a vízvirágot minden hal szereti.“ — V. ö.: virág, tiszavirág, kérész.

VIRÁGZIK: „Mikor virágzik (vagyis a tiszavirág idején), akkor fönt jár a hal. Dúlután kezd virágozni a víz.“

VIRGA: „viszontagság“. „Sok virgán mentek azok kérésztől, mire ideig írték.“ (Azok, akik a lápot lecsúszatlák, sok viszontagságon mentek keresztül.)

VÍZ: A halász nem mondja azt: folyó, sem azt: tó, hanem csak azt: víz. — „A hal mindig víznek min, mer az újabb vizet nagyon szereti.“ — „A hal most víz közt jár, bñt.“ (Sem nem a felszínen, sem nem a fenéken). „Mikor a víz virágzik, a hal fönt jár a víz tetején.“ — „Víz közt eszik a hal, ha nem a tégláná van. Ha a tégláná eszik (ami a horgot a víz fenekén tartja): akkor fenéken, mer a téglá a víz fekein van.“ — „Mikor nagy a víz, fejjelb vészik a kompkötelet.“ — „A hasítás nyáron törtnt, mikor a víz elmñt“ (=az áradás elműlt).

L. még: víz-járás, vízen-járó ember, hajl, meg-tör.

ANYA-VÍZ: „Mikor apad a víz, amennyire lehet, mégy vissza (a hal) az anyavízbe.“

BATOR-VÍZ: a mély vizet így is hívják. Ellentéte a csekéjvíz.

CIGÁNY-VÍZ: A kanyarban olyan nagy erővel folyik sok helyt a víz, hogy „a kanyar után visszafelé fojik a víz.“ Ez a cigányvíz. Némelyik helyen 500 méterre is visszafolyt a cigányvíz. Ma már nincsenek ilyen cigányvizek. „Ha egy lápot (= tutajt) bevñt a cigányvíz, félnapot is ott kovágott, mire ki tudott belűlle keemerégni az oláj.“

USEKÉLY-VÍZ csekéj-víz, a bator-víz ellentéte, tehát a nem-mély víz.

HOLT-VÍZ: hñt-víz, amelyik valamikor folyt, de ma már nem folyik.

HÍG-VÍZ: híg-víz ott van télen, ahol nem fagy be.

LÁGY-VÍZ: az örvénysarkoknál lévő

lassú folyású mély víz. „Lágyabb a víz, ott nincs olyan erős fojása, mer mñj a víz.“ A lágy víz: gyengén folyó víz. Ott áll meg leghamarabb a jég.

LANG-VÍZ: a sebes víz ellentéte, a lassú víz. A seb-esapat ellentéte a lang-víz: igen lassú, alig-alig folyó víz.

LANGÓ-VÍZ: A sebes vízzel szemben lévő lágy-ódali lassú víz. „A tutajos a szirtot keresi, a fil a langóvíztű.“

LANYHÚ-VÍZ: langyos víz.

LUSTA-VÍZ: „A kárász is inkább a tóba van, a lusta vizet szereti.“

NAGY VÍZ: „áradás“. „... nagy vízkor kifelő igyekszik (a hal) a gyèpre.“

VIZA: „Elvñve fogtunk ezelőtt a nyóc-vanas évekbe. Nagy vót a víz, csak a Dunáról gyűtt fél. Az öregék monták, hogy viza, itt nem tanyázik az effajta vízñ. A viza olyan tarka-kék színű. Barnás esíkok vannak benne. Köves hejjen szeret, a sebes vizet szereti nagyon. 70—80 kilósra mégnýöl.“

VÖCSÖK: „Nagyoll mint a száresa. A vöcsök bukik a vízbe, két élet is elmgy a víz alatt. Hallal fl. Hosszú nyaka van, búbes egy kicñt a feje. Szürke, fehér, fekete tolla van neki.“

KIS-VÖLGY: Kisvögy. A Nagy-völgyön belől, de azzal párhuzamosan folyt. A Kispiac-nál eredt, a Vásárhelyi utcánál felvette a Kis-eret, a Vajda-telepnél a Gógányba szakadt, a Gógány meg a Nagy-völgybe.

NAGY-VÖLGY. Nagyvögy. A Nagy-hegyben eredt s a Kontra-tóba ömlött. Ma már csak esatorna.

ZACSKÓ: l. hegyes-kere.

BUGGYOS-ZACSKÓ: „Annak (a százmának) vót olyan buggyos zacskója: abba vót a hal.“ L. még: buggy.

ZAJLAS: a tél elején való jégképződés a folyó beálltáig, befagyásáig. „Mikor jó nagy hidegek vannak, elsőbb csak pille-jég mégy, vízi az a fojövíz. Azután minden nap erősödik, akkor aztán örvénysarkokná megál, mer ott lágyabb a víz, nincs olyan erős fojása, mer mñj a víz. Ahun csekélyebb, erősebb a fojása, örvénysarkokná rakodik, rakodik, rácsúszik

éggyik a másikra, tornyot rak. Terém hozzá, ahun gyöngye a víz, az örvényekbe. A símadörökon erős a víz, nem bír teremni jég, nem bír megálni a zajlás. Ojan zuhogás van ott, rőcségis, ropogás, hogy! Van ojan magos is, hogy másfél öl magasra is feleszűsztattya éggyik a másikat. Ugy feltörkellik, hogy éggyik hejjen van másfél öl magos." L. még: jég-eredés, beáll.

ZUHOGÓ: Ott ömlött a Veker a Kurcába. „A Zuhogó-gát Kis Nagy Imre tarjánál van.“

ZSÍR: A hal beléből kisült zsír, melyet kantákba, butykosokba tettek és tímárok-nak adtak el.

ZSCMBÉK: zsembik. „Vótak azok a zsembikok. Itt is ojan vót a csordajárás. Körülötte fű nyól. Mikor lélip az embér a zsembikról, akkor térgyig ír a víz. Nem ázik el, az embért is megbirja.“

RESTES D'ETHNOGRAPHIE ET DE LANGAGE POPULAIRE CONCERNANT LA PÊCHE ET LA VIE SUR L'EAU EN VOIE D'EXTINCTION DANS LES ENVIRONS DE SZENTES.

Antal Nyíri,

L'aspect de Szentes et de ses environs était caractérisé jusqu'au XIXe siècle par de fleuves abondants, de nombreux petits ruisseaux sinueux, des eaux débordant sans obstacles, des étangs plus ou moins profonds, des prés marécageux à une faune riche, des nouillères et, çà et là, une élévation de terrain. Ce sont ces conditions géographiques qui ont permis à une partie de la population de Szentes de vivre cette vie de pêcheur d'eau et de marécage dont les traditions remontent à l'âge primitif.

Cependant, par la régularisation des fleuves, par le drainage des cours d'eau, des étangs et des prés marécageux, la terre a changé de physionomie, avec la disparition des eaux, les hommes vivant sur l'eau disparaissent aussi avec leur outillage et leur langue qui servait de moyen d'expression pour cette vie.

L'auteur de cette étude présente cette vie menée sur l'eau en voie de disparaître dans les environs de Szentes au dernier moment, à la base des propos de vieux pêcheurs et des documents d'archives. L'auteur ne regarde pas l'une ou l'autre branche de cette vie (p. e. la pêche) isolée des autres, il voit et il fait voir tout dans son ensemble, d'une manière que son oeuvre est ethnographique et linguistique à la fois: il présente l'homme avec son métier et sa langue, sur la scène de sa vie même, dans le monde des eaux, des fleuves, des ruisseaux et des prés.

C'est pourquoi l'auteur s'occupe dans les premiers chapitres de cette oeuvre des eaux et des prés de Szentes, de la flore et de la faune caractéristique de cette région, à la base de diplômes d'archives, des procès-verbaux des conseils municipaux et de la tradition orale, mais il utilise et cite aussi la littérature concernant l'ancienne hydrographie de Szentes.

Ceux qui ont écrit jusque là sur la vie menée sur l'eau du peuple hongrois, ont systématisé ce qu'ils ont vu eux-mêmes avec leurs yeux d'érudit. L'auteur de cette étude ne présente pas les faits concrets de la vie sur l'eau comme il les a vus, lui, mais comme les hommes vivant sur l'eau les ont vus et racontés eux-mêmes.

C'est pourquoi ce travail contient au juste le savoir des hommes vivant sur l'eau de leur propre terre, de leurs eaux, de leurs animaux, de leurs occupations

et de leurs instruments, et puis, les appréciations et les conclusions de l'examen scientifique moderne y sont ajoutées.

Cette méthode a mené à de nouvelles connaissances. Il est apparu que les gens de l'eau ont un riche vocabulaire pour désigner l'eau, surtout les certaines parties des cours d'eau et les différentes formations de la rive et du fond. Les pêcheurs de Szentés connaissent les eaux fluviales et la formation de leur entourage aussi bien que les cultivateurs savants de la géographie générale. C'est le chapitre «L'eau et ses alentours» qui en informera le lecteur.

«Le pêcheur doit connaître le courant de l'eau à chaque endroit du fleuve» dit Imre Váradi, un vieux pêcheur-maitre de Szentés. Celui qui ne connaît pas le courant de l'eau, ne sait pas où il doit se fixer (jeter son filet pour la pêche). Le courant est une fonction de la différence de niveau du fond et la formation du rivage du fleuve est une conséquence de celle-là. A cet égard, les méandres, sont très importants. Au fleuve Tisza il y a beaucoup de méandres, l'eau ne coule pas entre des rives d'une ligne droite, elle serpente. Dans le méandre même, on nomme récif la rive contre laquelle l'eau se jette. Dans cet endroit, l'eau ronge le rivage avec une grande force, car le fleuve aurait sa plus grande chute dans la direction du récif, l'eau se déverse par là, c'est pourquoi les récifs sont très hauts. Puisque les récifs sont ravinés par l'eau, le rivage s'y éboule pour la plupart. Près de Szentés, tout de suite au premier méandre en dessous de la rade, la Tisza s'est déplacée vers l'est en deux âges d'homme de toute une largeur de fleuve, car le récif s'effondrait toujours et le rivage en face s'atterrissait. C'est que là l'eau coule lentement et ainsi elle entasse le sable. Ce n'est pas le rivage abrupt seul qui soit nommé récif par les pêcheurs, mais le flot rapide auprès de lui est aussi désigné ainsi. „Passons sur le récif pour pêcher!” — Dans le récif, il y a la grande masse d'eau rapide (sebescapat) ou la large eau rapide (bő-seb), c'est à dire le remous. Il est resplendissant, uni, rapide. S'il fait du vent violent, qui vient d'en bas, ainsi qu'il se jette contre (il souffle donc dans une direction opposée au fil de l'eau), c'est là que l'eau est la plus agitée. Le remous a un entonnoir. A ces endroits, il y a un fossé au fond de l'eau. Le remous, s'il est un endroit remarquable au point de vue de la pêche, porte ordinairement un nom. L'eau profonde est nommée aussi une eau brave, celle qui n'est pas profonde, est une eau médiocre.

Presque en face du récif, seulement un peu en aval, il y a le côté mou. Le bord du côté mou émerge de l'eau presque insensiblement, le rivage s'est formé du sable que l'eau lambine (langváz) coulant à peine a déposé. Le contraire du remous est l'eau lambine. Au côté mou se trouve l'alluvion du fleuve qui est nommé le „limány” de l'eau. Ce „limány” se trouve aux endroits où une profondeur médiocre rencontre une partie plus profonde. A ces endroits, l'eau se heurte contre la partie de profondeur médiocre et tourne et tournoie et se remue et se roule, mais beaucoup moins rapidement: c'est ce qu'on nomme le „limány” de l'eau. Imre Váradi, pêcheur-maitre de Szentés, disait aussi que le „limány” c'est le côté mou et le fond du remous, là on prend beaucoup de poissons quand il dégèle au printemps. Au fond du „limány”, il y a le limon (iszap), au bout du „limány”, là où l'eau est bien large, il y a un „porong” au fond de l'eau. Ce „porong” est si dur qu'on peut passer par lui en voiture, avec des chevaux, la trace des roues n'est pas même à remarquer.

Au point de vue de la pêche, l'endroit le plus important est le remous auprès du récif et l'eau lambine en face de celui-ci au côté mou. On se fixe pour la plu-

part à ces endroits-là, c'est à dire: que c'est là qu'on jette le filet pour la pêche. Dans le tournant même, en maint endroit, le courant de l'eau est tellement fort qu'après le tournant, l'eau coule en arrière. C'est „l'eau tzigane“ (cigány-víz). En quelques endroits, elle coule souvent 500 mètres même en sens inverse. „Si un radeau est attrapé par l'eau tzigane, il tourne là toute une demie journée, jusqu'à ce qu'il puisse s'en tirer.“

Le contraire du tournant est „la taille unie“ (síma derék). C'est le nom d'une section du fleuve qui est de ligne droite, qui ne serpente pas. Le rivage n'en est pas abrupt, il descend en pente plus douce vers le fleuve.

Voici comment les pêcheurs de Szentes connaissent bien les certaines parties et les environs du fleuve. Assurément, les pêcheurs d'autres peuples les connaissent aussi bien et le vocabulaire de ceux-ci est aussi riche pour désigner l'eau et ses environs, surtout si la pêche est chez eux aussi une occupation datant des âges primitifs.

Comme il connaît l'eau, ainsi, le pêcheur connaît aussi très bien les poissons. Les érudits ont déjà exactement décrit comment les poissons fraient, mais ni l'ethnographie, ni la linguistique ne se sont pas avisées de demander au pêcheur: comment le sait-il? Pourtant les philologues ont déterminé l'origine du verbe *frayer* (ivik) sans le savoir des pêcheurs, mais naturellement mal.

L'explication de Imre Váradi, vieux pêcheur de Szentes, donnée sur la fraie des poissons, résout aussi l'origine du verbe *frayer* (ivik). Quand le poisson fraie — dit Váradi — un de ses flancs dépasse l'eau, il frétille dans l'eau, ils se battent de leur queue. L'un laisse écouler le lait (le mâle), l'autre les oeufs (la femelle), c'est ainsi qu'ils s'abattent l'un sur l'autre. Les pêcheurs disent, au lieu de: „les poissons fraient“, aussi „ils se battent“, „ils se baignent“, en Transylvanie on dit même: „les poissons luttent“ (vívniak a balak). Il en suit que le pêcheur hongrois considère pour le moment de la fraie des poissons, le moment où ils se précipitent l'un sur l'autre, il dit „les poissons fraient“ quand ils se battent. Mais alors les formes „vivik“, „vívniak“ (lutter, faire de l'escrime), sont les formes primitives du verbe „ivik“, et les formes „ivik“, „ívniak“ en sont provenues ainsi que du mot slave *vnuč* > *vonok* > *vonoka* (avec un suffixe du possessif, *unoka* (petit-fils) s'est formé, ainsi que du slave „visaky“ précède le mot „iszák“ (sacoche). La disparition du „v“ au commencement du mot est fréquent dans le hongrois. A côté de *visel* (porter), existe aussi *üsel*, à côté de *viasz* (cire) existe aussi *iusz*, *éasz*, de l'ancien *vimád* (aderer) est devenu *irád*.

Personne n'a demandé non plus au pêcheur jusque là, qu'est-ce qu'il sait de la débâcle? C'est pourquoi depuis la publication du Dictionnaire Hongrois-Ougrien de Budenz en 1881, on pense aujourd'hui encore pour la plupart que la caractéristique qu'Albert Szenczi Molnár a donnée de la débâcle, du bruit des glaçons charriés par le fleuve — *glacies cum fragore labens in undis* n'est qu'une invention du XVIIe siècle. C'est pourquoi la linguistique d'aujourd'hui ne s'est point souciee de l'explication ancienne, mais juste de Gábor Szarvas, concernant l'origine du mot „szaj“, „zaj“ (glaçons flottant à la dérive) qui — avec une bonne raison — considère le mot hongrois „zaj“, qui veut dire „bruit“ et le „szaj“ ou „zaj“ des glaçons comme ayant la même origine. La caractéristique de la débâcle publiée plus haut, donnée par Imre Váradi, pêcheur de Szentes, affermit l'ancienne explication de Gábor Szarvas.

Gedeon Mészöly, professeur d'université de Szeged a démontré que le mot „láp“ qui veut dire „île flottante“ et „radeau“, n'a rien à faire avec le mot finnois

„lampi“ qui veut dire „petit lac“, mais il est une variante du nom verbal „lább“ ~ „láb“ (Cahiers de Szeged 3:87, 126). Le sens nominal de „láb“ est „pied“, „pes“ (membre de l'homme et des animaux), le sens verbal de „láb“, „lább“ est: „se tenir debout“ ou „marcher sur la surface de l'eau“. Selon Bárczi, cette étymologie n'est pas même vraisemblable (Dictionnaire étymologique), il professe encore la parenté du hongrois „láp“ „île flottante“ avec le „lampi“ finnois, „petit lac“ ce qui pourtant est impossible.

Le fait que l'hameçon flottant sur l'eau, le lábó-horog est nommé à Szentes et d'autre part aussi „lápós-horog“, est une preuve nouvelle et indiscutable que le mot „láp“ signifiant „île flottante“ ou „radeau“, et le „lápós-horog“ ou „lábó-horog“ signifiant l'hameçon flottant sur l'eau, ont la même origine avec le nom verbal „lább“ ~ „láb“. Cela démontre en même temps que les nom du radeau „láp“ et „lábó“ sont les variantes du même radical. (L'hameçon flottant sur l'eau est à voir au dessin C de la Planche II.).

L'auteur de cette étude a décrit pour la première fois d'une façon détaillée comment on coud ensemble les planches du fond et du côté d'un bac, d'une barque et d'un canot.

On coud ces planches ensemble avec de la mousse. On enfonce la mousse dans la jointure des deux planches du fond avec un instrument en bois dur (mohozó) et à l'aide d'un maillet. Quand la jointure est couverte de mousse, on l'enfonce avec des verges coupées de chêne et puis on la cloue à l'aide d'un instrument nommé „iszkába“. C'est la couture brièvement décrite du fond et des côtés d'un bac; c'est une donnée nouvelle non seulement pour l'ethnographie, mais pour la philologie aussi: en ce qui concerne l'étymologie du verbe hongrois „coudre“ (varr).

Parmi les instruments de pêcheur, l'auteur présente aussi la „tirasse à manche“ de Szentes (v. sur Planche II) qui est le pendant de la tirasse à glace d'Algyó qui n'avait pas encore de paire jusque là dans la littérature ethnographique. L'instrument de pêcheur nommé „százma“ n'est pas connu non plus dans notre littérature ethnographique. Le „százma“ est probablement une variante du filet gille d'origine serbe (pendelyháló).

L'auteur ne décrit pas les instruments de pêche avec ses propres paroles, mais avec celles des pêcheurs. De même, il fait raconter les pêcheurs comment ces instruments là sont utilisés. A cet égard, surtout la pêche avec le grand filet et avec le filet gille est intéressante.

Lors de la pêche sous la glace, les trous pratiqués dans les eaux de Szentes donnent la forme d'un ellipse. Jusque là, la littérature d'ethnographie hongroise n'a pas encore connu ces séries de trous ayant une forme pareille.

Enfin l'auteur donne une description détaillée de la manière de fendre et de saler les poissons, ce qui se faisait encore beaucoup au siècle précédent, c'était une manière de conserver les poissons. Bien que la littérature ethnographique hongroise concernant la pêche soit très riche, nous savons assez peu de cette manière-là de les conserver.

L'étude se termine par les chapitres écrits sur les diverses manières de préparer les poissons et d'autres aliments de pêcheur, et puis sur les diverses embarcations (les moyens de transport par eau). Brièvement, l'auteur parle aussi des moulins à eau déjà disparus.

A la fin, l'auteur a composé un vocabulaire des termes originaux de la vie de l'eau, selon la prononciation des pêcheurs, et l'a joint à son étude.